

КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАЛАЖ ЮЛІЯ ІВАНІВНА

УДК 81.161.2'42'37'367.2'366.545(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
КЛЮЧОВІ СЛОВА У СИСТЕМІ ПОШИРЮВАЧІВ СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

035 Філологія
03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Ю. І. Балаж

Науковий керівник: Воробець Олексій Дмитрович, кандидат філологічних
наук, доцент

Івано-Франківськ – 2026

АНОТАЦІЯ

Балаж Ю. І. Ключові слова у системі поширювачів сучасного українського художнього дискурсу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітані науки за спеціальністю 035 Філологія. – Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Міністерство освіти і науки України, 2026.

Дисертаційна робота присвячена комплексному дослідженню ключових слів у системі поширювачів сучасного українського художнього дискурсу з позицій функційно-семантичного синтаксису. У центрі наукової уваги перебуває ключове слово як смисловий центр поширювача, що забезпечує розгортання предикативної ситуації, інтегрує додаткові семантичні параметри та формує багатовимірну структуру речення. Обраний нами підхід зосереджується на внутрішній функційно-семантичній взаємодії між предикатом і поширювачами.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об'єкт і предмет аналізу, сформульовано мету та основні завдання. Окреслено наукову новизну отриманих результатів, розкрито їхнє практичне значення. Подано відомості про публікації за темою дослідження та апробацію результатів дисертації.

У першому розділі встановлено, що речення у функційно-семантичному синтаксисі розглядається як смислова і комунікативна модель мовлення, у якій реалізується мисленнєвий акт суб'єкта. Його структура є відкритою і гнучкою: предикатно-суб'єктна основа не вичерпує семантичного потенціалу речення, оскільки потребує уточнення, розгортання й конкретизації через поширювачі. Саме тому речення функційно визначається як динамічна система, у якій кожен компонент виконує власну роль у розподілі смислових акцентів і формуванні предикативної ситуації.

Досліджено, що ключове слово має статус смислового ядра поширювача, тому що воно організовує внутрішню структуру, визначає тип синтаксичного зв'язку з предикатом і реалізує семантичні відношення між дією, суб'єктом та обставинним контекстом. Така функційна активність ключового слова засвідчує його роль у формуванні семантичного каркасу речення.

Встановлено, що поширювач не є другорядним або факультативним елементом у структурі речення. Навпаки, він виступає важливим механізмом смислового розгортання висловлення, адже саме через нього виявляються різні типи реляційних відношень – локативні, темпоральні, каузальні, інструментальні, модальні, атрибутивні та ін. У межах кожного типу ключове слово виконує специфічну роль, зокрема конкретизує значення предиката, уточнює параметри дії чи стану, або позначає умови її здійснення.

Підтверджено, що ефективне дослідження ключових слів поширювачів потребує поєднання кількох методів аналізу – семантико-синтаксичного, валентного та дистрибутивного. Такий комплексний підхід дозволяє виявити взаємозалежність між граматичною структурою й семантичним наповненням речення, а також простежити закономірності сполучуваності предиката з поширювачами різних типів. Проаналізувавши теоретичні джерела та здійснивши дослідження фактичного матеріалу, встановлено, що ключове слово є визначальним структурно-семантичним компонентом поширювача. Саме воно виступає носієм основного семантичного навантаження, визначає змістову спрямованість поширювача та його функційне призначення в реченні. Через ключове слово реалізуються семантико-синтаксичні відношення між поширювачем і предикативним центром, що забезпечує включення поширювача до загальної структури висловлення. Отже, ключове слово слугує основним структуротвірним елементом поширювача, що забезпечує його семантичну цілісність та зумовлює особливості функціонування в структурі речення.

Додатково теж встановлено, що функційно-семантична взаємодія ключових слів і предикатів визначає динаміку синтаксичної структури. У межах художнього дискурсу така взаємодія набуває особливої гнучкості: ключові слова поширювачів формують простір для естетичної варіативності, стилістичної напруги та індивідуально-авторської експресії.

У результаті теоретико-методологічного аналізу з'ясовано, що:

- функційна граматики є методологічною основою вивчення ключових слів поширювачів, оскільки вона враховує окрім формальних, ще й смислові відношення між компонентами речення;
- ключове слово виконує організуючу роль у структурі поширювача, забезпечуючи інтеграцію синтаксичної форми й семантичного змісту;
- поширювач постає як структурно-семантичний вузол, у межах якого реалізується процес пізнавального та мовного осмислення ситуації;
- дослідження ключових слів поширювачів відкриває перспективу для глибшого розуміння механізмів смислотворення в українському художньому дискурсі.

У другому розділі встановлено, що семантична поліфункційність ключових слів речень із поширювачами є системоутворювальною властивістю сучасного українського синтаксису, яка виявляється у здатності мовних одиниць виконувати кілька взаємопов'язаних функцій – змістових, структурних і комунікативних у межах одного висловлення. У результаті аналізу з'ясовано, що саме ключові слова поширювачів становлять ядро цієї поліфункційності, оскільки саме вони визначають як смислову спрямованість речення, так і його прагматичну організацію. Здійснено кількісний і якісний аналіз 11 235 речень із поширювачами, який засвідчив, що семантична палітра ключових слів є надзвичайно різноманітною. Як показують наші результати, локативна семантика (22 %) є найбільш продуктивною, адже просторові характеристики події формують базову структуру художнього опису та забезпечують «тло» для дії. Темпоральна семантика (19 %) створює часову рамку події, тісно взаємодіючи з предикатними значеннями, тоді як каузальна

(16 %) відображає причинно-наслідкові зв'язки між мотивом і результатом дії. Модальна семантика (12 %) реалізує авторське ставлення та ступінь достовірності висловлення, а квантитативна (11 %) деталізує міру, кількість або інтенсивність. Інструментальна семантика (9 %) описує спосіб або засіб дії, атрибутивна (7 %) конкретизує предметні ознаки, здебільшого через ад'єктивні чи дієприкметникові конструкції, а пацієнтивна (4 %) – найрідкісніша, бо відображає пасивні чи об'єктні відношення у предикативному полі.

Крім того, встановлено, що семантична різноманітність поширювачів реалізується через типологічну варіативність їхніх ключових слів: локативних, темпоральних, каузальних, модальних, квантитативних, інструментальних, атрибутивних і пацієнтивних. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що ключові слова реалізують різноманітні семантико-синтаксичні відношення, конкретизують предикативний зміст і забезпечують розгортання інформаційної структури висловлення. Це дає підстави розглядати систему ключових слів поширювачів як важливий засіб семантичної організації речення в сучасному українському художньому дискурсі.

Констатовано, що поліфункційність ключових слів ґрунтується на їхній валентно-семантичній природі. Ключове слово виступає елементом, який активує потенціал предиката, відкриваючи додаткові позиції для розгортання речення. Завдяки цьому кожен поширювач формує окрему смислову вісь, а сукупність таких осей утворює мережу взаємопов'язаних мікроодиниць, що забезпечують багатовимірність синтаксичної структури.

Аналіз засвідчив, що поліфункційність ключових слів значною мірою визначається позиційним фактором. Розташування поширювача у препозиції, постпозиції чи медіальній позиції змінює комунікативну перспективу речення, зумовлюючи зміщення акцентів між темою та ремою. У цьому контексті поліфункційність виступає тим інструментом синтаксичної динаміки, який формує ритміко-смислову архітектуру тексту.

У третьому розділі встановлено, що позиційна варіативність ключових слів у реченнях із поширювачами становить одну з найважливіших ознак функційно-семантичної організації синтаксичної системи сучасної української мови. Вона визначає його комунікативну динаміку, впливаючи на актуалізацію змісту, смислову ієрархію слів та їхнє стилістичне навантаження.

Комплексно проаналізовано позиційну варіативність ключових слів у релевантних моделях речень із поширювачами, що дало змогу простежити структурно-семантичні закономірності функціонування генітивних, дативних, акузативних та аблятивних компонентів у різних синтаксичних позиціях.

Підтверджено, що позиційна варіативність ключових слів прямо корелює із семантичним типом поширювача. Локативні компоненти частіше тяжіють до постпозиції, віддзеркалюючи природний порядок просторового опису; темпоральні – до препозиції, задаючи часові межі дії; каузальні та модальні – до медіальної або препозиційної локалізації, що зумовлено логічною потребою в поясненні чи кваліфікації дії.

Встановлено, що варіативність позицій – це не хаотична свобода, а прояв системної закономірності функційної граматики, де будь-яке зміщення ключового слова має мотивацію на рівні змісту. Така закономірність підтверджує гнучку організацію українського синтаксису, його здатність підпорядковувати структурну форму смисловим завданням і прагматичним інтенціям.

Ключові слова: речення (семантична структура речення), поширювач (вторинна предикація), предикат (предикативний центр), лексичні компоненти, модифікація (синтаксична трансформація, модифікаційна синтаксична стратегія), каузальні конструкції (причинно-наслідковий зв'язок), позиційна дистрибуція (препозиція, постпозиція, медіальна позиція), дискурс, синтаксична мобільність, валентність (валентнісна структура), функція, мультифункційність, модальність, мультивекторність, ключовий компонент.

ABSTRACT

Balazh Yu. I. Key components in the system of expanders of modern Ukrainian artistic discourse. – Manuscript-based qualification research paper.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 03 Humanities in the specialty 035 Philology. – Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of key components in the system of expanders of contemporary Ukrainian artistic discourse from the perspective of functional-semantic syntax. The focus of scientific attention is on the key component as the semantic center of an expander, which ensures the development of the predicative situation, integrates additional semantic parameters, and shapes the multidimensional structure of the sentence. Our chosen approach focuses on the internal functional-semantic interaction between the predicate and the expanders.

The introduction justifies the relevance of the research, defines the object and subject of analysis, and formulates the goal and main tasks. The scientific novelty of the results obtained is outlined, and their practical significance is revealed. Information about publications on the research topic and the testing of the dissertation results is provided.

The first chapter establishes that a sentence in functional-semantic syntax is considered a semantic and communicative model of speech in which the subject's mental act is realised. Its structure is open and flexible: the predicate-subject basis does not exhaust the semantic potential of the sentence, as it requires clarification, expansion and concretisation through expanders. That is why a sentence is functionally defined as a dynamic system in which each component plays its own role in the distribution of semantic accents and the formation of a predicative situation.

It has been found that the key component has the status of the semantic core of the expander, because it organises the internal structure, determines the type of syntactic connection with the predicate and realises the semantic relations between

the action, the subject and the circumstantial context. Such functional activity of the key component confirms its role in the formation of the semantic framework of the sentence.

It has been established that the expander is not a secondary or optional element in the structure of a sentence. On the contrary, it acts as an important mechanism for the semantic development of an utterance, because it is through it that various types of relational relations are revealed – locative, temporal, causal, instrumental, modal, attributive, etc. Within each type, the key component plays a specific role, in particular, it specifies the meaning of the predicate, clarifies the parameters of the action or state, or indicates the conditions for its implementation.

It has been confirmed that effective research of key components of expanders requires a combination of several methods of analysis – semantic-syntactic, valency and distributive. This comprehensive approach allows us to identify the interdependence between the grammatical structure and semantic content of a sentence, as well as to trace the patterns of compatibility of the predicate with different types of expanders. After analysing theoretical sources and examined the empirical material, it has been established that the key component is the defining structural and semantic component of an expander. It serves as the carrier of the principal semantic load, determines the semantic orientation of the expander, and specifies its functional role within the sentence. Through the key component, semantic-syntactic relations between the expander and the predicative center are realized, ensuring the integration of the expander into the overall structure of the utterance. Thus, the key component functions as the principal structure-forming element of the expander, ensuring its semantic integrity and determining the specific features of its functioning within the sentence structure.

In addition, it has also been established that the functional-semantic interaction of key components and predicates determines the dynamics of the syntactic structure. Within the framework of artistic discourse, such interaction acquires particular flexibility: the key components of expanders form a space for aesthetic variability, stylistic tension and individual authorial expression.

The theoretical and methodological analysis has demonstrated that:

- functional grammar is the methodological basis for studying key components of expanders, since it takes into account not only formal but also semantic relations between sentence components;
- the key component plays an organizing role in the structure of the expander, ensuring the integration of syntactic form and semantic content;
- the expander appears as a structural-semantic node within which the process of cognitive and linguistic comprehension of the situation is realized;
- the study of key components of expanders opens up prospects for a deeper understanding of the mechanisms of meaning formation in Ukrainian artistic discourse.

The second chapter establishes that the semantic multifunctionality of key components of sentences with expanders is a system-forming property of modern Ukrainian syntax, which manifests itself in the ability of linguistic units to perform several interrelated functions – semantic, structural and communicative – within a single utterance.

The analysis shows that it is the key components of expanders that constitute the core of this multifunctionality, since they determine both the semantic orientation of the sentence and its pragmatic organisation. A quantitative and qualitative analysis of 11,235 sentences with expanders was carried out, which showed that the semantic palette of key components is extremely diverse. As our results show, locative semantics (22%) is the most productive, as the spatial characteristics of an event form the basic structure of artistic description and provide the «background» for the action. Temporal semantics (19%) creates the time frame of the event, interacting closely with predicate meanings, while causal semantics (16%) reflects the cause-and-effect relationships between the motive and the result of the action. Modal semantics (12%) expresses the author's attitude and the degree of reliability of the statement, while quantitative semantics (11%) details the measure, quantity or intensity. Instrumental semantics (9%) describes the manner or means of action, attributive semantics (7%) specifies objective features, mostly

through adjectival or adverbial constructions, while patientive semantics (4%) is the rarest, as it reflects passive or object relations in the predicative field.

Moreover, it has been established that the semantic diversity of expanders is realized through the typological variability of their key components, including locative, temporal, causal, modal, quantitative, instrumental, attributive, and patientive types. The analysis of the empirical material has shown that key components realize various semantic-syntactic relations, specify predicative meaning, and ensure the development of the informational structure of the utterance. This provides grounds for considering the system of key components in expanders as an important means of semantic sentence organization in contemporary Ukrainian literary discourse.

It has been established that the multifunctionality of key components is based on their valency-semantic nature. A key component is an element that activates the potential of a predicate, opening up additional positions for the development of a sentence. Thanks to this, each spreader forms a separate semantic axis, and the set of such axes forms a network of interconnected micro-units that ensure the multidimensionality of the syntactic structure.

The analysis showed that the multifunctionality of key components is largely determined by the positional factor. The location of the expander in the preposition, postposition or medial position changes the communicative perspective of the sentence, causing a shift in emphasis between the theme and the rheme. In this context, multifunctionality acts as a tool of syntactic dynamics that shapes the rhythmic and semantic architecture of the text.

The third chapter establishes that the positional variability of key components in sentences with expanders is one of the most important features of the functional-semantic organisation of the syntactic system of the modern Ukrainian language. It determines its communicative dynamics, influencing the actualisation of content, the semantic hierarchy of components and their stylistic load.

The positional variability of key components in relevant models of sentences with expanders has been comprehensively analysed, which has made it possible to

trace the structural and semantic patterns of the functioning of genitive, dative, accusative and ablative components in different syntactic positions.

It has been confirmed that the positional variability of key components directly correlates with the semantic type of the expander. Locative components tend to be postpositional, reflecting the natural order of spatial description; temporal components tend to be prepositional, setting the time limits of the action; causal and modal components tend to be medial or prepositional, which is due to the logical need to explain or qualify the action.

It has been established that positional variability is not chaotic freedom, but a manifestation of the systemic regularity of functional grammar, where any shift of a key component is motivated at the content level. This regularity confirms the flexible organisation of Ukrainian syntax, its ability to subordinate structural form to semantic tasks and pragmatic intentions.

Keywords: sentence (semantic structure of a sentence), expander (secondary predication), predicate (predicative center), lexical components, modification (syntactic transformation, modification syntactic strategy), causal constructions (cause-and-effect relationship), positional distribution (preposition, postposition, medial position), discourse, syntactic mobility, valency (valency structure), function, multifunctionality, modality, multivectority, key component.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Статті у фахових виданнях України (категорія Б):

1. Балаж Ю. І. Каузальна семантика ключових компонентів у реченні з поширювачами. *Нова Філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика». № 98. 2025. С. 7–13.

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2025-98-1>

URL: <http://novafilolohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/1008>

2. Балаж Ю. І. Позиційна варіативність ключових компонентів у реченні з поширювачами. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика». Том 1. Вип. 41. 2025. С. 9–13.

DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.1>

URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/41/part_1/3.pdf

3. Балаж Ю. І. Атрибутивні поширювачі речення: граматична природа та семантична багатовимірність. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. Кропивницький : Видавничий дім «Гельветика». Вип. 3 (214) Т. 1. 2025. С. 172–178.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.1-21>

URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/article/view/884/843>

4. Балаж Ю. І. Медіальна локалізація модальних ключових компонентів у реченнях із поширювачами. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика». Том 1. Вип. 88. 2025. С. 206–210.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-1-29>

URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/88_2025/part_1/31.pdf

5. Балаж Ю. І. Позиційна локалізація моделей речень із акузативним вираженням ключових компонентів поширювача. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика». Том 1. Вип. 90. 2025. С. 186–191.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/90-1-27>

URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/90_2025/part_1/29.pdf

Публікації в іноземних періодичних виданнях

6. Балаж Ю. І. Темпоральна семантика ключових слів у поширювальному реченні. *Innovations in philology: whims or the need of the hour (December 6–7, 2023. Częstochowa, the Republic of Poland)*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. С. 8–10.

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-383-5-1>

URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/402/10949/22860-1>

Розділ іноземної колективної монографії (у співавторстві), що додатково засвідчує апробацію результатів дослідження

7. Воробець О. Д., Балаж Ю. І. Локативна семантика ключових компонентів у реченні з поширювачами. *Philological Studies in the Era of*

Globalization Changes: European and National Contexts: Scientific monograph.
Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 77–91.

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-619-5-4>

URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/662>

Публікації, що засвідчують апробацію результатів дослідження

8. Балаж Ю. І. Семантичний потенціал адвербіативів як ключових поширювачів речення. *Світ наукових досліджень. Випуск 42*: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 24–25 червня 2025 р.). Тернопіль-Ополе, 2025. С. 111–113.

URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/6313/>

9. Балаж Ю. І. Функційно-граматична специфіка постпозиції ключових компонентів із часовою семантикою у реченні з поширювачами. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «*Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*» : Зб. наук. праць. Переяслав, 2025. Вип. 109. С. 46–48.

URL: https://kzigm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/65/2026/02/balazh-iu.i._funktсийno-hramatychna-spetsyfika-postpozytsii-kliuchovykh-komponentiv-iz-chasovoiu-semantykoiu-u-rechenni-z-poshyriuvachamy._2025._s.-46-48.pdf

10. Балаж Ю. І. Поліфункціональність дативу в контексті семантичного поширення структури речення. *Україна – Литва : історичні, мовно-культурні та туристські паралелі* : програма матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (Вільнюс – Анікшяй, 21–22 липня 2025 р.). Одеса, 2025. С. 60–61.

URL: https://kzigm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/65/2026/02/balazh-iu.i._polifunktsionalnist-datyvu-v-konteksti-semantychnoho-poshyrennia-strukтуры-rechennia._2025._s.-61.pdf

11. Балаж Ю. І. Роль ключових слів поширювача речення у сучасному лінгвістичному дискурсі. *International Scientific and Practical Conference “Interdisciplinary Dimensions of Science, Education and Technology: Global*

Challenges, Innovations and Sustainable Development Prospects” : Conference Proceedings (Seattle, USA, August 22, 2025). Seattle, USA : Golden Quill Publishing, 2025. С. 35–39.

URL: <https://kzigm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/65/2026/02/balazh-ii.i. rol-kliuchovykh-sliv-poshyriuvacha-rechennia-u-suchasnomu-linhvistychnomu-dyskursi. 2025.s.-35-39.pdf>

12. Балаж Ю. І. Функційно-семантична специфіка медіальної позиції моделей речень із генітивним вираженням ключового компонента поширювача. *Філологічні науки : історія, сучасний стан та перспективи досліджень. Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 26–27 вересня 2025 р.)*. Одеса : Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 11–14.

URL: <https://kzigm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/65/2026/02/balazh-ii.i. funktsijno-semantychna-spetsyfika-medialnoi-pozytsii-modelej-rechen-iz-henitivnym-vyrazhenniam-kliuchovoho-komponenta-poshyriuvacha. 2025. s.-11-14.pdf>

13. Балаж Ю. І. Препозиція моделей речень із дативним вираженням ключового компонента поширювача. *Кримський міжнародний форум : «Філологія та журналістика» : збірник матеріалів, м. Київ, 18–19 вересня 2025 року*. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського; Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 5–9.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-617-8574-47-5-1>

URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/419/13613/30674-1>

14. Балаж Ю. І. Семантична природа пацієнтних ключових компонентів у реченнях із поширювачами. *Українська мова в сучасному науковому вимірі* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (до 90-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України І. Р. Вихованця), м. Луцьк, 9–10 жовтня 2025 р. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2025. С. 16-21.

URL: [https://kzigm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/65/2026/02/balazh-
iu.i._semantychna-pryroda-patsientyvykh-kliuchovykh-komponentiv-u-
rechenniakh-iz-poshyriuvachamy._2025_c.-16-21.pdf](https://kzigm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/65/2026/02/balazh-
iu.i._semantychna-pryroda-patsientyvykh-kliuchovykh-komponentiv-u-
rechenniakh-iz-poshyriuvachamy._2025_c.-16-21.pdf)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження ключових слів у реченнях із поширювачами.....	29
1.1. Речення як основна синтаксична одиниця у функційно-семантичному синтаксисі.....	29
1.2. Термінологічно-класифікаційні засади дослідження поширювачів речення у сучасній лінгвістиці	43
1.3. Функційно-семантичний статус ключових слів у системі поширювачів речення	52
1.4. Методологічні аспекти дослідження ключових слів у структурі поширювачів.....	61
РОЗДІЛ 2. Семантична поліфункційність ключових слів речень із поширювачами	71
2.1. Локативна семантика ключових слів речень із поширювачами	71
2.2. Темпоральна семантика ключових слів речень із поширювачами.....	85
2.3. Каузальна семантика ключових слів речень із поширювачами.....	94
2.4. Модальна семантика ключових слів речень із поширювачами	102
2.5. Квантитативна семантика ключових слів речень із поширювачами.....	112
2.6. Інструментальна семантика ключових слів речень із поширювачами...	126
2.7. Атрибутивна семантика ключових слів речень із поширювачами.....	133
2.8. Пацієнтивна семантика ключових слів речень із поширювачами.....	143
РОЗДІЛ 3. Позиційна варіативність ключових слів у релевантних моделях речень із поширювачами	151
3.1. Позиційна мультивекторність моделей речень із генітивним вираженням ключового слова поширювача	151
3.2. Позиційна мультивекторність моделей речень із дативним вираженням ключового слова поширювача	160

3.3. Позиційна мультивекторність моделей речень із акузативним вираженням
ключового слова поширювача 174

3.4. Позиційна мультивекторність моделей речень із аблятивним вираженням
ключового слова поширювача 186

ВИСНОВКИ..... 196

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 203

ДОДАТКИ..... 234

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

K – ключові слова поширювача речення;

S – суб'єкт;

Pr – предикат;

V – вербатив;

S₁-S_x – відмінкові форми субстантивів;

Adj₁-Adj_x – відмінкові форми ад'єктивів;

Pron₁-Pron_x – відмінкові форми прономінативів;

Num₁-Num_x – відмінкові форми нумеративів;

Adv – адвербіатив;

Part – частка;

Praep – прийменник.

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасна лінгвістика дедалі активніше спрямовує увагу на синтаксис як на багатовимірну систему, у якій граматична структура є засобом відображення пізнавальних процесів, що формують смисл. У межах функційно-семантичного синтаксису речення розглядається як відкрита динамічна модель, де семантичні відношення між компонентами не зводяться до формальної ієрархії, а визначаються валентною взаємодією предиката з поширювачами. Однією з найменш вивчених у цьому контексті є проблема ключових слів у системі поширювачів, які виступають смисловими центрами синтаксичної структури й забезпечують її когерентність.

Питання функційно-семантичної будови речення, зокрема його аналіз крізь призму поширювачів, досліджували у своїх працях І. Вихованець [34], О. Воробець [43], Т. Гівон [203], К. Городенська [67], А. Загнітко [90], Н. Гуйванюк [76], М. Мірченко [152], В. Кононенко [104], Н. Костусяк [115], Є. Курилович [213], О. Межов [142], І. Мельник [149], Т. Масицька [135], Л. Теньєр [220] та ін., однак аспекти смислової організації поширювачів через домінантну роль ключового слова залишаються досі у полі периферійних спостережень. Наявність прогалин у розумінні механізмів семантичного розгортання речення засвідчує потребу у переосмисленні природи поширювача як семантичного центру, що визначає глибину, валентну насиченість і стилістичну виразність синтаксичної конструкції.

Актуальність теми визначається також загальною тенденцією сучасної лінгвістики до інтеграції семантичного та комунікативного підходів. Вивчення ключових слів у системі поширювачів відкриває нові можливості для розуміння закономірностей смислотворення, взаємодії граматичних і семантичних чинників, а також для моделювання процесів мовного мислення в художньому тексті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах планової наукової теми кафедри загального та германського мовознавства Карпатського

національного університету імені Василя Стефаника «Семантика тексту», номер державної реєстрації 0123U101.601, науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Воробець О. Д. Робота відповідає напряму досліджень, передбачених комплексною темою кафедри, і є її логічним продовженням у частині, що стосується дослідження функційно-семантичної природи ключових слів поширювачів речення.

Мета дисертаційної роботи – теоретично обґрунтувати та системно виявити функційно-семантичний статус ключових слів у структурі поширювачів речення сучасної української мови та описати їхні типи, семантичну варіативність і побудувати моделі позиційної мультивекторності ключових слів поширювача у сучасному художньому дискурсі.

Для досягнення поставленої мети в дисертаційній роботі сформульовано наступні **завдання**:

- 1) розкрити сутність речення як основної синтаксичної одиниці у функційно-семантичному аспекті та проаналізувати стан вивчення проблеми поширювачів речення в лінгвістиці;
- 2) уточнити термінологічно-класифікаційний апарат дослідження поширювачів речення й визначити диференційні ознаки поширювача як мінімальної синтаксичної одиниці семантичного розширення предикативної основи;
- 3) з'ясувати функційно-семантичний статус ключових слів у структурі поширювачів речення;
- 4) обґрунтувати методологічні принципи, теоретичні підходи та аналітичний інструментарій дослідження;
- 5) виявити типи семантичних реалізацій ключових слів у системі поширювачів речення;
- 6) визначити кількісні та якісні співвідношення між різними типами семантики поширювачів, простежити тенденції їхньої продуктивності;
- 7) встановити семантичні механізми реалізації ключових слів як смислових центрів поширювачів;

8) описати типи позиційної варіативності ключових слів у релевантних моделях речень із поширювачами;

9) виявити закономірності позиційної мультивекторності моделей із генітивним, дативним, акузативним та аблятивним вираженням ключового компонента поширювача.

Об'єкт дослідження – речення сучасної української мови з поширювачами різних типів у межах художнього дискурсу.

Предмет дослідження – функційно-семантична природа ключових слів у системі поширювачів речення, їхні позиційні, валентні та смислові характеристики.

Матеріалом дослідження слугували відібрані 11 235 речень із прозових творів сучасних українських письменників, як-от: С. Андрухович [3], Ю. Андруховича [4], Ю. Винничука [8], Н. Гурницької [22], А. Дністрового [27], С. Жадана [30], О. Забужко [34], М. Кідрука [44], Є. Кононенко [52], Л. Костенко [54], М. Матіос [64], Т. Прохаська [76], С. Процюка [77], Н. Сняданко [88], М. Соколян [90] тощо, які репрезентують актуальний стан художнього мовлення й демонструють широту синтаксичних моделей поширювачів.

Методи дослідження: застосовано комплекс методів: метод спостереження й описовий метод (вони дали змогу зафіксувати формальні, морфологічні та синтаксичні параметри ключових слів, визначити їхню роль у семантичному розгортанні речення), функційно-семантичний аналіз (орієнтований на виявлення семантичних ролей предиката, актантів і поширювачів, а також на з'ясування способів участі ключового слова в моделюванні смислової структури поширювача), структурно-семантичний і валентний методи (застосовано для встановлення внутрішньої організації поширювачів і визначення валентних позицій предиката та способів їхнього заповнення), дистрибутивний аналіз (дав змогу простежити позиційні можливості ключових слів у реченні та їхню взаємодію з іншими компонентами синтаксичної конструкції), компонентний і контекстуально-

інтерпретаційний методи (забезпечили розчленування семантичної структури ключового слова та розкриття його смислових відтінків у художньому контексті), аналіз за безпосередніми складниками та моделювання (використано для верифікації гіпотез щодо структурної будови речення та для побудови узагальнених синтаксико-семантичних моделей поширювачів), індуктивно-дедуктивний і гіпотетико-дедуктивний методи (дали змогу поєднати емпіричне спостереження за мовним матеріалом із перевіркою теоретичних припущень), кількісний (статистичний) аналіз (використано для об'єктивного підтвердження функційно-семантичних закономірностей і частотних характеристик різних типів ключових слів поширювачів).

Теоретична та методологічна база. Теоретично-методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження становлять праці мовознавців, присвячені питанням функційного, когнітивного й семантичного синтаксису, теорії валентності, моделюванню реченнєвої структури, а також взаємодії граматичної форми й семантичного змісту, як-от: О. Бачишина [19], Г. Вакуленко [31], О. Виноградова [32], І. Вихованець [36], О. Воробець [55], С. Галаур [62], Т. Завгородня [89], А. Загнітко [94], В. Кононенко [212], Т. Масицька [136], О. Межов [146], В. Ожоган [159], М. Степаненко [184], Л. Теньєр [220] (функційно-семантичний аспект локативних ключових слів поширювачів), В. Барчук [15], А. Вежбицька [225], О. Воробець [53], Р. Гжегорчикова [205], Т. Грибонос [71], М. Жовтобрюх [85], А. Загнітко [96], А. Яновська [210] (функційно-семантичний аспект темпоральних ключових слів поширювачів), І. Вайноренє [221], А. Вежбицька [224], О. Воробець [223], О. Далте [78], Н. Дячук [84], О. Залужна [99], Т. Криворучко [84], І. Кучман [128], Н. Леміш [221], П. Пардеші [217], М. Степаненко [180], М. Шібатані [217] (функційно-семантичний аспект каузальних ключових слів поширювачів), Н. Гуйванюк [77], Н. Івкова [102], Н. Костусяк [120], О. Кульбабська [124], О. Межов [144], М. Мірченко [153], І. Назаренко [156] (функційно-семантичний аспект модальних ключових слів поширювачів), В. Барчук [18], І. Вакалюк [28], Н. Гуйванюк [76], В. Кондратюк [103],

В. Кононенко [106], О. Кульбабська [123], О. Павлишенко [164] (функційно-семантичний аспект квантитативних ключових слів поширювачів), Н. Грозян [75], Н. Костусяк [117], Т. Масицька [134], О. Межов [140], Т. Мокра [155], Ч. Філлмор [201] (функційно-семантичний аспект інструментальних ключових слів поширювачів), Л. Дерев'янка [79], І. Кононенко [112], О. Кульбабська [125], Ю. Лебедь [129], М. Мірченко [152], Л. Островська [160], М. Степаненко [181] (функційно-семантичний аспект атрибутивних ключових слів поширювачів), О. Ледней [130], Т. Масицька [137], О. Межов [145], М. Мірченко [152], О. Путіліна [169], Г. Теслицька [188] (функційно-семантичний аспект пацієнтивних ключових слів поширювачів) та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі:

- уперше в українському мовознавстві здійснено комплексний функційно-семантичний аналіз ключових слів у системі поширювачів речення сучасної української мови, що дало змогу визначити їх як системотвірні елементи синтаксичної будови речення;
- обґрунтовано поняття «ключове слово поширювача» як семантичне ядро, яке задає напрям валентного розгортання речення, забезпечує його смислову цілісність і виступає базовим чинником формування предикатно-детермінантної структури;
- уточнено термінологічний апарат функційно-семантичного синтаксису, зокрема поняття поширювач, ключове слово поширювача, семантичне поле поширення, позиційна варіативність, валентна проєкція предиката, що отримали нове змістове наповнення у зв'язку з функційно-семантичним підходом;
- розроблено структурно-семантичну типологію ключових слів поширювачів речення, у якій виділено вісім основних семантичних доменів (локативний, темпоральний, каузальний, модальний, квантитативний, інструментальний, атрибутивний, пацієнтивний), виявлено їхні взаємозв'язки та поліфункційні потенції;

- запропоновано кількісну модель семантичної репрезентації ключових слів поширювачів, яка охоплює понад 11 тисяч речень сучасного художнього дискурсу та відображає частотну динаміку реалізації кожного типу семантики (з перевагою локативних – 22 %, темпоральних – 19 %, каузальних – 16 %);
- виявлено закономірності позиційної варіативності ключових слів у межах релевантних синтаксичних моделей, зокрема з'ясовано специфіку функціонування генітивних, дативних, акузативних і аблятивних слів у препозиційних, постпозиційних і медіальних структурах;
- уточнено механізми моделювання семантики поширювачів, де ключове слово постає структурно-семантичним ядром, яке репрезентує зв'язки між предикатом і периферійними елементами речення;
- розроблено узагальнену функційно-семантичну модель поширювача речення, у якій відображено валентну взаємодію предиката з ключовими словами, типи семантичної деривації та закономірності позиційного розгортання структури;
- доведено, що ключове слово поширювача виконує роль смислової домінанти у процесі синтаксичного поширення, визначаючи не лише семантичну організацію речення, а й комунікативну перспективу висловлення;
- удосконалено методологію аналізу функційно-семантичного синтаксису, яка поєднує індуктивно-дедуктивний, функційний, дистрибутивний та кількісний підходи, що забезпечило багатовимірне осмислення досліджуваного явища.

Теоретичне значення дослідження полягає в розширенні положень функційної граматики, зокрема в поглибленні уявлень про валентну організацію речення, структурно-семантичні особливості поширювачів та механізми семантичної інтеграції в синтаксисі сучасної української мови.

Практична цінність одержаних результатів полягає в їхній придатності для подальшого використання у навчальному, дослідницькому й прикладному аспектах. Матеріали та висновки дисертації можуть бути використані:

- у викладанні університетських курсів з сучасного українського синтаксису, когнітивної лінгвістики, теорії тексту, стилістики, лінгвoseмантики;
- при укладанні навчальних і методичних посібників, довідників і практикумів із синтаксису, у яких важливо продемонструвати взаємодію граматичної форми та семантичного змісту;
- для удосконалення методів лінгвістичного аналізу художнього тексту, зокрема при вивченні індивідуальних авторських стилів та механізмів семантичного згущення у прозі XX–XXI століть;
- у лінгвостатистичних і корпусних дослідженнях, пов’язаних із моделюванням валентної структури речення, автоматичним розпізнаванням синтаксичних зв’язків і побудовою електронних лексико-синтаксичних баз даних;
- у практиці перекладу, де результати можуть бути використані для адекватного відтворення синтаксичних і семантичних відношень між предикатом і його поширювачами;
- у подальших наукових дослідженнях, присвячених порівняльному аналізу функційно-семантичних структур української й інших слов’янських мов.

Практична цінність роботи полягає також у тому, що розроблена система типологізації поширювачів та їхніх ключових слів може стати основою для створення прикладних лінгвістичних інструментів, як-от: програмних моделей для автоматичного синтаксичного аналізу, а також для формування термінологічної бази майбутніх функційних граматик української мови.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням автора. Усі основні положення, висновки, узагальнення та результати, представлені в дисертації, одержані особисто здобувачем на основі самостійного аналізу, інтерпретації та систематизації фактичного матеріалу.

Здобувачем самостійно визначено об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження, розроблено концептуальні засади роботи, сформовано теоретичну базу та проаналізовано текстовий матеріал обсягом понад 11 тисяч речень із сучасної української художньої прози.

Автор самостійно здійснила добір і класифікацію прикладів, провела функційно-семантичний і структурно-граматичний аналіз речень із поширювачами, узагальнила результати спостережень і розробила типологію ключових слів за їхньою семантичною та позиційною варіативністю.

У наукових публікаціях, підготовлених у співавторстві, здобувач брала безпосередню участь у розробленні основних положень, визначенні методологічних підходів, описі теоретичних моделей і лінгвістичній інтерпретації результатів. Автором здійснено критичний аналіз попередніх теорій, зіставлення різних лінгвістичних шкіл і створено власні функційно-семантичні моделі ключових слів поширювачів речення, які становлять самостійну наукову новачію.

Здобувачем особисто підготовлено тексти всіх публікацій, що відображають основні результати дослідження, здійснено редакційно-аналітичну обробку, оформлення і перевірку достовірності наведених прикладів, а також сформульовано наукові висновки та узагальнення, що мають теоретичну і практичну цінність.

Апробація результатів дисертації. Основні результати, отримані в дисертації, були презентовані й апробовані на наукових конференціях: The international scientific conference Innovations in philology: whims or the need of the hour (December 6–7, 2023, Czestochowa, the Republic of Poland); Звітна наукова конференція викладачів, докторантів, аспірантів за 2023 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (1–5 квітня 2024 р., м. Івано-Франківськ, Україна); Звітна наукова конференція викладачів, докторантів, аспірантів та студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника за 2024 рік (24–28 березня 2025 р., м. Івано-Франківськ, Україна); Всеукраїнська наукова

інтернет-конференція «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (14 червня 2025 р., м. Переяслав, Україна); Міжнародна наукова інтернет-конференція «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (24 червня 2025 р., м. Переяслав, Україна); Міжнародна мультидисциплінарна інтернет-конференція на тему: Світ наукових досліджень. Випуск 42 (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 24–25 червня 2025 р.); VII Міжнародна наукова конференція «Лінгвостилістика ХХІ ст.: Стан і перспективи» 25-28 червня 2025 р., м. Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки; IV Міжнародна науково-практична конференція «Україна - Литва: історичні, мовно-культурні та туристські паралелі» 21–22 липня 2025 р. м. Вільнюс, Литва; Міжнародна науково-практична конференція «Міждисциплінарні виміри науки, освіти та технологій: глобальні виклики, інновації та перспективи сталого розвитку» 22 серпня 2025 року м. Сіетл, США; Міжнародна наукова інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (30 серпня 2025 р., м. Переяслав, Україна); «Кримський міжнародний форум: філологія та журналістика» 18–19 вересня 2025 року в Навчально-науковому інституті філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського; Науково-практична конференція «Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» 26–27 вересня 2025 року (м. Київ, Україна); III Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Українська мова в сучасному науковому вимірі» (до 90-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України І. Р. Вихованця) 9–10 жовтня 2025 року на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки; XV Міжнародна наукова конференція «Семантика мови і тексту», *in memoriam* академіка Віталія Кононенка, м. Івано-Франківськ 12–13 грудня 2025 р.; Звітна наукова конференція викладачів, докторантів, аспірантів та студентів Карпатського

національного університету імені Василя Стефаника за 2025 рік (30 березня – 3 квітня 2026 р., м. Івано-Франківськ, Україна).

Публікації. Матеріали дисертаційної роботи викладені в 14 наукових публікаціях, зокрема: 5 статтях у фахових виданнях України (категорія Б), 1 розділі іноземної колективної монографії (у співавторстві) та матеріалах 5 міжнародних і 3 всеукраїнських конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (226 позицій), списку джерел ілюстративного матеріалу (111 позицій) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 244 сторінки.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження ключових слів у реченнях із поширювачами

1.1. Речення як основна синтаксична одиниця у функційно-семантичному синтаксисі

У сучасній синтаксичній теорії речення посідає статус базової одиниці синтаксичного рівня, яка інтегрує у собі структурний, семантичний і комунікативний виміри мовної системи. Саме в межах речення реалізується предикативність, під якою ми розуміємо категорію, що відображає відношення між мовною структурою та позамовною дійсністю, забезпечуючи репрезентацію ситуацій дії, стану, процесу чи відношення.

У традиційній граматичній моделі речення тлумачиться як формальний комплекс двох головних членів – підмета й присудка, між якими встановлюється відношення граматичної узгодженості. На нашу думку, такий підхід, орієнтований на морфологічну форму, фіксує лише зовнішній аспект синтаксичної організації.

Функційно-семантична перспектива, натомість, виходить із постулату про семантичну зумовленість синтаксичної структури: форма речення є наслідком його смислової організації. У цій парадигмі речення розглядаємо як багатовимірну систему відношень між структурою, значенням і функцією, де кожен елемент виконує не лише граматичну, а й смислотворчу роль. Вважаємо, що таке розуміння дозволяє перейти від статичного опису синтаксичних моделей до динамічного аналізу їхньої семантичної мотивації, виявити кореляцію між предикатно-актантною структурою та когнітивною репрезентацією ситуації.

Таким чином, проблема визначення речення посідає центральне місце в українському сучасному синтаксисі, адже саме в межах речення виявляється органічна взаємодія граматичної форми, семантичного змісту та функційної спрямованості мовлення. Українські мовознавці неодноразово наголошували

на складній природі речення як синтаксичної одиниці, що поєднує структурний і смисловий рівні мови.

Належить виокремити, що особливу увагу дослідженню речення з функційно-семантичного погляду приділяли такі зарубіжні та українські мовознавці, як-от: І. Вихованець [34], О. Воробець [43], Р. Гжегорчикова [207], Т. Гівон [203], К. Городенська [67], Н. Гуйванюк [76], П. Жмігородський [226], А. Загнітко [90], С. Кароляк [211], В. Кононенко [104], Н. Костусяк [115], Є. Курилович [213], Т. Масицька [135], О. Межов [142], І. Мельник [149], М. Мірченко [152], М. Свідзінський [219], П. Стальмащик [218], Л. Теньєр [220], Н. Хомський [208] та ін.

І. Вихованець визначає речення «як основну синтаксичну одиницю, у якій предикативність реалізується через граматичні засоби часу, модальності та особи, забезпечуючи співвіднесення висловлення з дійсністю» [36, с. 105]. Учений підкреслює, що предикативність є тим «смисловим каркасом», який інтегрує підметово-присудкову структуру в єдину семантичну цілість.

Це питання також досліджував український мовознавець М. Мірченко, який стверджує, що «речення постає як багатокomпонентна цілісність, у якій поєднуються семантичні, формальні та комунікативні параметри. Ці параметри найповніше реалізуються через категоріальний апарат речення, виражений системою граматичних форм різних мовних рівнів. Як основна одиниця синтаксису, речення функціонує як предикативна конструкція, що репрезентує мовний знак певної ситуації або комплексу взаємопов'язаних ситуацій, установлює їх співвіднесення з дійсністю та виражає відповідні смислові відношення. У своїх типових виявах речення ґрунтується на синтаксичних зв'язках і семантико-синтаксичних відношеннях, виступаючи структурно й змістово завершеною одиницею мовлення, здатною відтворювати думку в її цілісності» [152, с. 21].

А. Загнітко вдало наголошує, що «в межах семантичного синтаксису речення аналізується крізь призму його співвідношення з пропозицією, яку слід розуміти як узагальнену модель «стану речей», відображеного у

висловленні. Інакше кажучи, пропозиція становить об'єктивний зміст речення, позбавлений суб'єктивно-модальних нашарувань і незалежний від тієї формально-граматичної структури, у якій цей зміст реалізується» [95, с. 7].

О. Селіванова підкреслює динамічний характер речення: «воно не лише відображає, а й конструює реальність у свідомості мовця, отже, є одночасно когнітивною, семантичною та комунікативною одиницею» [176, с. 351]. Такий підхід, на нашу думку, узгоджується із загальними принципами функційної граматики, яка тлумачить мову як систему взаємопов'язаних функцій, що формують і передають смисл.

У генеративній концепції Н. Хомського мова постає як двоаспектне явище, що має внутрішній і зовнішній виміри. Відповідно й речення може бути осмислене у двох взаємопов'язаних площинах: як семантична структура, співвіднесена з глибинним рівнем організації, і як фонетично реалізована форма, що відповідає поверхневому рівню. Глибинна структура має імпліцитний, концептуально-абстрактний характер і репрезентує змістовий каркас повідомлення, тоді як поверхнева структура актуалізується у конкретному висловленні та набуває матеріально-звукового втілення [208, с. 79].

Глибинний рівень, який відображає ментальну організацію змісту, інтерпретується як універсальний, спільний для мов світу, оскільки саме він кодує базові семантичні відношення. Натомість способи його формального втілення різняться залежно від мовної системи, тобто трансформаційні правила, що забезпечують перехід від глибинної структури до поверхневої, мають мовно-специфічний характер. Поверхнева структура, представлена впорядкованою конфігурацією синтаксичних категорій і фразових компонентів, постає результатом деривації з глибинної, більш абстрактної системи відношень. Якщо глибинна структура відтворює граматичні зв'язки між елементами, то поверхнева репрезентує їх через формотворчі та зв'язувальні засоби мовної форми [209, с. 123].

З позицій генеративної граматики глибинна структура з її абстрактною організацією мовних засобів доступна когнітивній системі мовця як своєрідний сигнал до породження відповідної поверхневої форми за участю мовленнєвого апарату. Трансформаційні операції, що поєднують глибинний і поверхневий рівні, інтерпретуються як ментальні процедури, які людина здійснює під час продукування та розуміння висловлення. Відповідно людський розум мислиться як носій відносно сталої системи генеративних принципів, що забезпечують регулярне співвіднесення семантичної глибини та формальної реалізації речення [208, с. 16].

Отже, розмежування глибинного та поверхневого рівнів речення дає підстави розглядати його як систему співвіднесення семантико-предикатних відношень і їх формального вираження. У цій перспективі поширювачі інтерпретуємо як синтаксичні засоби репрезентації семантичної валентності предиката, тобто як структурні компоненти, що виявляють у мовленні відношення, закладені в пропозиційній основі речення. Відтак речення постає як організована модель розгортання предикатної семантики, у якій поширювач забезпечує її системне синтаксичне оформлення.

Питання співвідношення синтаксичної структури речення та його концептуально-семантичної організації у межах сучасного генеративізму досліджує П. Стальмашик, зосереджуючи увагу на інтеграції синтаксису з поняттєвою семантикою. Учений показує, що розвиток генеративної граматики зумовив перехід від моделі формально автономного синтаксису до розуміння граматики як інтерфейсної системи, у якій синтаксична організація безпосередньо співвіднесена з концептуальною структурою змісту. У такій перспективі синтаксична структура речення постає як зона кодування предикатно-аргументних відношень, де граматичні категорії та позиції відображають семантичні ролі й відношення, закладені у пропозиційній організації висловлення [218, с. 35].

На нашу думку, ця інтерпретація є принципово важливою для розуміння речення як одиниці, внутрішня організація якої зумовлена не лише

формальною комбінаторикою категорій, а насамперед логікою предикатної семантики. Ми поділяємо позицію, згідно з якою граматична структура не просто супроводжує зміст, а системно репрезентує його, забезпечуючи регулярне співвіднесення концептуальних відношень і їх мовного вираження. Звідси випливає, що речення доцільно розглядати як формально впорядковану репрезентацію пропозиційної структури, у якій синтаксичні компоненти відтворюють конфігурацію семантичних зв'язків предиката з його аргументами та модифікаторами.

Таким чином, підхід П. Стальмашика утверджує бачення речення як інтегративної синтаксично-семантичної одиниці, де структурна організація постає проявом глибинної предикатної організації змісту. Вважаємо, що таке трактування створює продуктивне теоретичне підґрунтя для подальшого функційно-семантичного аналізу речення, оскільки дозволяє інтерпретувати його компоненти як регулярні засоби експлікації предикатно зумовлених відношень у мовленні.

У польській формально-синтаксичній традиції, репрезентованій працями М. Свідзінського, речення розглядається як граматично організована предикативна структура з визначеним набором синтаксичних позицій і формальною завершеністю. Його структурна організація зумовлюється властивостями предиката, який виступає центром синтаксичної конфігурації та задає модель компонентного складу. У межах цього підходу речення описується як система позиційно впорядкованих елементів, реалізація яких підпорядкована валентним характеристикам предикативного ядра. Польський дослідник здійснює формальний опис типів реченнєвих структур, охоплюючи як двоскладові моделі з експліцитним підметом і присудком, так і односкладові, безособові, номінативні та інфінітивні конструкції, що мають ознаки синтаксичної автономності. Отже, речення в цьому підході визначається через предикативність, фінітність і структурну цілісність як базові параметри його граматичної організації [219, с. 64].

У підході П. Жмігородського речення з аналітичними вербально-номінальними конструкціями розглядається як предикативна структура з двокомпонентним предикатним центром, у якій семантично збіднений вербативний компонент виконує функцію граматичного носія категорій часу й модальності, тоді як номінальний компонент (абстрактний субстантив) репрезентує власне предикативний зміст і організує аргументну структуру висловлення [226, с. 136]. Таким чином, речення інтерпретується не як моноцентрична дієслівна побудова, а як синтаксична єдність, предикативність якої розподілена між вербалізатором і номіналізованим предикатором.

У синтаксичній концепції Р. Гжегорчикової речення постає як центральна одиниця граматичної організації висловлення, що репрезентує мовну інтерпретацію певної ситуації та характеризується внутрішньо впорядкованою, ієрархічною структурою взаємозалежних компонентів. Дослідниця розглядає речення як предикативно організовану цілісність, у якій синтаксичні зв'язки становлять формальне відображення змістових відношень між предикацією та її семантичними учасниками. У такому підході граматична організація не зводиться до лінійного поєднання складників, а інтерпретується як система функційних залежностей, зумовлених способом концептуалізації ситуації у мовленні.

Структурні компоненти речення визначаються через їхню роль у репрезентації пропозиційного змісту, а їхня синтаксична поведінка пояснюється внеском у формування предикативної конфігурації висловлення. Взаємодія складників розглядається як семантично мотивована: граматичні категорії, позиції та засоби зв'язку забезпечують диференціацію й ієрархізацію відношень між предикатом і пов'язаними з ним елементами ситуації. Відповідно синтаксис постає механізмом системної вербалізації змістових структур, а речення – формально організованою моделлю предикації, що відтворює конфігурацію семантичних залежностей у мовній формі [207, с. 149].

Засади граматики, зорієнтованої на семантичні основи синтаксичної організації висловлення, формулює С. Кароляк, розглядаючи граматичну структуру як системну репрезентацію предикатно-аргументної організації змісту. Вихідним положенням його концепції є пріоритет семантичної структури щодо граматичної: ядром речення постає предикат із сукупністю своїх семантичних аргументів, тоді як синтаксичні категорії, позиції та формальні показники інтерпретуються як засоби кодування відповідних відношень. У такій перспективі речення трактується як граматично організована проєкція пропозиційної структури, що відображає конфігурацію залежностей між предикатом і учасниками ситуації. Граматика постає як механізм регулярного вираження семантичних залежностей у мовній формі, а синтаксична організація речення пояснюється через внутрішню структуру вербалізованої ситуації [211, с. 42].

На нашу думку, у цьому ракурсі речення постає як семантично зумовлена синтаксична модель розгортання предикатного змісту, у якій формальна організація відтворює конфігурацію закладених у пропозиційній структурі відношень.

К. Городенська акцентує увагу на функційно-граматичній природі речення, наголошуючи, що воно є основною одиницею комунікації, де граматична структура служить для формування й передачі змісту, а семантичні ролі організовують синтаксичну структуру в системі предикатно-актантних зв'язків [68, с. 94].

Варто наголосити, що синтаксична семантика, як галузь сучасного мовознавства, інтенсивно розвивається в руслі новітніх лінгвістичних парадигм, що спрямовані на виявлення внутрішньої організації реченнєвих одиниць і систем їхніх змістових корелятив. Вона актуалізується в сучасних дослідженнях, орієнтованих на визначення ядерної природи речення, його компонентів та структурно-семантичних комплексів, розглянутих у площині міжкатегорійних відношень.

Як слушно стверджує О. Воробець, «поняття семантичної структури речення спирається на ідею розкриття його глибинної змістової сторони – власне смислу, який існує в певному відстороненні від формально-граматичної оболонки. Семантична структура розуміється як інваріант, тобто узагальнена смислова схема, що об'єднує низку формально відмінних, але семантично подібних синтаксичних конструкцій. Іншими словами, різні за морфологічним чи структурним вираженням типи речень можуть належати до однієї семантичної моделі, якщо вони відображають подібні ситуації об'єктивної дійсності.

Відмінною рисою семантичної структури речення є її орієнтація на номінативну природу: речення не лише описує чи стверджує подію, а й номінує ситуацію як цілісний фрагмент реальності. Саме тому воно виявляє типологічну спорідненість зі словом або словосполученням, але водночас істотно відрізняється від них. Якщо слово чи словосполучення позначають окремі предмети, дії чи ознаки, то речення як семантична конструкція відтворює ситуацію у її внутрішній цілісності та динаміці, репрезентуючи взаємодію суб'єктно-об'єктних і обставинних компонентів [58, с. 16].

Виходячи з цього констатуємо, що семантична структура речення у функційно-семантичному синтаксисі постає як система глибинних відношень між змістовими ролями – агенсом, пацієнсом, інструментом, локативом, темпоральним чи каузальним компонентом. Саме ця структура забезпечує когнітивно-комунікативну повноту речення, уможливлючи його інтерпретацію як моделі «стану речей» у реальності.

Варто зауважити, що речення функціонує як динамічна модель дії чи стану: воно репрезентує взаємодію учасників події, їхніх властивостей, обставин, мотивів та наслідків. У цьому сенсі воно як семантична мікросистема, що відображає когнітивну модель світу, закріплену у мові.

Саме тому особливу увагу у функційно-семантичному синтаксисі приділено кореляції між формальним вираженням компонентів і типом семантичних відношень. Залежно від характеру предиката, відмінкових форм

актантів, наявності чи відсутності прийменників, інтонаційних чи порядкових показників формується певний тип синтаксико-семантичної моделі речення.

У межах функційно-семантичного синтаксису речення розглядаємо як поліфункційну одиницю, що реалізує низку взаємопов'язаних функцій. Ці функції не ізольовані, а перебувають у відношеннях ієрархії, де кожна з них має власне призначення, проте всі разом забезпечують семантичну та комунікативну цілісність речення. Виокремлюємо такі основні функції речення:

1) предикативна функція – це ядро функційної організації речення. Предикативність виражає відношення між змістом висловлення та позамовною дійсністю, встановлюючи часову, модальну та персональну співвіднесеність події. Як зауважує І. Вихованець, предикативність розглядається як «внутрішня граматична категорія речення, яка забезпечує його смислову завершеність і відмінність від словосполучення» [38, с. 30]. Саме предикативна функція зумовлює структуру предикатно-актантної схеми, визначаючи кількість і характер синтаксичних позицій;

2) номінативна функція – речення номінує не окремий предмет чи явище (як слово), а цілісну ситуацію дійсності – процес, стан, відношення або подію. Номінативна функція речення є узагальненою формою мовного позначення фрагмента світу через структурно-семантичну модель події;

3) комунікативна функція – речення є основним засобом вираження комунікативного наміру мовця. Через нього мовець формує висловлення, що передає певний зміст адресатові. У цьому контексті речення виступає інструментом реалізації комунікативних стратегій, воно формує базову одиницю мовного акту;

4) когнітивна (пізнавальна) функція – вона полягає у відтворенні та структуруванні знань про світ. За спостереженням О. Селіванової, речення – це «когнітивна модель події, у якій відображено концептуальну схему взаємодії суб'єкта, дії, об'єкта та середовища» [176, с. 403]. Через речення

мова фіксує результати мисленнєвої діяльності людини, оформлюючи їх у лінгвістичну форму;

5) експресивно-модальна функція – ця функція реалізується через граматичні та інтонаційні засоби, що виражають ставлення мовця до змісту висловлення (ствердження, заперечення, сумнів, бажання, емоційне забарвлення);

6) прагматична функція – речення є носієм прагматичної інтенції, тобто воно спрямоване не лише на передачу інформації, а й на досягнення певного ефекту в комунікації. Прагматичний аспект зумовлює вибір синтаксичних моделей залежно від ситуації спілкування, соціального статусу адресата, комунікативного тону тощо (Додаток Б).

Таким чином, у функційно-семантичному синтаксисі речення тлумачимо як багатовимірну структурно-семантичну систему, у якій граматична форма є похідною від смислової організації, а функції речення відображають складну взаємодію когнітивних, номінативних і комунікативних процесів. Його поліфункційність засвідчує, що синтаксис не є замкненою граматичною системою, а живим механізмом мовного мислення, простором, де семантика переходить у граматику, а граматику, відповідно, у комунікацію.

Чільне місце у структурі речення посідає предикат. З огляду на це, у нашій роботі предикат розглядаємо як системотвірне ядро речення, навколо якого організовується вся його структурно-смілова архітектоніка. Він є носієм категорії предикативності, тобто тієї семантико-граматичної ознаки, що забезпечує співвіднесеність висловлення з позамовною реальністю. Саме предикат актуалізує ситуацію, визначає її динамічні параметри – час, спосіб, аспектуальність, модальність, персональну орієнтацію, та задає структурну схему майбутнього висловлення.

Як зазначає І. Вихованець, предикат є «центральною граматичною категорією, від якої залежить формування валентної структури речення» [36, с. 108]. Йому притаманна здатність «відкривати позиції» для реалізації

актантів, тобто семантичних учасників ситуації, серед яких у типовому випадку виокремлюються агенс (діяч), пацієнс (об'єкт дії), інструмент, адресат, локатив, темпоратив тощо. Кожен предикат має власну валентну рамку, яка означає набір обов'язкових позицій, необхідних для вираження повного смислу ситуації.

У науковій традиції українського функційного синтаксису мовознавці доводять, що предикат не обмежується лише граматичною функцією присудка, оскільки він виконує роль семантичного центру інтеграції, який координує взаємодію всіх синтаксичних компонентів. А саме предикат задає семантичний вектор речення, тобто напрямок смислового розгортання від ядра (предикативної основи) до периферії (поширювачів, модифікаторів, уточнювачів).

Валентна структура предиката формує обов'язкові (валентно зумовлені) компоненти речення, ті, без яких його семантична схема залишається неповною або нефункціональною. До таких компонентів належать, наприклад, ключові слова поширювачів у реченнях із тривалентним вербативом (*читати книжку ввечері, покласти ключ на стіл*).

Таким чином, у межах речення формується функційно-семантичне поле, у якому взаємодіють ядрові та периферійні синтаксичні позиції. Це поле є не статичною структурою, а динамічною системою зв'язків між предикатом і його актантами та циркумстантами. Його межі визначаються зазвичай когнітивними чинниками, такими як тип ситуації, інтенція мовця, контекст.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях спостерігаємо, що предикат має багаторівневу природу, вбачаємо, що він водночас функціонує як граматичний центр речення, як семантична модель події й як когнітивна репрезентація фрагмента світу. Саме через предикат мова здійснює категоризацію досвіду, упорядковує дійсність у формах часу, способу, стану, причиновості.

Отже, можемо стверджувати, що предикат – це ядро функційно-семантичної структури речення, від якого залежить її внутрішня організація, кількісно-якісний склад компонентів і смислова повнота. Він виконує роль

координуючого центру, що об'єднує формально-синтаксичні елементи у цілісну семантичну систему, де кожен компонент має своє місце й функцію у відтворенні ситуації дійсності (Додаток В).

Розглянемо класифікацію речень у функційно-семантичному синтаксисі, яка ґрунтується, передусім, на типі відображуваної ситуації дійсності. Змістова структура речення моделює певний стан, процес чи відношення, що стає критерієм для типологічного розмежування. На цій підставі виокремлюємо такі релевантні, на нашу думку, типи речень: акціональні, стативні, кваліфікативні, каузальні, реляційні та екзистенційні (Додаток Г).

Акціональні речення: акціональні конструкції виражають динамічну ситуацію дії або процесу, що розгортається у часі. Центральною ознакою таких речень є наявність предиката з семою активної дії (*рухати, будувати, писати, дивитися*). Їхня семантична структура має щонайменше дві обов'язкові позиції – агенса й пацієнса. Наприклад: *Він розсік повітря гострою шаблею, немовби прагнув зітнути саму пам'ять* (С. Андрухович). У цьому прикладі предикат *розсік* формує динамічну подію з явним діячем (*він*) і об'єктом дії (*повітря*), а поширювач *гострою шаблею* актуалізує інструментальну роль. Акціональні речення реалізують процесуально-динамічний тип семантики, властивий текстам із вираженням рухом, волею, спрямованістю.

Стативні речення: відображають стан суб'єкта або об'єкта без вказівки на активну дію. Їхні предикати мають значення буття, існування, перебування, володіння або емоційного чи фізичного стану (*бути, стояти, мати, боліти, тішитися*). Наприклад: *Вона була спокійна, немов відпустила всі минулі страхи* (О. Забужко). Тут предикат *була* позначає стан суб'єкта, а поширювач *немов відпустила всі минулі страхи* конкретизує його психоемоційну природу.

Кваліфікативні речення: реалізують семантику атрибутивної характеристики суб'єкта чи об'єкта. Їхні предикати, як спостерігаємо, мають оцінну або описову природу (*здаватися, виглядати, бути гарним, залишатися*

спокійним). Наприклад: *День був важкий і задушливий, мов розпечене скло над містом* (Ю. Андрухович). Такі речення описують властивості, ознаки чи якості предметів і явищ, формуючи оцінно-характеризувальний тип семантики.

Каузальні речення: відображають причинно-наслідкові зв'язки між подіями або станами. Їхня предикатна структура включає каузатор (причину) і результатив (наслідок). Наприклад: *Він мовчав, бо знав, що слова нічого не змінять* (С. Жадан). У наведеному прикладі предикат *мовчав* детермінований каузальним поширювачем *бо знав, що слова нічого не змінять*. Семантична функція каузального компонента – пояснювально-мотиваційна, вона структурує внутрішню логіку події.

Реляційні речення: виражають відношення між двома чи кількома учасниками ситуації, часто через предикати порівняння, відповідності, співвіднесеності (*дорівнювати, бути схожим, відповідати, різнитися*). Наприклад: *Твоє мовчання подібне до криги, що поволі сходить із серця* (О. Забужко). Реляційні речення характеризуються двовекторністю семантики: предикат установлює симетричні або асиметричні відношення між компонентами речення.

Екзистенційні речення: моделюють ситуації існування або появи об'єкта в просторі й часі, часто реалізуються через безособові форми (*є, існує, з'явився, трапляється*). Наприклад: *Є на світі голоси, що не стихають навіть у тиші* (Т. Прохасько). У цьому прикладі предикат *є* виражає сам факт буття, а решта компонентів конкретизує онтологічну площину висловлення.

Виходячи із вищеописаного, типологічна диференціація речень у функційно-семантичному синтаксисі спирається на характер предикатного значення й тип пропозиційної ситуації. Кожен тип речення відображає власну модель світу: акціональні – світ дії, стативні – стану, кваліфікативні – якості, каузальні – причинності, реляційні – співвідношення, екзистенційні – буття. Вважаємо, що саме разом вони формують семантичний універсум речення, у межах якого мова структурує й інтерпретує досвід людини.

Отже, у функційно-семантичному синтаксисі речення, на нашу думку, це багатовимірний когнітивно-семантичний комплекс, у якому реалізується інтеграція змісту, форми та функції. Його природа зумовлена взаємодією трьох взаємопов'язаних площин: структурної (граматичної), семантичної (смислової) та функційної (комунікативно-прагматичної). Таке розуміння дозволяє нам трактувати речення як динамічний осередок смислу, у якому відбувається взаємоперехід мовної системності у мовленнєву конкретність.

У сучасному мовознавстві речення є одиницею, у якій відбувається синтез граматичного й семантичного начал. Так, граматики забезпечує формально-структурну організацію, тоді як семантика зумовлює внутрішній смисловий зміст, визначаючи тип ситуації, відношення між її учасниками й характер предикативного зв'язку. Звідси випливає, що речення не може бути витлумачене лише як синтаксична комбінація слів, а воно є смислово-функційним відбиттям когнітивної моделі дійсності.

Також у межах нашого наукового дослідження речення розглядаємо як модель репрезентації події. Воно вербалізує фрагмент реальності, відображаючи відношення між суб'єктом, дією, об'єктом та супровідними обставинами, а його смислова організація визначається валентним потенціалом предиката, який задає тип пропозиційної ситуації, а граматичні засоби (відмінки, прийменники, порядок слів, інтонація) виступають формами реалізації цього потенціалу. Якщо семантична структура речення є інваріантною, то формально-синтаксична, навпаки, варіативною; це засвідчує принципову багатоплановість і динамізм реченнєвої організації.

Функційна спрямованість речення полягає у забезпеченні комунікативної повноти мовлення, що проявляється у реалізації таких базових функцій: предикативної (зв'язок висловлення з реальністю), номінативної (позначення ситуації як цілого), когнітивної (структурування знань про світ), експресивно-модальної (передача ставлення мовця) та прагматичної (регуляція комунікативної взаємодії). Усі ці функції взаємодіють у межах єдиної системи, формуючи функційно-семантичне поле речення, у якому

ядрові (валентно зумовлені) й периферійні компоненти співпрацюють у створенні смислової цілісності.

Хочемо наголосити, що з погляду сучасної когнітивної лінгвістики, речення виконує моделювальну функцію, тобто воно структурує людський досвід, переводячи перцептивну інформацію у лінгвістичну форму. Як зазначає О. Селіванова, «речення є когнітивним фреймом, у якому репрезентовано схему взаємодії учасників події» [176, с. 329]. Отже, мова за посередництвом речення не лише відображає дійсність, а й конструює її образ у свідомості мовця.

Підсумовуючи, констатуємо, що речення у функційно-семантичному аспекті – це динамічна, ієрархічно впорядкована структура, яка об'єднує граматичні, семантичні й когнітивно-прагматичні параметри. Воно є основною одиницею не лише синтаксису, а й мовленнєвого мислення, адже саме в реченні реалізується головна властивість мови – здатність моделювати реальність через структурно організовану систему значень, взаємопов'язаних із людським досвідом, інтенцією та комунікативною метою.

1.2. Термінологічно-класифікаційні засади дослідження поширювачів речення у сучасній лінгвістиці

У сучасній лінгвістиці дедалі більшої уваги набуває дослідження структури речення не лише як формально-граматичної, а й як функційно-семантичної системи, у якій кожен елемент виконує певну смислотворчу роль. Виходячи з цього, вважаємо, що одним із таких елементів є поширювач речення, що виступає складником, який здатний істотно модифікувати предикативну ситуацію.

Проблема термінологічного окреслення поняття поширювача речення посідає важливе місце у сучасному функційно-семантичному синтаксисі. Вважаємо, що сам термін «поширювач» не є однозначним, оскільки у різних школах мовознавства він варіює від розуміння як другорядного члена речення до складної семантико-синтаксичної структури, що формує додаткові виміри

предикатного ядра. Така багатовекторність інтерпретацій зумовлена, на нашу думку, природою самої категорії – динамічною, відкритою та семантично гнучкою.

У сучасній синтаксичній теорії простежуються два підходи до інтерпретації співвідношення детермінантів і поширювачів. Зокрема, розмежування детермінантів як факультативних обставинних компонентів і поширювачів як валентно зумовлених складників предикатного поля обґрунтовано в працях І. Вихованця [40], А. Загнітка [97] та ін. Натомість ширше розуміння поширювача як будь-якого синтаксично залежного елемента, що модифікує базову пропозицію, представлене в дослідженнях К. Городенської [68], О. Селіванової [176] тощо. Така полісемія терміна відбиває багатовимірність мовної системи, у якій функційні та семантичні зв'язки не завжди піддаються однозначній формалізації.

Як слушно зауважує Н. Грозан, «найсуттєвішою характеристикою детермінантних членів речення є їхня вторинна, похідна природа та трансформаційна залежність від структурних моделей складного речення. Тобто, вони не виникають автономно, а постають як результат синтаксичного переосмислення й редукції більш розгорнутих конструкцій» [74, с. 2]. Отже, наведена думка Н. Грозан цілком справедливо окреслює похідну природу детермінантних членів речення, проте, на нашу думку, її варто розширити у функційно-семантичній площині. Поширювачі не лише є результатом синтаксичної редукції складніших структур, а й виступають як самостійні носії нових семантичних відношень, що виникають у процесі вторинної номінації дії, стану чи обставини. Зауважуємо, що вони не просто «рештки» трансформацій, а активні модифікатори предикативного ядра, які забезпечують гнучкість і варіативність реченнєвої будови. Таким чином, детермінантні поширювачі мають подвійну природу, бо вони водночас похідні та самостійно функційно значущі, що утворюють проміжну ланку між предикативною основою й семантичною периферією речення.

Актуальною є думка О. Сиротиніної про поняття поширювачів. Суб'єктні поширювачі вона називає детермінантами, а поширювачі з обставинним значенням називає ситуантами. Детермінантними членами речення вона вважає поширювачі, що співвідносяться з певними типами предикативних одиниць (конструкціями чи семантичними моделями) [157, с. 125].

В. Кононенко послуговується терміном семантичні поширювачі як альтернативу поняттю другорядні члени, виокремлюючи такі їхні різновиди, як семантичний об'єкт, семантичний атрибут, семантичний адресат, а також обставинні та детермінуючі поширювачі [111, с. 32].

Н. Грозан розглядає поширювачі «як мінімальні, неподільні семантико-синтаксичні одиниці конкретної мови, називаючи їх синтаксемами, які виступають носіями елементарного значення та структурними компонентами складніших синтаксичних конструкцій, що зумовлює їхню специфічну систему синтаксичних функцій» [73, с. 36].

А. І. Вихованець, натомість, визначає поширювач як «синтаксему, що розширює предикативну основу, не порушуючи її структурної цілісності. Учений підкреслює, що поширювач реалізує одну з функційних потенцій вербатива, тобто конкретизує або модифікує предикативне значення через додаткову семантичну вісь» [40, с. 37].

У польській функційно-синтаксичній традиції важливим є підхід П. Жмігородського до аналітичних вербо-номінальних конструкцій, які дослідник розглядає як особливий тип предикативних утворень на межі лексеми й синтаксичної фрази. У межах цієї концепції предикативний зміст речення реалізується двокомпонентно: через семантично ослаблений вербалізатор (вербатив з переважно граматичною функцією) та номінальний предикатор - абстрактний субстантив, що репрезентує пропозиційний зміст ситуації. Така конструкція функціонує як розгорнений предикат, відкриваючи позиції для аргументів і формуючи власну предикатно-аргументну рамку, тобто структурно відповідає вербативному центру речення, хоча формально має

фразову організацію. У цьому сенсі вербо-номінальні аналітизми становлять проміжний рівень між словом і синтаксичною конструкцією та беруть участь у номіналізаційному розширенні речення, оскільки пропозиційний зміст події подається у формі субстантивної синтагми [226, с. 170].

Саме така інтерпретація дозволяє зіставити їх із поняттям поширювача речення у функційно-семантичній моделі: номінальний предикатор виступає носієм ситуаційної семантики, тоді як вербалізатор забезпечує її інтеграцію в предикативну структуру висловлення. Отже, підхід П. Жмігородського підтверджує тезу про те, що синтаксичне поширення може реалізуватися через номіналізований предикатний центр, близький за функцією до ключового слова поширювача, оскільки саме субстантивний компонент концентрує семантичну домінанту поширювальної структури.

Виходячи із наукових напрацювань О. Воробця, вбачаємо, що під терміном «поширювач» слід розуміти «мінімальну синтаксичну одиницю, що становить структурно-організовану єдність семантичного змісту, сформовану внаслідок інтеграції одного, двох або кількох компонентів, які поєднують у собі комплексні семантико-синтаксичні характеристики й здатні функціонувати у статусі синтаксем як субстанційного, так і предикативного характеру» [59, с. 25]. Таке трактування дозволяє нам розглядати поширювач не як периферійний додаток до предиката, а як структурно й семантично самодостатній модифікатор, що органічно вписується у систему синтаксичних відношень сучасної української мови, формуючи динамічну рівновагу між змістом, граматичною формою та комунікативною метою висловлення.

Як зазначає О. Воробець «поширювачі структурної моделі речення постають, з одного боку, як елементи ускладнення предикатно-суб'єктної основи, що розширюють синтаксичну рамку висловлення, а з другого – як самостійні функційно-семантичні центри, котрі формують власну зону валентних і смислових зв'язків. Їм властива полівалентність і багатовекторність, що виявляється як у функційному, так і в семантичному вимірі» [43, с. 94].

Виокремлення поширювачів у системі синтаксичних відношень, на нашу думку, безпосередньо пов'язане з поширювальним типом мовного мислення, яке формує основу для моделювання мовної дійсності. Це мислення не лише визначає способи репрезентації світу в мові, а й забезпечує внутрішню когерентність між граматичною формою та семантичним наповненням речення.

Саме завдяки поширювальній природі мовного мислення можливо відтворити багаторівневу динаміку смислів, що розгортаються у структурі речення: від поверхневої синтаксичної організації до глибинного основного змісту. Поширювач, таким чином, є засобом когнітивного структурування мовної картини світу, який відкриває шлях до розуміння складних семантичних взаємозв'язків у межах предикативного цілого.

Поширювачі становлять особливий клас синтаксичних одиниць, що визначають структурно-семантичну гнучкість речення. Виходячи з викладених вище міркувань, стає очевидним, що поширювачі мають такі лінгвістичні ознаки:

1) семантична самостійність і уточнювальна функція: поширювач виступає виразником семантичних відношень, конкретизує або деталізує предикат, суб'єкт чи об'єкт, розширюючи смислову площину речення;

2) функційна підпорядкованість предикату: незважаючи на семантичну автономність, поширювач граматично залежний від предиката або від цілого предикативного комплексу, що забезпечує його інтеграцію у структуру речення;

3) валентна зумовленість: частина поширювачів реалізує потенційні позиції дієслова (валентно обов'язкові), інші ж виникають поза межами валентної структури, виконуючи уточнювальну, оцінну чи стилістичну функцію;

4) похідність і дериваційна природа: більшість поширювачів є результатом редукції складніших синтаксичних конструкцій – підрядних речень або предикативних груп, тобто мають трансформаційне походження;

5) морфологічна різноманітність: поширювач не обмежується однією частиною мови: його можуть виражати субстантиви у непрямих відмінках, прийменниково-відмінкові конструкції, адвербіативи, інфінітиви, дієприслівники тощо;

6) позиційна мультивекторність: поширювач може посідати різні місця у лінійній структурі речення (препозиція, медіальна позиція, постпозиція), що впливає на інформаційне членування та інтонаційний ритм;

7) синтаксична інтегрованість: поширювач входить до синтаксичної структури як узгоджений, але не структуроутворювальний елемент: він не формує предикативного центру, проте забезпечує глибину семантичного поля речення;

8) комунікативна значущість: поширювач є засобом організації інформації, тобто він підсилює смислові акценти, формує рему або тематичну рамку висловлення;

9) семантико-прагматична активність: завдяки гнучкості змісту поширювач може виконувати інтерпретативну функцію, розкриваючи умови, причини, мотивацію чи емоційне тло ситуації, що забезпечує глибшу когнітивну конкретизацію події;

10) системна взаємодія з іншими компонентами: поширювачі утворюють відкриту систему взаємопов'язаних модифікаторів, які структурно підпорядковуються предикатові, але змістово взаємодіють між собою, формуючи багатовимірну модель синтаксичної цілісності (Додаток Г).

Вважаємо, що провідна функційно-семантична роль поширювачів полягає у тому, що вони не просто доповнюють речення, а переосмислюють його зсередини, задаючи глибший рівень смислової побудови, тобто від формального синтаксису до образної інтерпретації дійсності.

Виокремлений фактичний матеріал дає нам право виділити такі релевантні та найсучасніші класифікації поширювачів:

1) семантична класифікація: ґрунтується на природі тих відношень, які вони реалізують у межах предикативної структури. У функційно-семантичному полі вони охоплюють кілька базових зон:

- а) локативна – відображає просторові відношення дії, стану або ситуації;
- б) темпоральна – позначає часові параметри або тривалість події;
- в) каузальна – виражає причинові, наслідкові або цільові зв'язки;
- г) модальна – передає суб'єктивно-оцінні або епістемічні відтінки висловлення;
- д) інструментальна – вказує на засіб чи спосіб реалізації предикативної дії;
- е) пацієнтна – формує уявлення про об'єкт, який зазнає впливу або перебуває у сфері предикативної дії;
- є) квантитативна – визначає кількісні, мірні або інтенсивні характеристики дії чи стану;
- ж) атрибутивна – уточнює ознаковий аспект субстанційного або предикатного компонента.

2) формально-граматична класифікація: за морфологічним вираженням поширювачі становлять окрему категорію синтаксичних форм, що реалізуються різними типами мовних одиниць:

- а) відмінкові форми субстантива (зокрема відмінки непрямої валентності);
- б) прийменниково-відмінкові структури, що забезпечують граматичне оформлення семантичних ролей;
- в) адвербіативи як виразники адвербіальної функції;
- г) інфінітивні конструкції, які зберігають потенційну предикативність;
- д) дієприслівникові звороти, що функціонують як вторинні предикативи;
- е) комплексні словосполучення з аналітичною структурою.

Звідси, формально-граматичний аспект визначає засоби матеріалізації поширювача у структурі речення, відображаючи синтаксичну гнучкість української мови.

3) синтаксична класифікація: поширювачі розподіляються за характером зв'язку з предикатом та іншими компонентами речення:

а) валентно зумовлені – ті, що реалізують потенційні синтаксичні позиції вербатива;

б) валентно нейтральні (факультативні) – не закріплені у валентній структурі, але розширюють семантичну площину висловлення;

в) детермінантні – синтаксично віддалені від ядра, проте охоплюють усе речення в цілому, задаючи його комунікативний простір.

Таке розмежування демонструє, що поширювач може бути як частиною ядра предикативної структури, так і надреченнєвим координатором смислових відношень.

4) функційна класифікація: функційний критерій пов'язаний із роллю поширювача у формуванні семантичної та граматичної архітекτονіки речення.

а) предикатно орієнтовані поширювачі – реалізують валентні зв'язки дієслова і беруть участь у побудові синтаксичної моделі;

б) суб'єктно орієнтовані поширювачі – характеризують носія дії або стану;

в) об'єктно орієнтовані поширювачі – конкретизують предмет спрямування дії;

г) ситуативні поширювачі – визначають зовнішні параметри ситуації: простір, час, умови, причину, мету тощо.

Наведена функційна типологія дозволяє нам виявити глибшу системність між різними синтаксичними рівнями і семантичними відношеннями.

5) позиційна класифікація: фіксує місце поширювачів у лінійній структурі речення:

а) препозитивні – передують ядру й задають тематичну рамку висловлення;

б) медіальні – розташовані між основними компонентами, інтегровані у предикативне ядро;

в) постпозитивні – сліднують за предикатом або об'єктом, реалізуючи тематичну частину.

Таким чином, розташування поширювача впливає на ритмомелодику, інформаційне членування та семантичну перспективу речення.

б) комунікативно-прагматична класифікація: виявляє залежність поширювача від комунікативного завдання висловлення:

а) інформативні поширювачі виконують уточнювальну чи конкретизувальну функцію;

б) експресивні – підсилюють емоційно-оцінну модальність;

в) текстотвірні – забезпечують когезію й зв'язність тексту, переходячи від синтаксичної до дискурсивної функції.

У цьому аспекті вбачаємо, що поширювач постає як елемент комунікативної системи, що бере участь у формуванні інтенції мовця.

Отже, як бачимо, класифікація поширювачів у сучасній лінгвістиці має багатовимірний характер і демонструє складну взаємодію між рівнями граматики, семантики й прагматики. У функційно-семантичному синтаксисі поширювач розглядаємо як системний компонент, здатний одночасно виконувати кілька функцій, таких як структурну, змістову та комунікативну. Поданий підхід уможлиблює комплексне бачення синтаксичної організації речення як динамічної системи, у якій поширювачі формують багаторівневу семантичну периферію навколо предикативного ядра, визначаючи індивідуальний стиль і семантичну глибину мовного висловлення.

Підсумовуючи, констатуємо, що поширювачі речення становлять один із найскладніших і водночас найрепрезентативніших феноменів сучасного синтаксису, оскільки саме вони забезпечують перехід від формальної будови речення до його глибинно-семантичної організації. У функційно-семантичній

парадигмі поширювач постає як структурно-сміслова ланка, що визначає ступінь розгортання предикативного потенціалу речення.

Поширювач виступає індикатором динаміки синтаксичної системи, демонструючи взаємоперехідність між актантною і сирконстантною зонами, між граматичною залежністю та семантичною автономією. І завдяки своїй гнучкості поширювач здатен виконувати низку взаємодоповнювальних функцій – структурну, семантичну, текстотвірну, когнітивну, модально-оцінну. Він забезпечує не лише конкретизацію предикативного змісту, а й формує багаторівневу когерентність речення, де структура і зміст співвідносяться як взаємопроникні пласти мовної організації.

Спостерігаємо також те, що синтаксична природа поширювача виявляє подвійну ієрархію: з одного боку, він підпорядкований предикатові, з іншого – розгортає власне семантичне поле, що може включати кілька інтегрованих компонентів різного граматичного рангу. Така мультивекторність пояснює його провідну роль у відтворенні реалій мислення, у кодуванні просторових, часових, причинних, модальних і кількісних відношень, які формують основний образ події в мові.

Отже, поширювач – це базовий механізм семантичного розвитку речення, що забезпечує його смислову повноту, структурну гармонійність і комунікативну глибину. Через систему поширювачів реалізується здатність мови до нескінченного варіювання, уточнення й конкретизації, тобто її природна функційно-граматична еволюційність.

1.3. Функційно-семантичний статус ключових слів у системі поширювачів речення

Ключові слова поширювача, зокрема, є тими синтаксично та семантично релевантними одиницями, які визначають семантичний профіль поширювального компонента й уможливають його інтеграцію до загальної структури речення. У межах дослідження терміни «ключове слово

поширювача» та «ключовий компонент поширювача» вживаємо як взаємозамінні, оскільки обидва позначають центральний структурно-семантичний елемент поширювача, що визначає його змістове наповнення та функційне призначення в реченні.

Погоджуємось із позицією О. Воробця про те, що «поширювачі доцільно розглядати як елементарні синтаксичні утворення, що вирізняються інтегративною єдністю семантичного змісту, сформованого внаслідок синтезу одного, двох чи кількох компонентів, які поєднують у собі комплекс семантико-синтаксичних характеристик і володіють потенціалом реалізуватися у функції синтаксеми як субстанційного, так і предикатного рівня» [61, с. 52].

Як підкреслює Н. Костусяк, «граматичні категорії, будучи ядерними компонентами мовної організації, характеризуються внутрішньою складністю, яка виявляється у специфічній структурі, зумовленій диференційованим розподілом функцій між окремими формами» [119, с. 19]. На нашу думку, саме ця багаторівнева організація і забезпечує гнучкість граматичної системи, дозволяючи їй водночас зберігати стабільність і адаптуватися до нових комунікативних завдань.

Для нашого дослідження важливим є положення Я. Мельника про те, що окремі мовні одиниці здатні виконувати не лише номінативну, а й оцінно-прагматичну функцію, впливаючи на спосіб інтерпретації висловлення адресатом. Як засвідчує аналіз рекламного дискурсу, лексеми з оцінним значенням можуть концентрувати навколо себе смислову напругу тексту, формувати емоційне сприйняття повідомлення та посилювати його переконувальний потенціал [150, с. 55]. У цьому аспекті ключові слова поширювачів доцільно розглядати як семантично навантажені компоненти, що не лише конкретизують зміст предикативної ситуації, а й беруть участь у формуванні її комунікативної та прагматичної перспективи.

Як підкреслює О. Воробець, «під час формування реченнєвої структури задіяні компоненти двох рівнів. Перший рівень становлять вербальні

елементи, що функціонують як уже сформовані синтаксичні одиниці з визначеною предикативною основою. Другий – поширювальні комплекси, до яких належать словосполучення й окремі словоформи, що виступають як моделі поширення, тобто готові структурно-семантичні шаблони частин речення.

Такі поширювачі можуть інтегруватися у синтаксичну конструкцію як цілісні фрагменти або зазнавати функційних і формальних трансформацій під впливом контексту, комунікативної настанови й актуального членування речення. Їхня позиційна поведінка та ступінь інтеграції безпосередньо залежать від семантичного типу предиката, способу його валентного розгортання та інтенційної структури висловлення [48, с. 163].

Участь ключових слів поширювача у побудові речення засвідчує, що синтаксис не є статичною схемою, а системою гнучких семантичних зв'язків, де кожен компонент реалізує власну комунікативну енергію.

Звідси, можемо вважати, що ключове слово поширювача – це механізм семантичного резонансу: воно активізує глибинні смисли предикативного центру, конкретизує його у просторі, часі, причинності, інструментальності чи атрибутивності. Через цю здатність поширювач стає одним із важливих чинників синтаксичного моделювання реальності, тобто таким, що забезпечує життєвість і багатовимірність мовного висловлення.

У контексті нашого дослідження важливим є положення про те, що процеси первинної номінації тісно пов'язані з наочною асоціативністю, іконічними уявленнями та потребою людини впорядкувати дійсність через мовне позначення. У працях О. Солецького, присвячених аналізу методології М. Костомарова, наголошено, що вербалізація давнього міфологічного досвіду ґрунтувалася на поєднанні зорового образу, символічного змісту та словесного найменування [177, с. 304]. Такий підхід є значущим для нашого дослідження, оскільки дає змогу розглядати ключові слова поширювачів не лише як формальні елементи синтаксичної структури, а як одиниці, що концентрують

сміслову інформацію, забезпечують семантичну конкретизацію висловлення та беруть участь у мовному моделюванні фрагментів дійсності.

Як слушно зауважує С. Пшибишевський, елементи логічної семантики (оператори заперечення, квантифікації, узагальнення) демонструють, що мовна семантика не є дзеркалом формальної логіки, а становить окрему когнітивно-граматичну систему, у якій значення формується залежно від позиції та взаємодії компонентів речення. Ця думка напряду перегукується з функційною інтерпретацією ключових слів поширювачів, які, подібно до логічних операторів, регулюють обсяг і смислові межі предикативного поля.

С. Пшибишевський підкреслює, що «заперечення вводить у мову логіку, проте логіка природної мови керується іншими законами, ніж логіка формальна» [215, с. 18]. У нашому дослідженні це означає, що ключові слова не просто уточнюють дію, а задають спосіб її осмислення. Так, інструментальні, каузальні чи локативні компоненти можуть по-різному змінювати смисловий фокус предиката: від інструментального (*він розсік повітря гострою шаблею*) до каузального (*він розсік повітря від розпачу*). У кожному випадку ключове слово є семантичним оператором, який перебудовує внутрішню логіку висловлення.

У функційній граматиці ключове слово поширювача можемо розглядати як аналог логічного квантатора, що визначає частковість, повноту або заперечення у межах предикативної ситуації. Воно не лише розширює зміст дії, а й установлює відношення між предикатом і периферійною семантикою – простором, знаряддям, причиною, часом.

На нашу думку, особливо цінним є положення Т. Вільчинської про здатність окремих лексичних одиниць концентрувати смислове навантаження тексту та спрямовувати увагу адресата на найбільш значущі елементи повідомлення [41, с. 242]. Такий підхід корелює з нашим розумінням ключових слів поширювачів як семантичних центрів, що забезпечують не лише конкретизацію предикативної ситуації, а й реалізацію її комунікативно-прагматичного потенціалу. Саме завдяки своїй змістовій насиченості вони

беруть участь у формуванні авторської інтенції та визначають особливості сприйняття висловлення адресатом.

Таким чином, ключове слово виконує роль когнітивного оператора, який формує структуру значення через природну, а не формальну логіку (Додаток Д).

Простежуємо, що у сучасному мовознавстві поняття ключового слова набуває міждисциплінарного виміру – від термінології інформаційних систем до функційно-семантичного синтаксису. Його суть полягає у фіксації смислового ядра, навколо якого організується поле значень та асоціативних зв'язків у межах певного тексту, бази даних чи синтаксичної конструкції.

З огляду на функційний підхід, ключове слово – це лексема, що забезпечує релевантну ідентифікацію смислової структури: воно активує смислову категорію, визначає напрям поширення предиката, формує семантичний простір речення. У дослідженні З. Руднік-Карватової ключове слово постає як інформаційно-семантичний репрезентант, покликаний віддзеркалювати змістову структуру документа. Авторка наголошує, що «у системах інформаційного пошуку (зокрема, у багатомовній базі *iSybislaw*) такі слова виконують метамовну функцію: вони є «паранатуральними» одиницями, побудованими на основі природної термінології, але слугують для опису, класифікації й реконструкції змісту текстів» [216, с. 31].

Аналогічно це можемо віддзеркалити і в синтаксисі. Ця думка відкриває можливість перенесення моделі «пошуку за смислом» у граматико-семантичний простір речення. У функційно-семантичному аналізі поширювачів ключове слово так само виконує роль носія смислової релевантності – воно структурно закодує значення і водночас організовує навколо себе мікрополе синтаксичних залежностей. Так, опираючись на вищезазначене, вбачаємо, що ключові слова поширювача можна розглядати як лексико-граматичні вузли семантичної репрезентації дії або стану, що задають валентну орієнтацію предиката.

Застосування природного мовного матеріалу як основи для ключових слів, замість штучно створених індексів, дає змогу точніше відобразити реальну семантичну поведінку мовних одиниць і створювати багатовимірну модель значення, придатну для аналізу тексту. Так, у лінгвістичній перспективі ключове слово функціонує не лише як елемент пошуку чи класифікації, а як центральна семантична домінанта – одиниця, через яку здійснюється когнітивне структурування висловлення, у тому числі в межах речення з поширювачем.

Польський мовознавець Є. Бартмінський розглядає ключове слово як семантичний осередок, що репрезентує не лише лексичну форму, а й ціннісний зміст культури, у якій воно функціонує. З його погляду, «ключові слова певної мови часто виражають основні цінності суспільства, що цією мовою говорить; вони відображають і передають спосіб життя та мислення, характерний для даної спільноти, і є безцінними як ключ до розуміння культури народу» [200, с. 24]. Вважаємо, що таке формулювання напряду перегукується з функційним трактуванням ключового слова поширювача в синтаксисі, оскільки воно теж не лише називає певний елемент ситуації (знаряддя, місце, причину, стан тощо), а й репрезентує ціннісний, когнітивний і емоційний вимір дії. У художньому тексті, так само як і у культурному, ключове слово несе на собі аксіологічну домінанту, тобто визначає, що саме у світі події є значущим, а отже, формує ієрархію смислів.

Отже, якщо проводити паралель, то в етнолінгвістиці Є. Бартмінського ключові слова – це своєрідні «культурні концепти», що відкривають доступ до ціннісного ядра національної свідомості, а в синтаксичній системі речення ключові слова поширювачів є «семантичними концептами дії», які розкривають когнітивний простір предикативного змісту. Констатуємо, що ключове слово – це носій функційної релевантності: у культурі воно кодує цінність, натомість у реченні – спосіб існування дії; проте в обох випадках воно виконує роль медіатора між структурою й змістом.

У польській лінгвістиці ідею лексично зумовленої синтаксичної організації конструкції послідовно розвиває Г. Ветулані, яка трактує вербо-номінальні колокації як самостійні одиниці мови з власною семантико-синтаксичною структурою та аргументною проекцією. У центрі таких конструкцій перебуває предикативний субстантив, що, поєднуючись із функціонально ослабленим вербативом, формує аналітичний предикат і водночас задає типову модель залежних компонентів. Таким чином, синтаксичне розгортання колокації постає лексично детермінованим: саме субстантивний компонент проєктує валентну рамку та семантичні ролі учасників ситуації [222, с. 112]. Такий підхід корелює з нашою концепцією ключового слова поширювача як лексеми-центра, що ініціює семантико-синтаксичне поле поширювача і визначає характер його структурної реалізації в реченні. Отже, ця теорія вербо-номінальних колокацій підтверджує доцільність розгляду синтаксичних поширювачів не лише як позиційно зумовлених елементів, а як лексично проєктованих структур, організованих довкола семантично ядрової одиниці.

Спостереження нас переконують у тому, що ключове слово поширювача несе у собі семантичний вектор, який трансформує базове висловлення у більш деталізовану модель. Так, локативні ключові слова структурують простір дії, темпоральні – задають хронотоп ситуації, інструментальні – окреслюють засіб чи спосіб реалізації предиката, а каузальні – увиразнюють мотиваційний чи пояснювальний рівень. Вони виступають своєрідними «семантичними маркерами», що вбудовують речення у ширший контекст дискурсу, дозволяючи йому функціонувати як багаторівнева смислова конструкція.

Репрезентуємо речення *Тут, під селом Івківці, було вбито голову ком'ячейки Стоцького, який пізнього вечора повертався вороним конем з Івківців у Головківку* (В. Шкляр) – модель поширювача з локативними, темпоральним та інструментальним ключовими компонентами [Adv + Praep + K (S₅) + S₁] + Pr + [Adj₂ + K(S₂)] + V + [Adj₅ + K (S₅)] + [Praep + K (S₂) + Praep + K (S₄)]. Розгляньмо кожну модель детальніше:

1. Модель поширювача із локативним ключовим словом: *Тут, під селом Івківці* Adv + Praep + K (S₅) + S₁. Ця модель реалізує локативну семантику місця дії, прив'язуючи предикативну ситуацію до конкретного топосу. Її ключове слово *село* (S₅) разом із прийменником *під* (Praep) виконує роль просторового маркера, який структурує зовнішні координати події. Функційно він задає фрейм подієвого простору, окреслюючи територіальний орієнтир, без якого предикат *було вбито* залишався б семантично неповним.

2. Модель поширювача із темпоральним ключовим словом: *пізнього вечора* K (Adj₂ + S₂). Тут ключове слово *вечора* (S₂) формує хронотоп ситуації, а атрибут *пізнього* (Adj₂) надає додаткової семантичної специфікації (відтінок завершальності доби, наближення до темряви). У функційно-семантичному плані такий поширювач детермінує дію в часі, вводить у висловлення координати послідовності та контексту, що підсилюють драматизм ситуації. Цікаво, що темпоральний ключовий компонент завжди має характер рамкового уточнення, адже він проєктує подію у часову вісь і, отже, розширює її семантичну перспективу.

3. Модель поширювача із інструментальним ключовим словом: *вороним конем* Adj₅ + K(S₅). Тут ключове слово має інструментально-локомоційну природу: субстантив *кінь* в інструменталі (S₅) позначає засіб пересування суб'єкта. Семантично він уточнює спосіб реалізації вербатива *повертався*, вводячи поширювач способу дії. Як бачимо, інструменталь виконує роль «медіатора» між предикатом і зовнішнім світом, адже саме через нього виявляється, яким чином дія стає здійсненою.

4. Модель поширювача із локативним ключовим словом руху: *з Івківців у Голоківку* Praep + K (S₂) + Praep + K (S₄). Тут ми маємо складену модель з двома ключовими словами: *Івківців* (S₂ з прийменником *з* (Praep) – вихідна точка) та *Голоківку* (S₄ з прийменником *у* (Praep) – цільова точка). Семантично ключові слова цього поширювача позначають траєкторію руху, створюючи динамічну схему «звідки → куди». У функційно-семантичному

вимірі локатив руху формує причинно-обумовлений фон: повернення можливе лише за умови чітко окресленої траєкторії.

Можемо констатувати, що моделі поширювачів ключових слів у цьому реченні демонструють системну багатовимірність: локативна визначає простір, темпоральна задає час, інструментальна позначає засіб, а локативна руху організовує динаміку переміщення. Ключові слова поширювача формують функційно-семантичну матрицю, у якій предикат реалізується повноцінно, перетворюючи просту предикативну модель на багаторівневу смислову конструкцію.

Вважаємо, що у межах функційно-семантичного опису компонентів речення важливим є розмежування поширювача як модифікаційної конструкції та ключового слова поширювача як її семантико-синтаксичного центру.

Так, різниця між поширювачем і ключовим словом поширювача полягає у співвідношенні конструкції та її центру в ієрархії залежної модифікації речення. Поширювач постає як синтаксично оформлена модифікаційна структура предикативної ситуації, тобто як цілісна сукупність компонентів, що спільно реалізують певну функційно-семантичну ознаку щодо предиката. Ключове слово поширювача натомість є внутрішнім семантико-синтаксичним осередком цієї структури, тобто тим елементом, який концентрує її базову категорійну семантику і організує залежність інших складників.

Виходячи з цього, поширювач і ключове слово поширювача не є рівнозначними одиницями, оскільки поширювач належить до конструкційного рівня синтаксичної організації, а ключове слово поширювача – до центричного рівня семантичної організації цієї самої конструкції. Поширювач охоплює всю модифікаційну групу, тоді як ключове слово входить до її складу як інваріантний носій типологічної ознаки поширювальної семантики. Саме тому поширювач може варіюватися у внутрішньому наповненні, тоді як ключове слово зберігає визначальну

функцію семантичного ядра, без якого поширювач втрачає свій функційно-семантичний статус.

Тому підкреслюємо, що у нашому дослідженні ключове слово поширювача класифікуємо як ядро синтаксичної моделі, навколо якого формуються інші периферійні елементи. Воно забезпечує семантичну цілісність поширювача, скеровуючи напрям інтерпретації предикативної ситуації. Семантика ключового слова задає не лише внутрішню структуру поширювального комплексу, а й визначає характер взаємодії з предикатом та іншими синтаксичними компонентами. Таким чином, ключове слово постає осередком синтаксичної організації, що водночас є смисловим центром.

Отже, ключові слова поширювача відіграють провідну роль у структурно-семантичній організації речення. Вони формують ядро поширювача, забезпечуючи його внутрішню єдність та інтеграцію у предикативну структуру. У межах функційної граматики такі слова постають осередком, де перетинаються граматична форма та семантична інтерпретація. Саме їх аналіз дав змогу простежити, яким чином периферійні компоненти стають носіями нових смислових відтінків, розширюючи горизонти сучасного лінгвістичного дискурсу.

1.4. Методологічні аспекти дослідження ключових слів у структурі поширювачів

Сучасна лінгвістична наука характеризується високим рівнем методологічного плюралізму. У ній поєднуються різноманітні підходи, методи й аналітичні стратегії, спрямовані на розкриття складної природи мовної системи як семантико-когнітивного феномену. Особливої ваги набуває функційно-семантичний напрям, який став одним із провідних у нашому дослідженні, оскільки забезпечує глибше розуміння зв'язку між формою, значенням і функцією. У межах цього підходу актуалізується потреба осмислення таких одиниць, як ключове слово у структурі поширювача, що є

ядром його змістової організації та визначає характер семантико-синтаксичних відношень у межах речення.

Дуже влучно, на нашу думку, зауважує В. Глущенко, який стверджує, що «сучасна методологія та лінгвометодологія досі не виробили чіткого й усталеного розуміння поняття методу. У багатьох наукових працях простежується невизначеність у питанні його розмежування з іншими суміжними поняттями. Це зумовлює проблему термінологічної непослідовності у вживанні таких понять, як метод, методика, методологія, принцип, підхід, прийом, процедура, операція. Науковці констатують відсутність системності у їх використанні [64, с. 32]. Хоч усі ці феномени тією чи іншою мірою пов'язані з науковим, зокрема лінгвістичним, методом, однак узгодженого бачення щодо їхньої взаємодії та меж поки немає: не визначено, які з них належать до структури наукового методу, а які мають самостійний статус.

Так, О. Селіванова пропонує класифікацію методів лінгвістичного аналізу, розділяючи їх на загальнонаукові та власне лінгвістичні. До першої групи дослідниця зараховує такі універсальні інструменти наукового пізнання, як спостереження, індукцію та дедукцію, висунення гіпотези, аналіз і синтез, таксономію, фальсифікацію, формалізацію, ідеалізацію, експеримент, порівняння та моделювання [176, с. 50].

Як зазначає О. Борисенко, «проблема визначення методів дослідження посідає одне з центральних місць у сучасній лінгвістиці. Сам термін метод не має усталеного тлумачення, адже різні дослідники вкладають у нього як значення власне наукового підходу, так і окремих методичних прийомів. У науковій практиці терміни метод, методика та прийом часто вживаються взаємозамінно. При цьому метод може означати як спосіб теоретичного пізнання, так і конкретний спосіб реалізації дослідницької дії, тобто фактично наближається до поняття прийому. Водночас термін методика є багатозначним: з одного боку, це система методів і прийомів, спрямованих на ефективне вивчення певного явища (наприклад, методика проведення

наукових досліджень), а з іншого – може позначати окремий, специфічний прийом аналізу» [25, с. 6]. На нашу думку, таке розмежування не варто сприймати як формальне, оскільки у лінгвістиці метод, методика і прийом існують у тісному взаємозв'язку. Метод задає стратегічний напрям дослідження, методика конкретизує його тактичну реалізацію, а прийом забезпечує інструментальний рівень аналітики. Отже, істинна ефективність лінгвістичного дослідження полягає у гармонійному поєднанні методологічної послідовності з аналітичною гнучкістю.

Погоджуємося також з думкою О. Селіваної про те, «якщо методологію можна тлумачити як загальний спосіб пізнання, то метод виступає формою організації пізнавальної та дослідницької діяльності, тобто конкретним підходом до аналізу матеріалу. Методика ж постає як сукупність прийомів і процедур, спрямованих на практичне вивчення об'єкта. Водночас методику можемо розглядати як реалізацію певного методу з урахуванням мети, завдань і специфіки дослідження» [176, с. 49].

У сучасному мовознавстві виокремлюємо два взаємодоповнювальні напрями опрацювання лінгвістичної, зокрема граматичної, методології: перший – традиційний, що передбачає використання методів і методик для аналізу та інтерпретації мовного матеріалу; другий – концептуально-методологічний, який орієнтований на визначення, осмислення й характеристику мовного матеріалу крізь певний дослідницький ракурс, тобто через аспект інтерпретації та концептуалізації об'єкта.

Саме поєднання цих підходів: аналітичного (описово-інтерпретаційного) та методологічно-рефлексивного забезпечує не лише всебічне і об'єктивне осмислення лінгвістичних явищ, а й відкриває можливість формування нових дослідницьких парадигм. У цьому контексті актуальним вважаємо вивчення методологічних засад дослідження функційно-семантичної будови речення, а також системного аналізу ключових слів у структурі поширювачів як одного з проявів семантичної й синтаксичної взаємодії компонентів речення.

Загальновідомо, що протягом останніх десятиліть функційний аспект дослідження мови набув статусу одного з провідних у сучасному мовознавстві. Його поява зумовила істотне зміщення наукових акцентів – від формально-типологічного принципу аналізу до семантичного та функційного осмислення мовного знака. У центрі уваги опинилося змістова природа мовної одиниці, призначення та роль у процесі мовлення.

Як зауважує О.Галич, «функційний підхід орієнтований на кілька ключових параметрів наукового опису мовних явищ:

- а) розгляд мовної одиниці у взаємозв'язку з її середовищем, тобто як елемента, що виконує певну функцію в системі;
- б) з'ясування ролі досліджуваного об'єкта у цілісному мовному та комунікативному контексті;
- в) визначення призначення мовної одиниці та «ефекту» її використання у конкретній ситуації спілкування» [63, с. 30].

Відтак, у центрі функційного підходу перебуває значення мовного знака, яке визначає його функцію, тоді як форма розглядається як засіб реалізації цього значення. У такому розумінні мовні одиниці постають як функтиви, тобто елементи системи, що взаємодіють між собою на основі спільних або контрастивних семантичних параметрів і виконують комунікативно зумовлені функції.

Згідно з сучасними підходами, функційно-семантична методологія ґрунтується на розумінні мови як системи взаємопов'язаних функтивів, у яких граматичне значення постає не як формальна категорія, а як смислова функція мовного знака. Відтак ключовим стає не формально-морфологічний аспект поширювача, а його семантична роль у структурі висловлення, тобто те, як саме він розширює, уточнює або модифікує предикатну ситуацію.

Такий підхід зміщує акценти від форми до значення і функції, тобто до того, яку інформаційну та когнітивну роль виконує ключове слово. Так, функційний аналіз передбачає вивчення мовного об'єкта у його середовищі, визначення його ролі у цілісному контексті та встановлення ефекту від його

використання. Саме тому дослідження ключового слова у структурі поширювача вимагає аналізу його функційного потенціалу не лише у граматичному, а й у когнітивно-комунікативному вимірі.

Мовні одиниці описуємо через систему функцій та закономірностей їх взаємодії з іншими рівнями мовної структури. Кожне ключове слово розглядаємо як елемент функційно-семантичного поля поширювача, що має власний центр (ядерне значення) та периферію (похідні або контекстуально зумовлені варіанти). Наприклад, у локативному поширювачі (*позаду старої фабрики*) ядерне значення реалізується у семі «місце», тоді як атрибутивний поширювач (*старої*) формують периферійне семантичне тло.

Категорійна методологія дозволяє нам розглядати ключові слова як функційно-семантичні конституенти, які беруть участь у творенні міжкатегорійних зв'язків. Так, субстантивні, ад'єктивні та адвербіальні ключові елементи можуть взаємодіяти з граматичними категоріями виду, часу, аспектуальності, темпоральності чи локативності, формуючи цілісну систему поширювального значення.

Для всебічного вивчення ключових слів у структурі поширювачів використали такий комплекс методів, які забезпечують системність і багатовимірність аналізу:

1) метод спостереження – це систематичне спостереження за тим, як інструментальні, локативні, темпоральні та інші поширювачі реалізують свої семантичні ролі у взаємодії з предикатом у творах сучасної української прози;

2) описовий метод – використовується для фіксації формальних, морфологічних і синтаксичних параметрів ключових слів, виявлення типів їхньої реалізації у різних функційно-семантичних полях (локативному, темпоральному, інструментальному, каузальному тощо);

3) метод функційного аналізу – орієнтований на виявлення семантичних ролей компонентів речення: предиката, актанта, детермінанта. Ключове слово розглядається як ядро семантичного поля поширювача, що задає напрям зв'язку між предикатом і периферією речення. Функційний метод дозволяє

нам простежити, як інструментальний, локативний, темпоральний чи каузальний поширювач трансформує значення предиката, створюючи нову синтаксичну цілісність;

4) структурно-семантичний аналіз – спрямований на встановлення внутрішньої організації поширювачів, визначення валентних позицій предиката та способів їх заповнення;

5) дистрибутивний метод – дозволяє з'ясувати позиційні можливості ключових слів у реченні, їхню взаємодію з іншими елементами синтаксичної конструкції;

6) компонентний аналіз – використовується для розчленування семантичної структури ключового слова та виділення його ядерних і периферійних смислових ознак;

7) аналіз за безпосередніми складниками та моделювання – для опису внутрішньої організації речення використовуємо аналіз за безпосередніми складниками, що дозволяє виявити ієрархію синтаксичних відношень усередині поширювача та між поширювачем і предикатом. Цей метод забезпечує структурну верифікацію семантичних гіпотез і слугує підґрунтям для подальшого моделювання синтаксико-семантичних структур.

Моделювання, у нашому розумінні, постає як когнітивно орієнтований спосіб реконструкції зв'язків між формою і змістом. Модель відображає валентні відношення предиката, розподіл ролей актантів і статус ключових слів поширювача як семантично суттєвих елементів;

8) контекстуально-інтерпретаційний метод – застосовували при аналізі художніх текстів, де ключове слово може набувати метафоричного або символічного наповнення;

9) індуктивно-дедуктивний цикл і гіпотетико-дедуктивний підхід – у процесі опису ключових слів у структурі поширювачів, на нашу думку, ефективною є інтеграція індукції та дедукції. Індукція забезпечує збір фактичного матеріалу з художніх текстів, що виявляє типові моделі розгортання поширювачів різних семантичних типів. Дедукція, своєю чергою,

дозволяє застосувати сформульовані узагальнення до аналізу окремих прикладів, верифікуючи валідність гіпотез. Метод гіпотетико-дедуктивного доведення створює логічну рамку дослідження: від формулювання робочої гіпотези (наприклад, «ключове слово в інструментальному поширювачі є носієм семи знаряддя») – до емпіричної перевірки на корпусі текстів і подальшого узагальнення результатів;

10) лінгвостатистичний і таксономічний метод – для забезпечення об'єктивності висновків застосовується кількісний (квантитативний) метод, який дозволяє виявити частотність вживання певних типів семантики ключових слів поширювачів та встановити домінантні семантичні патерни. Кількісний аналіз не замінює якісного опису, а доповнює його, забезпечуючи емпіричну перевірку функційно-семантичних закономірностей;

11) дискурсивно-контекстуальний аналіз – контекстуальна інтерпретація є необхідною для з'ясування прагматичного потенціалу ключового слова. Залучення методики дискурсивного аналізу дозволяє розглядати поширювач у широкому комунікативному полі тексту, де семантика ключового слова реалізується в межах інтенцій автора, стилістичної настанови й жанрових конвенцій.

Важливим компонентом є таксономічний аналіз, що систематизує типи ключових слів за їхніми граматичними й семантичними ознаками. Завдяки йому формується класифікаційна модель поширювачів, побудована на ієрархії семантичних ролей і граматичних маркерів (наприклад: $P_{\text{аер}} + S_6 \rightarrow$ локативний, $S_5 \rightarrow$ інструментальний тощо).

Варто додати, що важливою складовою методології є застосування типологічного принципу, який забезпечує порівняння ключових слів різних семантичних груп і дозволяє виявити як спільні, так і диференційні ознаки між ними. Наприклад, інструментальні та каузальні поширювачі можуть бути типологічно зближені за функцією вказівки на засіб, проте відрізняються за ступенем мотивації та семантичною спрямованістю.

Польовий аналіз, у свою чергу, дає нам можливість представити систему ключових слів як парадигматичну множину, у якій центр утворюють домінантні семи (знаряддя, місце, час, причина), а периферію – варіативні контекстуальні реалізації. Такий підхід дозволяє виявити внутрішню структуру поширювального поля й визначити місце кожного типу ключового слова у функційно-граматичній системі мови.

Так, у процесі нашого аналізу складних поширювачів речення визначення їхніх ключових слів здійснюється як багаторівнева процедура, що поєднує структурно-синтаксичний, функційно-семантичний і позиційно-дериваційний підходи. Вихідним для такого визначення є розуміння складного поширювача як внутрішньо організованої синтаксичної підсистеми в межах речення, що має власний центр і систему залежних компонентів, але водночас функційно спрямована на модифікацію предикативної ситуації. Саме тому ключове слово встановлюємо як семантико-синтаксичний центр поширювальної зони, тобто той компонент, який акумулює базову семантику і визначає характер зв'язку всієї конструкції з предикатом.

Аналітична процедура розпочинається з окреслення меж поширювача у структурі речення. Оскільки складні поширювачі часто містять вкладені або уточнювальні елементи, їхні межі встановлюються через співвіднесення з предикатом і перевірку синтаксичної залежності: вилучення всього фрагмента не порушує граматичної цілісності предикативного ядра, але призводить до втрати конкретизувальної семантики ситуації. Таким чином поширювач ідентифікується як цілісне поле модифікації дії або стану. У межах цього поля далі здійснюємо внутрішній розбір компонентної організації, де виокремлюється опорний елемент і його залежні детермінатори, атрибути, уточнювачі чи кількісно-ступеневі модифікатори.

Наступним етапом стає встановлення функційно-семантичного типу поширювача, тобто тієї категорійної семантики, яку він реалізує щодо предиката (локативної, темпоральної, каузальної, інструментальної, квантитативної, ступеневої, оцінної тощо). Це здійснюємо через семантичну

інтерпретацію зв'язку між поширювачем і предикатом, тобто визначаємо, який саме аспект ситуації модифікується, зокрема місце, час, спосіб, причина, інтенсивність, межа, ступінь чи інша параметрична характеристика. Встановлення цієї домінантної семантики є принциповим, оскільки ключове слово розглядається як носій саме цієї категорійної ознаки. Отже, ключовим визнаємо те слово, що репрезентує базову семантичну координату поширювальної зони і через яке уся конструкція інтегрується в предикативне поле речення.

Окремо враховується позиційна поведінка компонента в реченні. Ключове слово поширювача демонструє відносну синтаксичну мобільність разом із усією поширювальною групою та зберігає зв'язок із предикатом незалежно від препозиції чи постпозиції. Залежні ж елементи не можуть функціонувати самостійно або змінювати позицію без втрати смислової прив'язаності до центру. Ця позиційна автономність центру також виступає діагностичною ознакою його ключового статусу.

Таким чином, у нашому дослідженні ключове слово поширювача визначаємо як семантико-синтаксичний центр поширювальної конструкції, тобто носій її базової функційно-семантичної категорії, інваріантний щодо дериваційних скорочень і домінантний у відношенні внутрішньої залежності компонентів. Саме через нього вся складна структура інтегрується в предикативне поле речення і набуває статусу поширювача певного типу. Такий підхід дає змогу послідовно ідентифікувати ключові слова навіть у багатокомпонентних ієрархічно розгорнутих поширювачах.

Необхідно наголосити, що художній дискурс як об'єкт лінгвістичних студій охоплює широкий спектр жанрових і стильових різновидів художньої комунікації, зокрема поетичні, драматичні, прозові, фольклорні та пісенні тексти. Проте в межах цього дослідження матеріал було обмежено сучасною українською художньою прозою. Такий підхід зумовлений прагненням забезпечити жанрову однорідність досліджуваного корпусу та уникнути впливу специфічних мовних особливостей інших форм художнього дискурсу.

Отже, отримані результати ґрунтуються на аналізі прозових творів сучасної української літератури й відображають закономірності функціонування ключових слів поширювачів саме в цьому сегменті художнього дискурсу.

Таким чином, методологічні засади дослідження ключових слів у структурі поширювачів спираються на інтеграцію функційно-семантичного, структурного та типологічного аналізів. Це поєднання забезпечує не лише описову, а й пояснювальну інтерпретацію досліджуваного явища.

Оскільки ключове слово в поширювачі розглядаємо як системну одиницю, у якій поєднано лексичний зміст, граматичну форму та функційну спрямованість, то вважаємо, що саме через нього реалізується семантична валентність предиката і формується смислова цілісність речення. Таким чином, функційно-семантична методологія дає змогу виявити закономірності між формою і значенням поширювачів, простежити їх семантичне підґрунтя та виявити універсальні механізми синтаксичної семантизації мовлення.

РОЗДІЛ 2. Семантична поліфункційність ключових слів речень із поширювачами

2.1. Локативна семантика ключових слів речень із поширювачами

У сучасній лінгвістиці дослідження локативної семантики посідає одне з провідних місць у контексті вивчення комунікативно-синтаксичних структур. Локатив, як носій просторової інформації, виконує не тільки роль координатного маркера події, але й виступає засобом формування образно-смыслового простору висловлення, зокрема у художньому дискурсі.

За даними досліджуваного матеріалу, локативна семантика (22 %) є найбільш продуктивною, оскільки описує просторову структуру події; у художньому дискурсі простір часто виконує тло-функцію (Додаток А).

Як підкреслює Т. Завгородня «локативність – це функційно-семантична категорія, що охоплює всі типи просторового значення, зокрема локалізацію об'єктів і явищ, напрям руху, контактність та дистантність їх розташування. Вона безпосередньо пов'язана зі сприйняттям людиною навколишнього середовища та відображенням просторових характеристик у мовленні. Зауважує, що поняттєве ядро категорії локативності співвіднесене з уявленнями про місце й взаємне розташування об'єктів у просторі, яке є визначальним для їх пізнання та інтерпретації» [89, с. 46]. Вважаємо, що універсальний характер локативної семантики зумовлений її системною участю в організації семантичної структури речення. Просторові відношення належать до базових параметрів опису дійсності, що забезпечує їхню високу частотність і функційну значущість у мовленні. Локативні слова поширювачів конкретизують просторові характеристики ситуації та сприяють уточненню змісту висловлення. У межах функційно-семантичного підходу дослідження локативної семантики дає можливість виявити закономірності функціонування просторових компонентів у структурі речення, визначити їхній внесок у формування семантичної завершеності висловлення та

простежити особливості реалізації просторових значень у сучасному українському художньому дискурсі [42, с. 79].

Ключові слова з локативною семантикою у структурі поширювачів належать до найбільш репрезентативних і функційно значущих одиниць реченнєвої організації. Їхня семантична своєрідність полягає у вираженні просторових відношень між учасниками ситуації, дією та навколишніми об'єктами, що забезпечує просторову конкретизацію змісту висловлення. Локативні слова сприяють уточненню обставин перебігу дії, визначенню місця реалізації процесу чи локалізації об'єкта, формуючи важливий компонент семантичної структури речення.

У межах функційно-семантичного підходу локативні слова розглядаємо як носії просторової інформації, які забезпечують деталізацію повідомлення та конкретизацію предикативної ситуації. Їхнє функціонування не обмежується описом просторових параметрів, а виявляється також у здатності впорядковувати зміст висловлення, встановлювати взаємозв'язки між його складниками та забезпечувати семантичну завершеність реченнєвої структури.

Виходячи із наукового доробку М. Степаненка, поділяємо думку, що «конкретним репрезентантом просторових відношень постає певне обмежене координатами місце. Місце – це фрагмент простору, що становить верхній шар маси твердої речовини, рідини тощо, на якому відбувається дія або розташовується об'єкт; це може бути як реальна, так і уявлювана локальна площа, де фіксується перебування суб'єкта чи об'єкта» [182, с. 105]. Вважаємо, що категорія місця є центральною серед локативних значень, оскільки саме вона забезпечує просторову визначеність предикативної ситуації та слугує основою для реалізації інших різновидів просторових відношень. Значення місця характеризується широкими функційними можливостями, виявляючись у різних типах поширювачів та беручи участь у конкретизації змісту висловлення. Завдяки цьому локативні компоненти не лише локалізують дію, процес або стан, а й забезпечують семантичну повноту

речення, уточнюючи умови перебігу описуваної ситуації та встановлюючи зв'язки між її окремими складниками.

Аналіз сучасного українського художнього дискурсу засвідчує, що ключові слова з локативною семантикою у структурі поширювачів характеризуються значним семантичним потенціалом і різноманітністю функційних виявів. Їхня своєрідність полягає у реалізації різних типів просторових відношень, які забезпечують локалізацію предикативної ситуації та конкретизують умови перебігу дії, процесу або стану. Локативні слова виконують не лише функцію просторової конкретизації, а й беруть участь у формуванні семантичної структури речення, уточнюючи взаємозв'язки між його окремими складниками та сприяючи повнішому розкриттю змісту повідомлення (рис. 2.1).

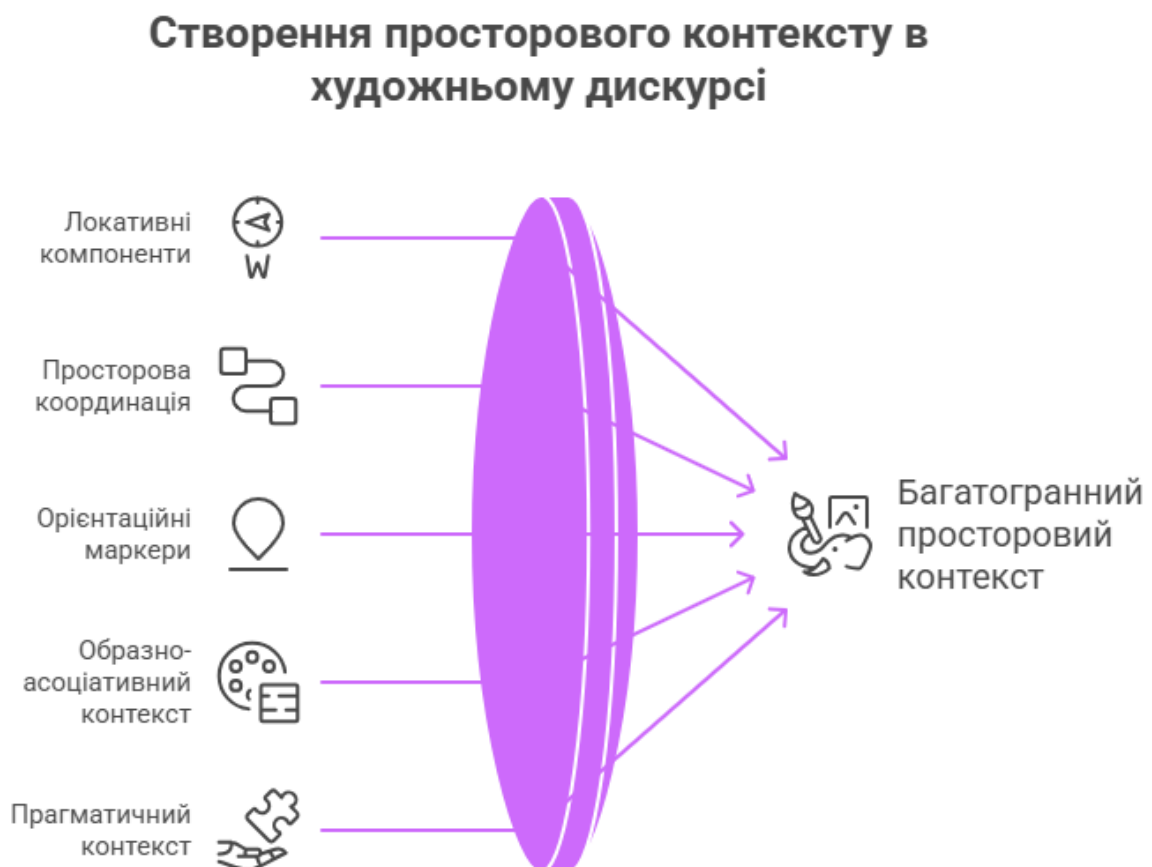

Рис. 2.1. Просторовий контекст художнього дискурсу

Погоджуємось з думкою О. Воробця про те, що «семантика речення формується не лише через ізольовані значеннєві смисли окремих компонентів,

а й завдяки їхнім міжкомпонентним взаємодіям, які акумулюють як експліцитні, так і імпліцитні інтенції висловлення. У цьому контексті семантика поширювачів постає одним із ключових чинників, адже саме вона здатна репрезентувати ядерну концепцію глибинного смислу речення та забезпечувати його цілісну інтерпретацію» [55, с. 29].

Вважаємо, що значущість поширювального компонента в структурі речення полягає не лише в конкретизації окремих аспектів предикативної ситуації, а й у забезпеченні її семантичної повноти. Локативні ключові слова визначають просторові параметри дії, процесу або стану, формуючи систему просторових відношень, необхідних для адекватного розкриття змісту висловлення. Завдяки цьому вони беруть активну участь в організації семантичної структури речення та уточненні взаємозв'язків між його компонентами.

Функціонування локативних поширювачів сприяє деталізації повідомлення, конкретизації умов реалізації предикативної ситуації та посиленню змістової інформативності речення. Це дає підстави розглядати такі слова як важливі засоби семантичного поширення, що забезпечують структурну та змістову завершеність висловлення.

Тому, виходячи з цього, вважаємо за доцільне розглянути такі репрезентаційні функційно-семантичні типи локативів (рис. 2.2):

Дослідження типів локативів

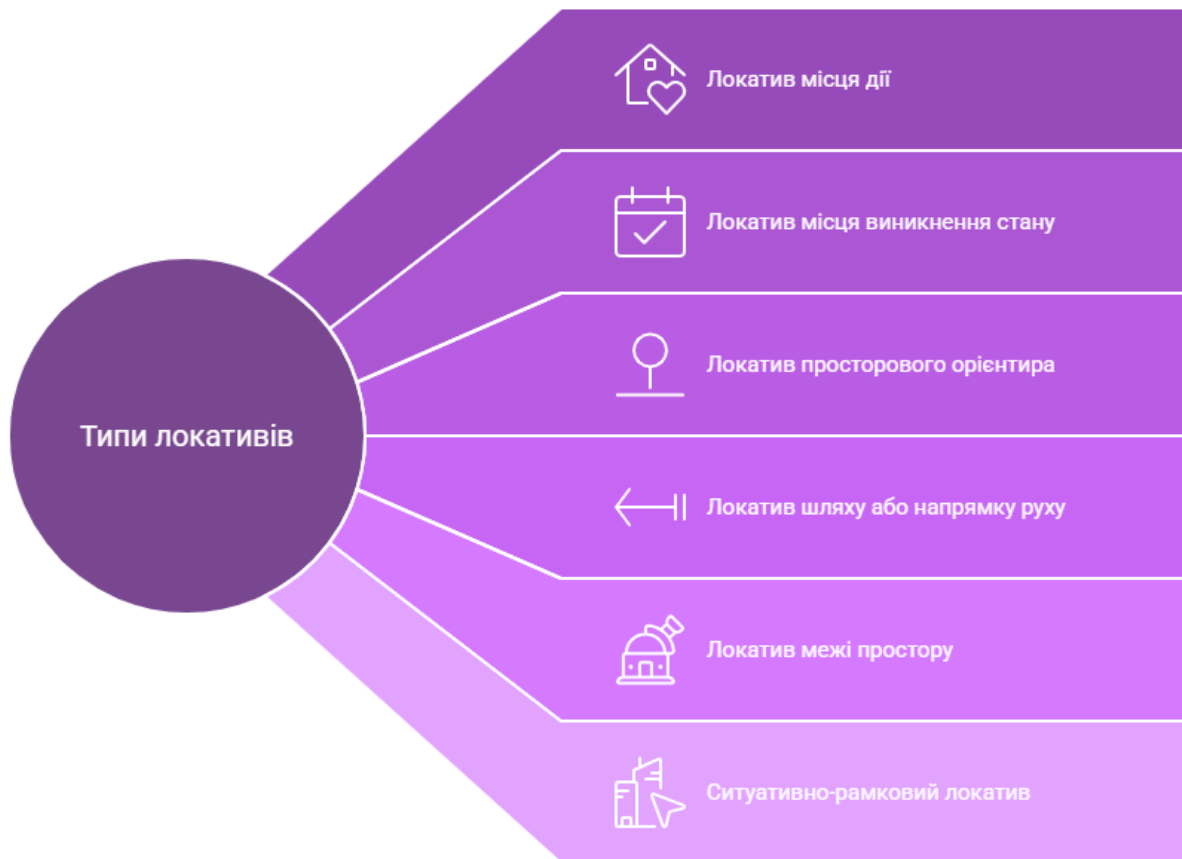

Рис. 2.2. Типологія локативів

- локатив місця дії – позначає простір, у межах якого відбувається дія або реалізується певна ситуація, виражена предикатом. Основною його функцією є локалізація події через указівку на конкретний просторовий орієнтир. Наприклад: *Він запровадив **на подвір'ї** свої порядки – не допускав на нього нікого, крім членів сім'ї, страшенно переслідував поштарів, вигавкував на всі поїзди* (Т. Прохасько). Тут ключове слово поширювача **на подвір'ї** иконує функцію просторового локалізатора. Він визначає місце реалізації предикативної ситуації та поширює свою семантику на всі наступні предикативні компоненти, формуючи єдиний просторовий план висловлення. Завдяки цьому локативний поширювач забезпечує не лише просторову конкретизацію, а й змістову зв'язність окремих дій у межах однієї ситуації;

- локатив просторового орієнтира – репрезентує просторові відношення, за яких місцеположення об'єкта встановлюється через його співвіднесення з іншим просторовим об'єктом, що виконує функцію точки відліку. У функційній перспективі це не лише вказівка на локацію, а й встановлення топографічної залежності між двома референтними точками. Наприклад: *Ватазі лишалось чекати, сподіваючись, що виїзд, який став табором біля підніжжя гори, не помітить її бранців та й подасться зранку своєю дорогою* (М. Соколян). Ключові слова локативного поширювача *біля підніжжя гори* задають просторовий орієнтир, відносно якого визначається розташування табору, фіксуючи його у межах природної топографічної точки та надаючи описові сцені виразної просторової перспективи [42, с. 81];

- локатив місця виникнення стану – репрезентує просторову локалізацію фізичного, емоційного або психологічного стану суб'єкта. Наприклад: *До того ж я опритомнів у кімнаті, де спізнав найбільшої втіхи і де мушу пережити свою найчорнішу годину чи, може, найбільшу ганьбу* (В. Шкляр). Тут ключове слово поширювача *у кімнаті* виступає просторовим локалізатором стану суб'єкта. Він указує на місце актуалізації описуваних переживань та поєднує в межах однієї предикативної ситуації фізичний стан персонажа з подальшими емоційними реакціями, забезпечуючи просторову конкретизацію змісту висловлення;

- локатив межі простору – позначає початковий або кінцевий пункт просторового переміщення, визначаючи граничну координату руху чи напрямку його реалізації. Наприклад: *Швидше б до лісу, а там йому кожен куцик брат* (В. Шкляр). Ключове слово поширювача *до лісу* вказує на кінцевий пункт спрямованого руху, локалізуючи мету переміщення суб'єкта. Локативний поширювач окреслює просторову межу дії та конкретизує напрямку її реалізації, забезпечуючи просторову визначеність висловлення;

- локатив шляху або напрямку руху – виражає просторові параметри переміщення чи спрямованості дії, вказуючи на траєкторію її реалізації або просторовий орієнтир, відносно якого вона відбувається. Наприклад: *А коли*

голова її відпускає – стає на хвиртці і так по цілому дневі дивиться **уздовж вулиці** (М. Матіос). Тут ключове слово поширювача **уздовж вулиці** визначає напрямок реалізації дії, локалізуючи її відносно конкретного просторового орієнтира. Завдяки цьому локативний поширювач уточнює просторову організацію предикативної ситуації та конкретизує характер її перебігу;

- ситуативно-рамковий локатив – визначає загальний просторовий контекст, у межах якого реалізується предикативна ситуація. Його функція полягає не лише в локалізації окремої дії, а й в окресленні простору, що охоплює всі компоненти описуваної ситуації. Такі локативні поширювачі задають загальні просторові координати висловлення та забезпечують просторову визначеність події. Наприклад: **В університетському парку** розкопали останній набій (Л. Костенко). Ключове слово поширювача **в університетському парку** локалізує предикативну ситуацію, визначаючи простір, у межах якого відбувається дія. Локативний поширювач окреслює загальний просторовий план висловлення та конкретизує місце реалізації описуваної події [42, с. 82].

Отже, аналіз локативних ключових слів поширювачів засвідчує їхню важливу роль у формуванні семантичної організації речення. Виступаючи носіями просторових значень, вони забезпечують локалізацію предикативної ситуації, конкретизують умови перебігу дії та встановлюють просторові відношення між складниками висловлення. Функціонування локативних слів сприяє уточненню змісту повідомлення, підвищенню його інформативності та забезпеченню семантичної завершеності речення. Це дозволяє розглядати локативні поширювачі як один із найважливіших різновидів семантичного поширення, що бере активну участь в організації змістової структури сучасного українського художнього дискурсу.

Слід додати, що локативні ключові слова поширювачів характеризуються широкими можливостями семантичної реалізації та посідають важливе місце в організації змістової структури речення. Вони забезпечують просторову локалізацію предикативної ситуації, конкретизують

умови перебігу дії, процесу чи стану та встановлюють різноманітні просторові відношення між складниками висловлення. Завдяки цьому локативні поширювачі виступають важливим засобом семантичного поширення речення та забезпечення його змістової повноти.

Отже, багатофункційність локативних компонентів зумовлена різноманітністю їхніх значень, особливостями структурної організації та специфікою функціонування в художньому дискурсі. Сукупність цих чинників визначає характер реалізації локативної семантики та спектр функцій, які відповідні поширювачі виконують у структурі речення (рис. 2.3):

Рис. 2.3. Функції локативів

Проаналізуймо речення *Тридцять років тому на краю цього лісу ще були складні системи шансів, окопів для скорострілів, мінометів і польових гармат, бліндажів і переходів* (Т. Прохасько) – модель поширювача з локативним ключовим словом [Praep + K (S₆) + Pron₆ + S₆ + Pr]. Розгляньмо структуру цієї моделі детальніше:

- прийменник *на* (P_{гаер}) виражає просторові відношення локалізації та вказує на розташування об'єкта щодо певного просторового орієнтира. У поєднанні з субстантивом він бере участь у формуванні локативного значення поширювача;

- субстантив *краю* (S₆) є ключовим словом поширювача, оскільки репрезентує локативне значення межі просторового об'єкта. Саме цей компонент визначає характер просторової локалізації та виступає основним носієм локативної семантики;

- прономінатив *цього* (P_{оп6}) виконує функцію дефінітивної конкретизації, прив'язуючи граничну точку (*край*) до референтного об'єкта (*лісу*) та звужуючи інтерпретаційне поле;

- субстантив *лісу* (S₆) називає просторовий об'єкт, межа якого слугує орієнтиром для локалізації предикативної ситуації. У структурі поширювача він уточнює локус дії та конкретизує просторові параметри повідомлення.

Як бачимо, у наведеному реченні локативний поширювач *на краю цього лісу* репрезентує семантику гранично-просторової локалізації, за якої місце реалізації предикативної ситуації визначається через його розташування на межі конкретного природного об'єкта. Просторова локалізація встановлюється шляхом співвіднесення з іншим локусом (*лісом*), який виконує функцію просторового орієнтира. Завдяки цьому локативний поширювач конкретизує місце перебігу події, уточнює її просторові параметри та забезпечує просторову визначеність висловлення.

Отже, аналізований локатив виконує координатно-орієнтаційну функцію, оскільки встановлює просторові відношення як один із визначальних параметрів предикативної ситуації. Він конкретизує місце реалізації події через співвіднесення її з граничною зоною просторового об'єкта та забезпечує просторову визначеність висловлення. Завдяки цьому локативний поширювач уточнює локалізацію описуваних об'єктів, конкретизує їхнє розташування та сприяє деталізації змісту повідомлення. У структурі речення такий компонент

виступає важливим засобом просторової організації предикативної ситуації, забезпечуючи чіткість і точність її локалізації.

Позиційна варіативність ключових компонентів із локативною семантикою належить до важливих характеристик їхнього функціонування в структурі речення. Локативний поширювач розглядаємо як синтаксичну одиницю, здатну реалізовуватися в різних позиціях реченнєвої структури зі збереженням або частковою модифікацією своїх функційних характеристик. Переміщення локативного слова в межах речення впливає на особливості його взаємодії з іншими складниками висловлення, ступінь актуалізації локативного значення та характер реалізації відповідної семантики. Саме тому дослідження позиційної організації локативних поширювачів дає змогу виявити закономірності їхнього функціонування та визначити роль позиційного чинника в реалізації локативних значень.

Так, у межах нашого дослідження позиційну мультивекторність трактуємо як одну з функційних характеристик ключових слів, що виявляється у можливості їхнього розташування в різних позиціях лінійної структури речення. Така позиційна варіативність зумовлюється семантикою компонента, його синтаксичними зв'язками та особливостями структурної організації речення. Відповідно зміна позиції ключового компонента може впливати на ступінь актуалізації певного значення, характер його взаємодії з іншими елементами висловлення та специфіку реалізації функцій у структурі речення [42, с. 84].

Слід зазначити, що позиційна мобільність локативного поширювача належить до визначальних характеристик його синтаксичного функціонування. У межах синтаксичної структури речення локативне слово може реалізовуватися в кількох позиційних моделях: препозиції, медіальній позиції та постпозиції, кожна з яких зумовлює специфіку просторової актуалізації предикативної ситуації та модифікує її семантичний акцент.

У межах функційної граматики препозиційну локалізацію ключового слова з локативною семантикою трактуємо як марковану позиційну модель,

що забезпечує попередню локалізацію предикативної ситуації. Розташовуючись перед предикативним ядром, локативний поширювач формує просторове тло висловлення та визначає координати реалізації події.

Розгляньмо речення *На наступному перехресті повернеш ліворуч*, - *скоромовкою пояснила мені Марина* (Н. Тисовська) – модель поширювача у препозиції з локативним ключовим словом [P_{гаер} + Adj₁ + K (S₆) + Pr].

Локативний поширювач *на наступному перехресті* займає препозиційну позицію щодо предикативного ядра *повернеш ліворуч*. Таке розташування забезпечує попередню локалізацію предикативної ситуації, оскільки просторовий орієнтир подається перед повідомленням про дію. У результаті локативний компонент визначає просторові координати реалізації дії та конкретизує умови її перебігу.

Ключовим словом поширювача виступає субстантив *перехресті* (S₆), який у поєднанні з атрибутивом *наступному* (Adj₁) формує топографічну специфікацію локативу. Прийменник *на* (P_{гаер}) забезпечує синтаксичний зв'язок локативної групи з предикативною частиною речення та бере участь у вираженні просторових відношень.

У семантичному аспекті поширювач *на наступному перехресті* виконує координатно-орієнтаційну функцію, оскільки визначає місце реалізації дії та конкретизує напрямок подальшого переміщення. Препозиційне розташування локативного слова підсилює його роль у структурі висловлення, актуалізуючи просторові параметри предикативної ситуації ще до введення предикативної ознаки.

Також функційна організація препозиційного локативу підсилюється наявністю інтонаційної паузи (позначеної комою перед тире), яка відокремлює його від рематичної частини висловлення. Після паузи подано предикативну конструкцію, доповнену авторською ремаркою – *скоромовкою пояснила мені Марина*, що інтегрує локативний орієнтир у діалогічний контекст.

Отже, аналізована модель демонструє функціонування препозиційного локативного поширювача, який забезпечує просторову локалізацію події,

конкретизує умови реалізації дії та визначає просторовий орієнтир у структурі речення.

Ще однією з найбільш тісно інтегрованих позиційних моделей є медіальна локалізація локативних ключових слів у поширювачі речення. Під нею розуміємо розташування локативного слова в середині реченнєвої конструкції, переважно між суб'єктним і предикатним компонентами. Така позиційна організація зумовлює тісну взаємодію локативного поширювача з предикативним ядром та забезпечує безпосередню локалізацію предикативної ситуації. Унаслідок цього локативне слово виступає важливим засобом просторової конкретизації змісту висловлення та бере активну участь у формуванні його семантичної структури.

Проаналізуємо речення *Ірюсько, ми намагаємось навіть не ходити біля Оперу, щоб не страждати* (Є. Кононенко) – модель поширювача у медіальній позиції з локативним ключовим словом [Pr + Praep + K (S₂)].

У наведеному прикладі локативний поширювач *біля Оперу* реалізує медіальну позиційну модель, оскільки розташований у межах предикативної структури речення та безпосередньо пов'язаний із предикатом *ходити*. Таке розташування забезпечує тісну взаємодію локативного поширювача з предикатом і сприяє безпосередній локалізації дії в просторі.

Ключовим словом поширювача виступає субстантив *Оперу* (S₂), що у поєднанні з прийменником *біля* (Praep) формує просторову зону у значенні близькості, суміжності з об'єктом. У семантичному вимірі виражає відношення суміжності щодо просторового орієнтира, а субстантивний компонент конкретизує локус, відносно якого визначається місце реалізації дії.

Необхідно підкреслити, що позиційне розташування локативу всередині предикативної частини сприяє його інтеграції з предикатом, створюючи ефект одночасного сприйняття дії (*не ходити*) та її просторової характеристики (*біля Оперу*).

Отже, розглянута модель поширювача в медіальній позиції демонструє функціонування локативного слова як засобу просторової конкретизації предикативної ситуації. Розміщення локативу в середині реченнєвої структури забезпечує його тісну інтеграцію з предикативним ядром та сприяє реалізації локативного значення безпосередньо в межах описуваної дії.

Таким чином, медіальна позиція локативних ключових слів є важливим засобом інтеграції просторової семантики в структуру речення, забезпечуючи локалізацію предикативної ситуації та уточнення її просторових параметрів.

Так, препозиційна та медіальна локалізація ключових слів дають змогу виявити різні способи реалізації локативної семантики в структурі речення. Поряд із ними важливе місце посідає постпозиційна локалізація, за якої локативний поширювач розташовується після предикативного ядра та виконує функцію просторової конкретизації вже актуалізованої предикативної ситуації.

Постпозиційне розташування локативних компонентних слів у поширювачі вважаємо найменш маркованою позиційною моделлю з погляду синтаксичної організації. Якщо в препозиції локативний компонент передуює предикативному ядру, а в медіальній позиції безпосередньо інтегрується в його структуру, то в постпозиції він розміщується після основної предикативної частини та виконує функцію просторової конкретизації предикативної ситуації.

На нашу думку, постпозиційний локатив найчастіше перебуває в тісному синтаксичному зв'язку з предикатом або залежними від нього компонентами. У такій позиції він уточнює просторові параметри дії, процесу чи стану, доповнюючи основний зміст висловлення локативною інформацією. Семантика просторової локалізації реалізується після введення предикативної ознаки, конкретизуючи місце перебігу описуваної ситуації.

Розгляньмо речення *Слухаючи Стефа Боро, пан Соломон повільно виструнчився в своєму норавливому кріслі...* (М. Соколян) – модель

поширювача у постпозиції з локативним ключовим словом [Pr + Praep + Pron₆ + Adj₆ + K (S₆)].

Локативний поширювач у *своєму норовливому кріслі* реалізує постпозиційну модель розташування, оскільки займає позицію після предикативного ядра *повільно виструнчився*. Таке розташування відповідає найменш маркованому типу позиційної організації локативного компонента, за якого просторова характеристика подається після актуалізації предикативної ознаки та виконує функцію уточнення місця реалізації дії.

Граматичне ядро серед ключових слів поширювача становить субстантив *кріслі* (S₆), модифікований двома атрибутами: *своєму* (Pron₆), що виражає належність об'єкта суб'єкту дії (*пан Соломон*), та *норовливому* (Adj₆), що додає стилістично марковану якісну характеристику, що вносить додаткову образність. Прийменник *у* (Praep) встановлює відношення місця між суб'єктом і предметом.

У семантичному аспекті поширювач *у своєму норовливому кріслі* виконує координатно-орієнтаційну функцію, оскільки конкретизує місце реалізації предикативної ситуації. Постпозиційне розташування локативного компонента забезпечує його тісний зв'язок із предикатом та сприяє уточненню просторових параметрів уже актуалізованої дії.

Отже, розглянута модель демонструє функціонування постпозиційного локативного поширювача як засобу просторової конкретизації предикативної ситуації. Поєднання локативного слова з атрибутивними поширювачами забезпечує деталізацію просторового орієнтира та сприяє повнішій реалізації локативного значення в структурі речення.

Таким чином, постпозиційна локалізація локативних поширювачів є одним із найтиповіших способів реалізації локативної семантики, за якого просторова характеристика доповнює предикативну ситуацію та уточнює умови її перебігу.

Проведене дослідження засвідчує, що локативна семантика ключових слів у структурі поширювачів є одним із важливих засобів організації

семантичної структури речення. Локативні поширювачі забезпечують просторову локалізацію предикативної ситуації, встановлюють просторові відношення між її складниками, конкретизують умови реалізації дії, процесу або стану та сприяють формуванню семантичної цілісності висловлення.

Виявлено, що їхня позиційна варіативність (препозиція, медіальна позиція, постпозиція) корелює з прагматичною настановою мовця: препозиція актуалізує просторову координату як фокусну, медіальна позиція інтегрує її в предикативне ядро, а постпозиція формує нейтральне тло опису. Водночас локативи демонструють функційно-семантичну гнучкість: вони можуть бути носіями чисто координатної інформації, задавати траєкторію або межу переміщення, слугувати просторовим орієнтиром, створювати ситуативну рамку події чи виконувати символічно-образну роль у сучасному українському художньому дискурсі [42, с. 88].

Отже, локативний поширювач є структурно та семантично значущим компонентом речення, який забезпечує просторову конкретизацію предикативної ситуації, бере участь в організації її семантичної структури та реалізує широкий спектр локативних значень у сучасному українському художньому дискурсі.

2.2. Темпоральна семантика ключових слів речень із поширювачами

Темпоральність є однією з базових семантичних категорій, що відображає часові параметри дії, процесу або стану. Оскільки будь-яка предикативна ситуація реалізується в певних часових межах, темпоральні значення належать до важливих компонентів семантичної структури речення. У сучасній українській мові часові відношення репрезентуються різноманітними мовними засобами, серед яких особливе місце посідають ключові слова поширювачів. Вони конкретизують часову локалізацію події,

уточнюють її тривалість, послідовність або повторюваність та забезпечують реалізацію темпоральної семантики в структурі речення.

Так, В. Барчук вважає, що «лексико-семантичний часовий компонент функціонує в тісному зв'язку з предикатом і реалізує свої значення в межах предикативної структури речення» [15, с. 3]. Такий підхід дає підстави розглядати темпоральні компоненти не лише як засоби позначення часу, а й як елементи, що забезпечують часову конкретизацію предикативної ситуації. У структурі поширювачів вони уточнюють часові параметри дії, процесу або стану, визначають їхню локалізацію щодо певного часового орієнтира та беруть участь у формуванні темпоральної семантики речення.

Поняття темпоральності ґрунтовно висвітлено в енциклопедії «Українська мова», де її визначено таким чином: «темпоральність – це семантична категорія, що охоплює всі різновиди часових значень та способи їхнього мовного вираження. Вона відображає часові характеристики подій і процесів, зокрема їхню тривалість, послідовність, одночасність, початок, завершення та співвіднесеність із моментом мовлення. Темпоральність реалізується за допомогою морфологічних, синтаксичних, лексичних і словотворчих засобів, які забезпечують вираження часових параметрів предикативної ситуації. У цьому контексті темпоральні слова поширювачів виступають важливими засобами конкретизації часових характеристик дії, процесу або стану в структурі речення» [173, с. 628].

У межах поширювального речення темпорально зумовлений ключовий компонент виконує роль семантичного координатора: він визначає тривалість, момент або послідовність події, а отже забезпечує логіко-синтаксичну цілісність предикативного ядра з периферійними елементами.

Як зазначає О. Воробець, «темпоральна семантика може виражатися не лише дієслівними формами, а й прийменниково-субстантивними конструкціями, адverbіативами та іншими мовними одиницями» [53, с. 66]. Такий підхід засвідчує багаторівневий характер репрезентації часових значень

у мові та дає підстави розглядати темпоральні слова поширювачів як важливий засіб конкретизації часових параметрів предикативної ситуації.

У межах функційно-семантичного підходу темпоральні компоненти розглядаємо як поширювачі, що беруть активну участь у формуванні семантичної структури речення. Вони забезпечують часову локалізацію предикативної ситуації, уточнюють її тривалість, послідовність, повторюваність та інші часові характеристики. Саме темпоральні ключові компоненти поширювачів виступають важливими засобами конкретизації часових параметрів дії, процесу або стану, реалізуючи різноманітні темпоральні значення в структурі речення. Найчастіше темпоральна семантика у реченні позначається ключовими словами, які допомагають встановити послідовність та тривалість дій, що є основним для правильного розуміння контексту та може виражатися різними частинами мови, наприклад:

- вербативами: *Бо тільки ліси і гори можуть довгий час **тривати** під сніговими завалам* (М. Матіос);
- субстантивами з прийменниками: ***Після вечері** ми всі зібралися на подвір'ї коло вогнища* (М. Соколян);
- дієприслівниками: *Іноді прочинялось вікно палати, і який-небудь доходяга хапливо курив, **чекаючи** обходу, а дочекавшись, вибивав недопалок пальцем, і той летів у жовту траву, мов штучний супутник землі* (С. Жадан);
- адвербіативами: *Цікаво, а от якби хто сказав таке Асаті **раніше**, напередодні царського весілля, то чи стримало б це лиходія?* (М. Соколян) тощо [7, с. 9].

Варто наголосити, що кожен із цих формальних різновидів актуалізує окремий аспект темпорального значення: локативно-хронологічний (момент у часі), дистенсивний (протяжність), або фазовий (етап події). Відтак, темпоральні ключові слова поширювачів утворюють своєрідну підсистему, де взаємодіють граматичний вираз і семантична функція.

Вважаємо, що у структурі поширювача речення ключові слова з темпоральною семантикою виконують функцію часових маркерів, завдяки

яким вибудовується перспектива подієвого плану. Вони позначають або момент дії (пунктуальна темпоральність), або тривалість процесу (дистенсивна темпоральність), або співвіднесеність кількох дій у часовому континуумі (релятивна темпоральність) (рис. 2.4).

Темпоральна семантика

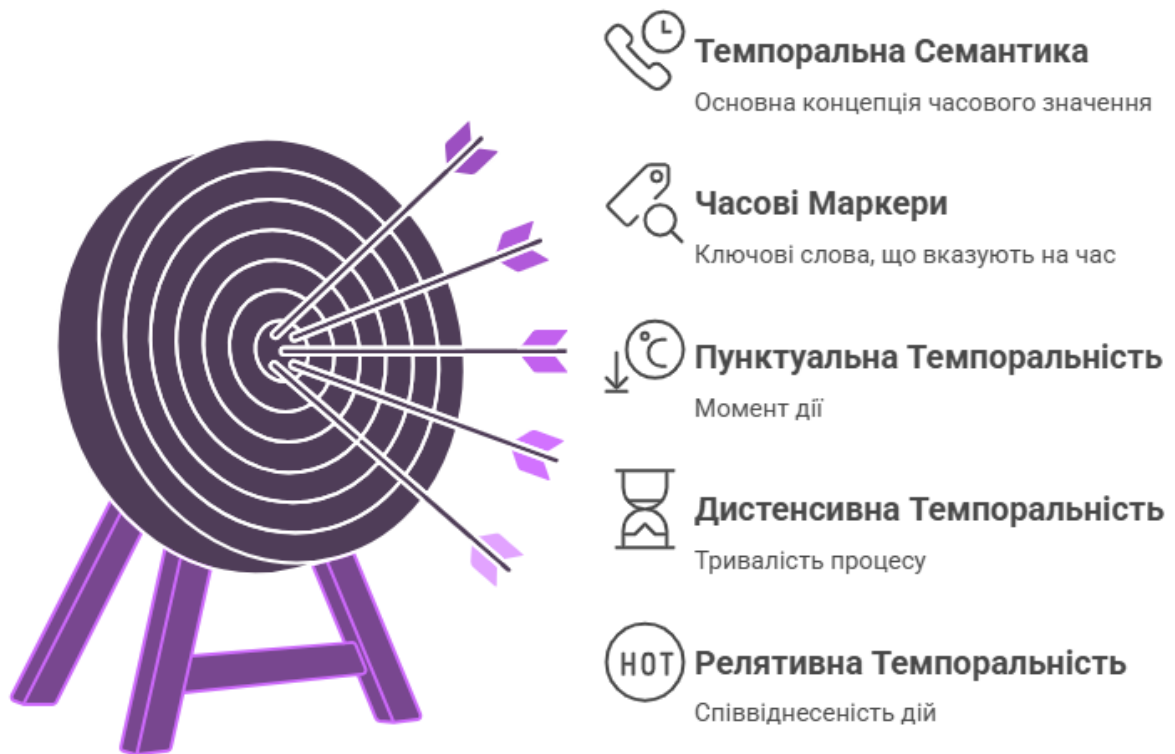

Рис. 2.4. Темпоральна семантика

Наприклад, у реченні *Вона довго, протягом усього зимового вечора, стояла біля вікна, слухаючи дощ* (О. Забужко) ключове слово *довго* реалізує функцію дистенсивного темпорального модифікатора, що розширює предикатну ознаку *стояла* і вписує її в певний часовий відрізок.

Темпоральні ключові компоненти ми розглядаємо як носії кількох базових семантичних домінант, що взаємодіють у структурі речення:

1) локативно-хронологічна домінанта – відображає часову точку або відрізок, у межах якого відбувається дія (*на світанку, опівдні, уночі*). Такі одиниці закорінюють подію у певній часовій площині, створюючи фон або орієнтир для сприйняття динаміки. Наприклад: *А зійшовши вранці на*

сіруватий перон, продовжив думку і тут-таки її завершив: «Львів» (Ю. Андрухович). Ключове слово поширювача *вранці* задає чітко окреслений часовий орієнтир, який формує хронологічну рамку для всієї предикативної ситуації. Воно фіксує момент дії як події, що відбувається на межі переходу між нічним і денним станом світу, тобто у фазі пробудження, оновлення, ясності. Зауважуємо, що у структурі речення *вранці* виконує функцію темпорального тла, на якому розгортається як фізична дія (*сходження на перон*), так і ментальна (*завершення думки*). Таким чином, темпоральне ключове слово поєднує у собі денотативне значення часу й конотативну семантику внутрішнього прозріння: дія *зійшовши* набуває не лише просторово-рухової, а й психологічної глибини. У межах речення воно виступає своєрідною семантичною віссю, що поєднує фізичну локалізацію, часову орієнтацію та ментальну дію суб'єкта в єдину когерентну структуру.

2) дуративна домінанта – акцентує на тривалості процесу (*довго, кілька годин, цілу ніч*). Вона визначає внутрішній часовий обсяг події, увиразнюючи її безперервність чи розтягнутість. Наприклад: *Тривала вона **кілька днів**, контужених і нервово виснажених виносили з поля бою сотнями, ще багато зірвало голоси і заробило мігрень на решту життя* (М. Соколян). Ключове слово поширювача *кілька днів* задає часовий масштаб дії, окреслюючи її тривалість і протяжність у часі. Як можемо бачити, цей темпоральний компонент має дуративну семантику, тобто позначає безперервне розгортання події у часовому континуумі, не фіксуючи початку чи кінця, а лише тривання процесу як такого. Він створює фон інтенсивності та виснаження, адже саме через часову тривалість підкреслюється напруга й безупинність описаного бою. Наголошуємо, що на відміну від моментальних або фазових темпоральних означень, поширювач *кілька днів* акумулює у собі семантику накопичення досвіду, болю й фізичного виснаження, перетворюючи темпоральну ознаку на психологічно відчутний чинник.

Таким чином, темпоральне ключове слово тут не лише окреслює часові межі події, а й надає їй внутрішнього ритму, емоційної напруги й семантичної

густини: подія сприймається як тривалий процес виживання, у якому час стає рівноцінним учасником дії, носієм драматизму та невідворотності.

3) ітеративна домінанта – виражає повторюваність дії (*часто, іноді, щороку, завжди*). Її семантика тяжіє до узагальнення досвіду, адже кожен повтор утворює новий цикл, а отже і нову точку відліку. Наприклад: *Щоліта, по кілька тижнів поспіль, ми їздимо відпочивати на море* (С. Андрухович). Ключове слово поширювача *щоліта* задає ітеративну темпоральну ознаку, позначаючи регулярне, циклічне повторення події в межах певного проміжку часу. Семантика цього темпорального компонента ґрунтується на повторюваності та ритмічності життєвого досвіду: дія *їздимо відпочивати* не є одноразовою, а закріпленою у свідомості як звичний, періодично відтворюваний акт. Таким чином, *щоліта* структурує предикативну ситуацію не за принципом лінійної часової протяжності, а за принципом повторюваної часової циклічності, що відображає сталий життєвий порядок. У контексті речення темпоральне ключове слово виконує функцію часового маркера звичності, підсилюючи відчуття гармонії, стабільності та циклічного повернення, властивого природному й людському ритму життя.

4) термінативна домінанта – позначає часову межу або кінець процесу (*до вечора, до кінця літа, аж поки не стемніло*). Вона задає телологічний вектор дії, орієнтуючи її на завершення. Наприклад: *Ще є надія, треба лиш зачекати до цієї ночі* (О. Забужко). Ключове слово поширювача *до ночі* позначає термінативну темпоральну межу, тобто вказує на часовий рубіж, до якого триватиме дія або стан очікування. Констатуємо, що його семантика полягає у спрямованості процесу в майбутнє, у встановленні кінцевої точки часового інтервалу, в межах якого зберігається певна емоційна або фізична напруга. У цьому контексті *до ночі* формує часову перспективу надії, яка триває доти, доки не настане темрява, а отже, поєднує граматичне значення завершення з глибшою символічною конотацією очікування, терпіння, межового стану між світлом і темрявою. Такий темпоральний ключовий компонент поширювача виконує не лише хронологічну, а й психологічну

функцію, тобто він задає внутрішній ритм переживання часу, у якому надія й очікування співіснують до певного моменту, що невідворотно настане. Підсумовуємо, що *до ночі* у цьому реченні виступає семантичним маркером часової межі, через який відчувається і реальна, і метафорична напруга часу, момент, коли дія (очікування) переходить у стан невідомості, завершення чи перетворення.

5) фазова домінанта – визначає фазу або етап дії (*на початку, згодом, наприкінці*), тим самим розкриваючи послідовність або внутрішню членованість подієвого потоку. Наприклад: ***Наприкінці*** *лютого спали морози і ліс терпко запах весною* (В. Шкляр). Ключове слово поширювача *наприкінці* позначає фазовий темпоральний рубіж, який вказує на завершальний етап певного природного циклу – зими, і водночас на прихід нового, весняного стану світу. Семантично цей темпоральний ключовий компонент виконує функцію часової межі переходу, фіксуючи момент, коли відбувається зміна сезонної домінанти, а разом із нею і зміна семантичної тональності тексту: від холоду й застиглості до пробудження й оновлення. Варто підкреслити, що поширювач *наприкінці лютого* створює хронологічно-перехідну рамку, у межах якої розгортається процес «спадання морозів» і поява запаху весни, тобто одночасна динаміка згасання і зародження. Темпоральне ключове слово тут функціонує як психологічний і природний індикатор межовості: воно не лише уточнює час події, а й передає відчуття поступового руху світу від зимового заціпеніння до відродження, від стану застою до енергії життя. Таким чином, *наприкінці лютого* поєднує у собі об'єктивну хронологічну конкретність і глибоку конотативну семантику переходу, зміни та надії, що робить його смисловим ядром усієї темпоральної картини речення.

Розглядаючи ключові слова з функційно-семантичного погляду хочемо зауважити, що темпоральний ключовий компонент поширювача вступає у валентну кореляцію з предикатом, розкриваючи один із його базових часових параметрів. І виходячи з цього, можемо виділити наступні функції темпорального ключового слова:

Темпоральний елемент може виконувати такі функції (рис. 2.5):

- обмежувальна: задає часові рамки дії;
- континуативна: коли дія триває упродовж певного періоду;
- актуалізувальна: коли темпоральний модифікатор виводить дію в площину теперішності;
- ретроспективна: відсилає до минулої події.

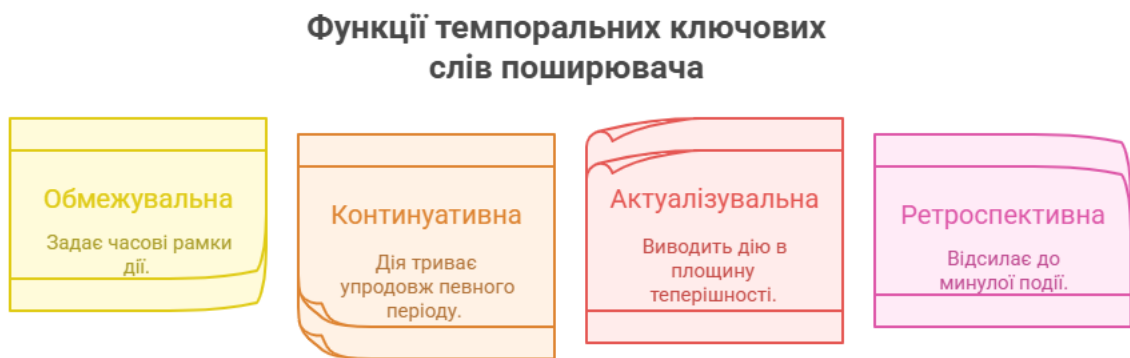

Рис. 2.5. Функції темпоральних ключових слів поширювача

Проаналізуємо речення *Ще є надія, треба лиш зачекати до цієї ночі* (О. Забужко) – модель поширювача з темпоральним компонентом [Pr + K (Praep) + Adj₂ + K (S₂)].

У наведеній моделі ми бачимо темпоральне ключове слово *до ночі* (Praep + S₂), що виступає центральним елементом поширювача та реалізує термінативну часову семантику, тобто позначає граничну межу очікуваної дії, спрямованої в майбутній часовий відрізок. Його значення не обмежується простою локалізацією моменту, натомість воно створює часовий горизонт очікування, задає відчуття відкладеності та напруженої спрямованості події вперед у часі. Зауважимо, що у структурі речення цей темпоральний ключовий компонент поширювача взаємодіє з предикатом *зачекати* (Pr), розкриваючи не процесуальність, а саме спрямованість дії до визначеної часової межі – необхідність витримати часовий інтервал до настання певного моменту.

У семантичному вимірі *до ночі* утворює часовий фон очікуваної межі, який підсилює психологічний ефект відкладеної надії: дія чекання осмислюється як напружене втримання себе в часовому проміжку перед вирішальною подією. Саме термінативна темпоральність знімає безмежність очікування і вводить у структуру речення відчуття часової спрямованості, коли чекання стає не просто станом, а рухом до моменту, що має настати.

Таким чином, темпоральне ключове слово *до ночі* виконує функцію семантичного обмежувача очікування, спрямовуючи дію у психологічному часі суб'єкта до визначеної межі. Воно не просто координує подію в часовій площині, а формує її граничну перспективу, надаючи висловленню екзистенційної напруженості. На нашу думку, саме через цю одиницю час у реченні набуває характеру межового переживання, тобто ніч постає як рубіж, після якого можливе здійснення надії або її крах.

Отже, можемо стверджувати, що темпоральне ключове слово поширювача *до ночі* у цьому контексті реалізує смисл гранично спрямованого очікування й водночас структурує предикативну ситуацію так, що дія і час поєднуються в єдиний векторний процес – напружений, спрямований до межі, насичений внутрішнім передчуттям події.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що темпоральна семантика в структурі поширювачів формує розгалужену систему часових значень, яка забезпечує часову локалізацію предикативної ситуації та конкретизує її часові характеристики. Темпоральні слова можуть виражати одночасність і послідовність дій, тривалість, повторюваність, часові межі та конкретні часові орієнтири. Завдяки цьому вони відіграють важливу роль у формуванні семантичної структури речення, уточнюючи часові параметри дії, процесу або стану та забезпечуючи реалізацію темпоральних значень у сучасному українському художньому дискурсі.

2.3. Каузальна семантика ключових слів речень із поширювачами

Категорія каузальності посідає важливе місце в сучасних лінгвістичних дослідженнях, оскільки відображає причинно-наслідкові відношення між явищами, подіями та процесами. Каузальні значення належать до базових семантичних категорій, за допомогою яких у мові репрезентуються причини виникнення, перебігу та результату певної дії або стану. Саме тому дослідження засобів вираження каузальності залишається одним із актуальних напрямів сучасного мовознавства.

У структурі речення з поширювачами каузальна семантика реалізується через різноманітні мовні засоби, що конкретизують причинові відношення та уточнюють умови виникнення предикативної ситуації. Каузальні поширювачі забезпечують встановлення причинного зв'язку між окремими компонентами висловлення, беручи участь у формуванні його семантичної структури. У зв'язку з цим аналіз каузальних компонентів у системі поширювачів дає змогу виявити особливості реалізації причинно-наслідкових відношень та визначити їхню роль в організації змісту речення.

Однією з важливих функцій мови є вираження причинно-наслідкових відношень між подіями, процесами та станами. Саме такі відношення становлять основу каузальної семантики, яка посідає вагоме місце в системі функційно-семантичних категорій. Каузальність належить до універсальних мовних категорій і реалізується за допомогою різноманітних мовних засобів, що забезпечують вираження причин виникнення, перебігу або наслідків певної предикативної ситуації.

У нашому дослідженні увагу зосереджено на категорії каузальності як одному з важливих засобів вираження причинно-наслідкових відношень у структурі речення. Аналіз спрямовано на виявлення особливостей реалізації каузальної семантики та встановлення ролі мовних засобів у формуванні причинних зв'язків між компонентами предикативної ситуації. Особливу увагу приділено функціонуванню граматичних і лексико-семантичних засобів,

за допомогою яких у реченні репрезентуються причини виникнення, перебігу або наслідків певної дії, процесу чи стану.

Варто наголосити, що каузальні відношення в системі поширювачів характеризуються складною семантичною організацією, яка формується внаслідок взаємодії структурних, семантичних і контекстуальних чинників. Це зумовлює різноманітність способів реалізації каузальної семантики та широкий спектр причинно-наслідкових значень у структурі речення.

Каузальність розглядаємо як одну з базових функційно-семантичних категорій, що забезпечує вираження причинних зв'язків між компонентами предикативної ситуації. Реалізуючись за допомогою різнорівневих мовних засобів, вона бере участь у формуванні семантичної структури речення та конкретизації причин виникнення, перебігу або результату дії, процесу чи стану.

Як зазначає О. Залужна, каузативність є мовною категорією, що найповніше реалізується у сфері предикативної семантики та відображає причинно-наслідкові зв'язки між подіями, процесами або станами [99, с. 13]. У межах лінгвістичного аналізу ця категорія інтерпретується як відношення типу «Х є причиною виникнення Y» або «Х детермінує Y». Такий підхід дає змогу розглядати каузальні відношення як важливий компонент семантичної структури речення, що забезпечує вираження причинної залежності між складниками предикативної ситуації.

Категорію каузативності розглядають як функційно-семантичне утворення, що забезпечує вираження причинно-наслідкових відношень у структурі речення. Її специфіка полягає у чітко маркованій дихотомії «причина ↔ наслідок», яка формується не на рівні когнітивної діяльності мовця, а саме в межах мовної структури й синтаксичної організації висловлення [78, с. 145].

Каузативні відношення можуть проявлятися у різних формах. Потужна форма каузування спостерігається тоді, коли між учасниками каузативної ситуації існує соціальна ієрархія – коли ініціатор дії (суб'єкт) займає вищу

позицію за рангом, віком або статусом. У таких випадках мовці надають перевагу вербативам із семантикою наказу чи спонукання, на відміну від вербативів, що позначають прохання чи дозвіл. Тобто, вибір каузативних конструкцій певного семантичного поля зумовлений жанровими, контекстуальними та стилістичними чинниками [225, с. 1].

Важливою для нашого дослідження є позиція М. Степаненка, який зазначає, що каузальні відношення в семантичній структурі речення пов'язані з наявністю компонентів, які визначають причину виникнення, перебігу або результату певної предикативної ситуації. Дослідник розглядає причинові відношення як один із різновидів обставинних семантичних зв'язків, що належать до важливих елементів змістової організації речення. При цьому каузальна семантика може мати як експліцитне вираження за допомогою спеціалізованих мовних засобів, так і імпліцитну реалізацію, коли причинний зв'язок встановлюється на основі загального змісту висловлення та взаємодії його компонентів. Такий підхід є важливим для аналізу каузальних поширювачів, оскільки дає змогу простежити різні способи реалізації причинно-наслідкових відношень у структурі речення [180, с. 128].

Отже, каузальна семантика реалізується через систему взаємопов'язаних компонентів, серед яких виокремлюємо:

- причину дії або стану (каузативний модифікатор);
- наслідок події (іноді як результативний актант);
- ініціатора дії (каузатор);
- учасника, що зазнає дії (пацієнс).

Таким чином, каузальні відношення можуть бути представлені у вигляді моделі, основними складниками якої є каузатор, дія-каузація, об'єкт каузації та результат каузації. Взаємодія цих компонентів забезпечує реалізацію причинно-наслідкового зв'язку в структурі речення та формує семантичну основу каузальної ситуації (рис.2.6).

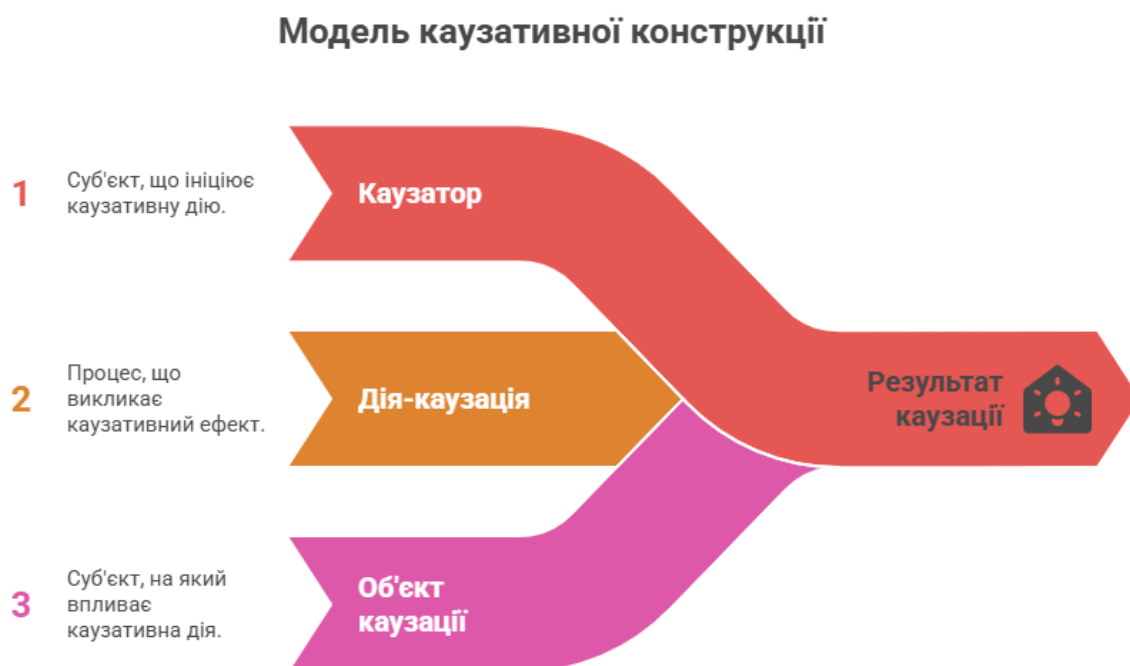

Рис. 2.6. Модель каузативної конструкції

У структурі речення з поширювачами каузальна семантика реалізується за допомогою різноманітних лексико-граматичних засобів, які забезпечують вираження причинно-наслідкових відношень між компонентами предикативної ситуації. Така семантика реалізується через:

- спеціальні сполучники та сполучні слова (*бо, через те що, тому що, оскільки, адже, від того що, бо ж, завдяки тому що, унаслідок того що* тощо). Розглянемо на прикладах: *Вона говорила уривчасто й напружено, **від того що** не була певна, чи має право відкривати цю таємницю* (М. Соколян); *Його крок сповільнився, **через те, що** раптово повернулося відчуття давнього болю* (Ю. Андрухович); ***Завдяки тому, що** Уміда була така маленька, вона легко проходила крізь натовп, тут і там пірнаючи між людей чи прослизаючи повз тканину торгового намету* (А. Чапай);

- предикативну каузативність із дієсловами каузативного значення (*змусити, примусити, дозволити, змотивувати, викликати, спонукати* тощо). Наприклад: *Його враз напружена постать **змусила** всіх зупинитися й не*

дихати (В. Шкляр); *Але найкоштовнішою прикрасою людини вона завжди вважала талант, той особливий вогник, що **спонукає** людину створювати те, чого раніше в світі не було* (Є. Кононенко); *Розкидане по кімнаті різнокольорове дрантя, яке я добирала з особливою прискіпливістю і ретельністю, тепер **викликало** хіба що глухе роздратування* (М. Матіос);

- субстантиви каузального значення в обставинних конструкціях, інакше кажучи, субстантиви типу *причина, підстава, наслідок, результат* у конструкціях з прийменниками: *завдяки, через, унаслідок, в результаті*. Наприклад: *Химерне поєднання вір та писемних культур, що виникло тут **унаслідок** щасливого збігу обставин та вдалого розміщення морських торгових портів, стало для сестер Абрамз щедрим джерелом натхнення та музичних імпровізацій* (С. Жадан);

- інфінітивні конструкції, наприклад: *Лише боязнь бути посвареною **змусила** Юр'яну подивитися Довгополові в очі* (М. Матіос); *Нещирість складно приховати, тож з причини прагнення узабезпечитись від ситуації коли наслідком необережного слова може бути чийсь арешт, **спонукало** мене звести нашу дискусію до мінімуму* (О. Вахній);

- модальні вербативи, наприклад: *А якщо так, розвивав логічну лінію Карл-Йозеф, то я **мусив** почати про те, про що почав* (Ю. Андрухович); *У прийми він не пішов, однак **довелося** розпрощатися з Голосієвим, бо його сіням-хоромам далеко було навіть до того куреня, в якому з милим рай, - двоє в тій кліточці не поміщалися* (В. Шкляр) [2, с. 10].

Варто зазначити, що предикативна форма вираження каузальності пов'язана з функціонуванням підрядних причинних конструкцій, тоді як непередикативна реалізується за допомогою інфінітивних, дієприслівникових і номінативних засобів. У системі поширювачів каузальна семантика найвиразніше репрезентується конструкціями з причинними сполучниками *бо, тому що, оскільки, через те що, від того що*, які слугують основними формальними показниками причинно-наслідкових відношень. Такі мовні

засоби забезпечують експліцитне вираження причини та конкретизують причинні характеристики предикативної ситуації.

Як можемо бачити, каузативні вербативи (*змусити, спонукати, наказати, дозволити, порадити* тощо) фокусують увагу на відношенні між каузатором (ініціатором дії) та каузатом (виконавцем дії). У таких конструкціях причинно-наслідковий зв'язок реалізується безпосередньо на рівні предиката, де дія інтерпретується як наслідок певного впливу або спонукання. Саме тому каузативні вербативи посідають важливе місце в системі мовних засобів репрезентації каузальних відношень.

Натомість конструкції з прийменниками *через, завдяки, унаслідок* та подібними засобами реалізують каузальну семантику на обставинному рівні, оскільки вказують на причину або чинник виникнення відповідної предикативної ситуації. Такі конструкції конкретизують причинні характеристики дії, процесу чи стану, доповнюючи семантичну структуру речення інформацією про джерело або підставу їхньої реалізації.

Інфінітив у складі каузативних конструкцій є засобом розмежування каузативного ядра (впливу) та власне дії, яку виконує каузат. У типовій моделі *каузатор + каузативне дієслово + каузат + інфінітив*, останній формально виражає дію, яка є результатом спонукального впливу. Така структурна організація забезпечує чітке розмежування між джерелом каузативної дії та її результатом, сприяючи вираженню причинно-наслідкових відношень у межах однієї синтаксичної конструкції.

Модальні форми (*довелося, мусив, слід було, не міг не* тощо) репрезентують імпліцитну каузальність, за якої причина дії не має безпосереднього формального вираження. У таких конструкціях джерелом каузальної семантики виступають певні обставини, умови або необхідність, що зумовлюють реалізацію відповідної дії чи стану. Особливістю цих мовних засобів є те, що причинний чинник здебільшого не називається прямо, а встановлюється на основі змісту висловлення та контексту його функціонування. Саме тому модальні конструкції є важливим засобом

вираження прихованих причинно-наслідкових відношень у структурі речення [2, с. 11].

За спостереженнями І. Кучман, каузальні конструкції з адвербіальними компонентами причинової семантики характеризуються асиметричністю структурної організації. Наслідкова частина таких конструкцій здебільшого репрезентується розгорнутою предикативною структурою, тоді як причинний компонент реалізується у згорнутому вигляді через окремий адвербіальний поширювач. Це свідчить про тенденцію до лаконічного вираження причини за умови повнішої репрезентації наслідку, що є характерною особливістю функціонування каузальної семантики в структурі речення [128, с. 57].

Розгляньмо речення *Завдяки Ларіоновій гарячковій промові він раптом збагнув, що його так занепокоїло в тій давній розмові з Гамалієм* (В. Шкляр) – модель поширювача з каузальним ключовим словом [K (Praep) + S₃ + Adj₃ + S₃ + S + Pr].

У наведеному реченні каузальний поширювач *завдяки Ларіоновій гарячковій промові* (Praep + S₃ + Adj₃ + S₃), реалізує причинове значення та функціонує як згорнута конструкція, що вказує на чинник виникнення предикативної ситуації. Він не містить предикативного ядра і представлений лише субстантивною групою з атрибутивами при ній, що уточнюють характер мовленнєвого впливу. Цей фрагмент несе семантику зовнішнього імпульсу – емоційного, навіть афективного, який ініціює усвідомлення в персонажа. Натомість наслідкова частина – *він раптом збагнув, що його так занепокоїло в тій давній розмові з Гамалієм* – є розгорнутим предикатним комплексом, до складу якого входить основний предикат (*збагнув*) та поширювальне речення, яке деталізує об'єкт ментальної дії (*що його так занепокоїло...*). Цей консеквент має внутрішню структурну глибину, містить в собі не лише когнітивний результат (усвідомлення), а й відсилає до іншого діалогічного епізоду, що збагачує причинно-наслідкову семантику оповіді. Отже, аналізована конструкція демонструє характерну для каузальних поширювачів асиметрію, за якої причина виражається компактною прийменниково-

субстантивною структурою, а наслідок реалізується розгорнутою предикативною конструкцією. Така організація забезпечує чітке вираження причинно-наслідкових відношень і сприяє семантичній цілісності речення [2, с. 11].

Слід зазначити, що в структурі речення каузальні ключові компоненти не лише вказують на причину виникнення певної дії, процесу чи стану, а й беруть участь у формуванні каузальної семантики висловлення. Їхнє функціонування зумовлює:

- конкретизацію причинних характеристик предикативної ситуації;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків між компонентами речення;
- формування розгалуженої системи причинних відношень, за якої одна ситуація може бути пов'язана з кількома причиновими чинниками.

Розглянемо на прикладі речення *Той мовчав, бо не хотів суперечок, які могли призвести до конфлікту, що загрожував усім* (М. Матіос). У наведеному прикладі реалізовано багаторівневу систему каузальних відношень, у якій окремі причинно-наслідкові зв'язки послідовно поєднуються між собою, формуючи розгалужену структуру причинної залежності. Ці зв'язки можна умовно структурувати як каузальний ланцюг:

перший рівень каузальності:

- *Той мовчав, бо не хотів суперечок* → пряме вказування на мотиваційну причину дії (мовчання). Із семантичного погляду представлена власне мотиваційна каузальність, тобто суб'єктна, психологічна мотивація, що виражає внутрішній причинний імпульс;

другий рівень:

- *не хотів суперечок, які могли призвести до конфлікту* → потенційна ситуативна причина уникнення (експлікація мотиву): суперечки як передумова конфлікту.

третій рівень:

- *конфлікт, що загрожував усім* → оціночно-модальна причина небажаності конфлікту: він містить негативну перцептивну перспективу (загроза) [2, с. 11].

Отже, у наведеному реченні спостерігаємо складну систему причинно-наслідкових відношень, що реалізується через ієрархічно організовану структуру підрядних конструкцій. Така побудова забезпечує послідовне розгортання каузальної семантики та сприяє детальнішому вираженню причинних зв'язків між компонентами предикативної ситуації.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що каузальна семантика ключових компонентів поширювачів становить розгалужену систему засобів вираження причинно-наслідкових відношень у структурі речення. Каузальні поширювачі забезпечують конкретизацію причин виникнення дії, процесу або стану та беруть участь у формуванні каузальної семантики предикативної ситуації.

Проведений аналіз засвідчив, що ключові компоненти каузальних поширювачів не лише доповнюють предикативну основу речення, а й встановлюють різноманітні типи причинних зв'язків між його складниками. Вони можуть репрезентувати безпосередню причину дії, умови її виникнення, джерело впливу або чинники, що зумовлюють перебіг відповідної ситуації.

Отже, каузальні поширювачі є важливим складником семантичної структури речення, оскільки забезпечують вираження причинних характеристик предикативної ситуації та беруть активну участь у реалізації каузальної семантики.

2.4. Модальна семантика ключових слів речень із поширювачами

Ключові слова з модальною семантикою – це мовні одиниці, що репрезентують модальні значення в структурі речення. До них належать предикативні конструкції, вставні компоненти та модальні частки, які інтегруються в синтаксичну структуру висловлення, не порушуючи його граматичної організації. Такі компоненти беруть участь у формуванні

модальної семантики речення, виражаючи значення можливості, необхідності, вірогідності, достовірності, бажаності чи оцінки повідомлюваного.

Модальність є однією з базових функційно-семантичних категорій, що відображає характер відношення між змістом висловлення та його модальними характеристиками. Вона охоплює широкий спектр значень, пов'язаних із можливістю, необхідністю, вірогідністю, бажаністю або достовірністю дії, процесу чи стану. У структурі речення модальність реалізується різноманітними мовними засобами та виступає важливим компонентом його семантичної організації.

Категорія модальності тривалий час перебуває в центрі уваги мовознавців, оскільки належить до важливих складників семантичної організації речення. У наукових працях досліджено її змістові характеристики, структурні особливості, засоби мовного вираження та закономірності функціонування в різних типах синтаксичних конструкцій. Значну увагу приділено також класифікації модальних значень і визначенню ролі модальних компонентів у формуванні семантики висловлення.

У сучасній лінгвістиці сформувалися різні підходи до вивчення модальності, серед яких вагоме місце посідає функційно-семантичний підхід. Саме він дає змогу простежити особливості реалізації модальних значень у структурі речення та встановити роль мовних засобів у формуванні модальної семантики висловлення.

Категорія модальності належить до важливих складників функційно-семантичної структури речення. Вона забезпечує вираження різних типів модальних значень і бере участь у формуванні семантичної організації висловлення. У конструкціях із поширювачами модальні компоненти функціонують як додаткові носії модальної семантики, уточнюючи характер предикативної ситуації та конкретизуючи значення можливості, необхідності, ймовірності, бажаності або достовірності повідомлюваного.

Особливе значення в структурі речення має медіальна позиція модальних компонентів, тобто їхнє розташування між суб'єктом і предикатом

або між складниками предикатної конструкції. Саме в цій позиції модальні поширювачі найчастіше інтегруються в синтаксичну структуру висловлення, зберігаючи її граматичну цілісність. Вони не належать до обов'язкових валентних компонентів предиката, проте беруть активну участь у формуванні модальної семантики речення, конкретизуючи значення можливості, необхідності, вірогідності чи бажаності предикативної ситуації [5, с. 208].

М. Мірченко визначає модальність як невід'ємний компонент предикативної організації речення, що забезпечує реалізацію його граматичної семантики [154, с. 290]. У межах функційного підходу дослідник пов'язує модальність із вираженням характеру співвіднесеності предикативної ситуації з дійсністю та виокремлює три основні різновиди модальних значень: реальність, потенційність та ірреальність. Такий підхід дає змогу розглядати модальність як одну з базових функційно-семантичних категорій сучасної української мови.

На нашу думку, запропонований поділ модальних значень на реальність, потенційність та ірреальність є важливим для аналізу модальної семантики речення, оскільки дає змогу охопити різні способи репрезентації предикативної ситуації. Такий підхід уможливорює розмежування висловлень, що відображають реальні, можливі або нереалізовані дії, процеси чи стани. У зв'язку з цим модальність постає важливим складником семантичної структури речення, який бере участь у формуванні його змістової організації та забезпечує реалізацію різних типів модальних значень.

Виходячи із наукового доробку О. Межова, поділяємо думку, що «модальні синтаксеми належать до важливих засобів вираження суб'єктивної модальності в структурі речення. Їхнє функціонування пов'язане з реалізацією значень достовірності, вірогідності, припущення, сумніву чи впевненості, які доповнюють основний зміст предикативної ситуації. Саме тому модальні компоненти поширювачів доцільно розглядати як важливий складник семантичної організації речення, що забезпечує конкретизацію його

модальних характеристик і бере участь у формуванні модальної семантики висловлення» [144, с. 211].

Беручи до уваги спостереження О. Кульбабської, зазначимо, що модальні компоненти відіграють важливу роль у реалізації модальних значень у структурі речення. Їхнє функціонування пов'язане з конкретизацією характеру предикативної ситуації та вираженням різного ступеня достовірності, впевненості чи припущення щодо змісту повідомлення. У зв'язку з цим модальні поширювачі доцільно розглядати як один із засобів формування модальної семантики висловлення, що доповнює та уточнює значення предикативного центру [124, с. 107].

Необхідно зауважити, що модальні компоненти в медіальній позиції у реченнях із поширювачами виконують низку важливих функцій:

- 1) структурно-комунікативну – забезпечують інтеграцію модального компонента в предикативну структуру речення та конкретизують модальні характеристики предикативної ситуації;
- 2) когнітивно-фокусувальну – задає напрям інтерпретації змісту речення реципієнтом;
- 3) інтонаційно-акцентуаційну – сприяють виділенню окремих модальних значень у структурі висловлення;
- 4) прагматично-регулятивну – беруть участь у розмежуванні різних типів модальних відношень і конкретизують характер модальної семантики речення (рис. 2.7) [5, с. 208].

Функції модальних ключових слів поширювача

Рис. 2.7. Функції модальних ключових слів поширювача

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що серед ключових слів поширювачів, які репрезентують модальну семантику, найбільш продуктивними є окремі групи функційно-семантичних одиниць. Саме вони забезпечують реалізацію основних модальних значень і беруть участь у конкретизації характеру предикативної ситуації. До таких слів насамперед належать:

1) модальні предикативи – *можна, слід, годиться, доводиться, треба*, які функціонують як безособові предикативні одиниці та реалізують у структурі речення значення необхідності, можливості, доцільності або зумовленості дії. Вони безпосередньо пов'язані з предикативним центром висловлення та виступають важливими засобами вираження модальної семантики. Розгляньмо речення *А проте мусив визнати, що в ділі всі вони, ті, з якими доводилося працювати, залишалися до кінця вірні й тверді* (О. Забужко). З погляду модальності, вербатив *доводилося* виступає виразним

маркером об'єктивної модальності, тобто такої, що відображає зовнішню зумовленість дії, а не внутрішню волю чи намір суб'єкта. Вважаємо, що на відміну від суб'єктивно-модальних форм (*хотів працювати, міг працювати, прагнув працювати*), форма *доводилося працювати* фіксує стан вимушеності, обов'язковості або неминучості дії, спричиненої певними обставинами [5, с. 208].

Варто наголосити, що цей модальний ключовий компонент належить до групи безособових модальних конструкцій, у яких модальність не виражає ставлення мовця, а характеризує саму ситуацію як таку, що відбувається незалежно від волі діяча. Семантичне ядро лексеми *доводитися* поєднує ознаки необхідності (деонтичної модальності) та фактичності (епістемічної модальності): дія не просто потрібна, а й реально відбулася в межах життєвого досвіду суб'єкта.

Модальність у конструкції з *якими доводилося працювати* реалізується як ретроспективна необхідність, тобто дія, що не вибиралася свідомо, а була обумовлена обставинами професійного чи соціального контексту. Це не примус у прямому сенсі, а об'єктивна неможливість уникнути дії, коли «так склалося», «так вимагала ситуація». Отже, *доводилося* тут фіксує модальний стан зумовленої дії, який має характер узагальненого досвіду: суб'єкт неодноразово перебував у ситуації необхідної співпраці, незалежно від власних бажань.

Виходячи із вищезазначеного, вбачаємо, що у модально-граматичному плані така конструкція поєднує:

- деонтичну модальність – вираження обов'язковості, необхідності виконання дії;
- фактичну модальність – указівку на реальне здійснення дії в минулому;
- інтенціональну нейтральність – відсутність вольового чи емоційного маркера при виконанні дії.

Важливо підкреслити, саме завдяки цій формі мовець передає: дія виконувалася не за власною ініціативою, але в силу життєвої або службової

необхідності, і саме цей модальний досвід стає основою для головного висновку *мусив визнати*.

Підсумовуючи, модальність у ключовому компоненті *доводилося* полягає у вираженні об'єктивної вимушеності дії, що набуває узагальнено-ретроспективного значення. Вона фіксує відсутність вільного вибору, підкреслює зовнішню зумовленість і закономірність ситуації, тим самим формуючи емоційно нейтральне, але когнітивно насичене тло, на якому постає ментальний акт визнання. У межах речення це модальне ключове слово виступає носієм досвідної модальності, тобто такої, що передає знання про світ, здобуте через необхідність дії, а не через вільний намір.

2) вставні компоненти й словосполучення – *напевно, здається, без сумніву, очевидно, як на мене*, які виступають засобами вираження модальних значень вірогідності, припущення, упевненості або достовірності повідомлюваного. У структурі речення вони функціонують як додаткові модальні компоненти, конкретизуючи характер предикативної ситуації та доповнюючи модальну семантику висловлення. У медіальній позиції такі одиниці найчастіше розташовуються всередині предикативної конструкції, забезпечуючи тісний зв'язок із її основним змістом. Проаналізуємо речення: *Вони говорили по черзі, сподіваючись, **очевидно**, на ефективність психологічної атаки* (М. Матіос). У наведеному реченні модальність реалізується через вставний ключовий компонент *очевидно*, яке локалізується в медіальній позиції – між вербативом, що позначає супровідну дію (*сподіваючись*), та адвербіальним поширювачем (*на ефективність психологічної атаки*) [5, с. 209].

Як бачимо, ключове слово поширювача *очевидно* виконує функцію модального слова, що виражає високий ступінь достовірності повідомлюваного. Його використання конкретизує модальну характеристику предикативної ситуації та вказує на сприйняття відповідної інформації як логічно обґрунтованої й такої, що не викликає сумніву.

Семантично *очевидно* сигналізує про те, що модальний суб'єкт (мовець або оповідач) не є безпосереднім учасником ситуації, а лише спостерігає її ззовні, роблячи висновок на основі непрямих ознак. Це – маркований показник припущення, яке має високий ступінь імовірності. Таким чином, *очевидно* реалізує не категоричну впевненість, а раціонально аргументовану гіпотезу, що базується на спостереженні поведінки (*говорили по черзі, сподіваючись...*).

Необхідно підкреслити, що модальне ключове слово *очевидно* позначає епістемічну впевненість високого рівня, що межує з констатацією факту, але не виключає можливості припущення. Тобто мовець не стверджує беззастережно, а інтерпретує поведінку героїв як таку, що має певну мотивацію: вони діяли не випадково, а цілеспрямовано, з надією на психологічний ефект. Така форма вираження створює ефект інтелектуальної дистанції, тобто мовець не просто описує, а аналізує внутрішній мотив дії.

Отже, *очевидно* виконує функцію модального модифікатора судження, який у межах речення сигналізує:

- суб'єктивне припущення мовця, що ґрунтується на емпіричному спостереженні;
- високий ступінь достовірності висновку (епістемічна впевненість);
- когнітивну активність суб'єкта сприйняття (аналітичне оцінювання ситуації).

У межах цілого речення цей ключовий компонент формує епістемічну рамку, у якій дія (*сподіваючись на ефективність атаки*) постає не просто як факт, а як інтерпретована, психологічно осмислена подія. Таким чином, *очевидно* є модальним ключовим компонентом епістемічного типу, що забезпечує аналітичну, раціонально-пояснювальну перспективу оповіді, притаманну інтелектуалізованому стилю сучасної української художньої прози.

3) модальні частки – *же, ж, хіба, хоч би, ще б*, які беруть участь у реалізації модальних значень та слугують засобами семантичного уточнення висловлення. Вони можуть підсилювати ствердження, виражати сумнів,

припущення, допустовість або інші відтінки модальної семантики. У структурі речення модальні частки найчастіше супроводжують предикативний центр або безпосередньо поєднуються з модальними компонентами, конкретизуючи характер предикативної ситуації. Розгляньмо речення *Он у тебе теж артрит, це ж не означає, що ти щось приховуєш* (Н. Сняданко). Як видно, ключовий компонент *ж* у цьому контексті є модальним частковим елементом, який виконує прагматично-модальну функцію уточнення, підсилення та водночас раціоналізації висловлення. З погляду функційної граматики, *ж* належить до суб'єктивно-модальних маркерів, що не виражають самостійного значення істинності чи можливості, а модулюють комунікативну настанову мовця – його оцінне, емоційне або аргументувальне ставлення до висловлюваного змісту [5, с. 209].

У досліджуваному реченні ключове слово *ж* реалізує комплексну модальність переконання: воно підкреслює, що наведене твердження (*це не означає, що ти щось приховуєш*) є samozрозумілим, очевидним, таким, що не потребує додаткового доведення. Водночас компонент *ж* у цьому контексті виступає інструментом раціонально-емоційного аргументування: мовець не просто констатує факт, а наголошує на його логічності, природності, апелюючи до співрозмовника з позиції здорового глузду або життєвого досвіду.

Хочемо підкреслити, що модальна природа компонента *ж* полягає в тому, що вона переносить фокус висловлення з факту на його комунікативну достовірність, тобто сигналізує, що для мовця цей зміст є настільки очевидним, що заперечення або сумнів щодо нього видаються недоречними. За типом модальності це раціонально-прагматична модальність, яка ґрунтується на переконанні мовця в безперечності судження.

З інтонаційного погляду компонент *ж* виконує контактнопідсилювальну функцію: він маркує емоційне звернення до адресата, створюючи ефект діалогічності, живої мовленнєвої взаємодії. Таким чином, *ж*

є засобом включення адресата у спільний когнітивний простір висловлення, тобто ознакою інтерсуб'єктивної модальності.

Отже, компонент *ж* у цьому реченні є модальним ключовим компонентом раціонально-прагматичного типу. Він несе значення самозрозумілості, підтвердження й апеляції до спільного знання, виконує підсилювально-аргументувальну функцію, а також формує емпатичну тональність мовлення. У межах речення цей елемент забезпечує перехід від нейтрального факту *он у тебе теж артрит* до прагматично модифікованої оцінки ситуації, де модальність уживання *ж* слугує засобом когнітивного узгодження між мовцем і адресатом – актом взаємного розуміння й переконання.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що модальні ключові слова поширювачів характеризуються значним функційно-семантичним потенціалом у структурі речення. Вони беруть участь у формуванні модальної семантики висловлення, конкретизуючи значення можливості, необхідності, вірогідності, достовірності, припущення чи бажаності предикативної ситуації.

Проведений аналіз засвідчив, що модальні слова можуть бути представлені модальними предикативами, вставними словами та словосполученнями, а також модальними частками, кожна з яких має власні особливості реалізації модальних значень. Незалежно від способу вираження, вони функціонують як додаткові семантичні компоненти, що уточнюють характер дії, процесу або стану.

Особливого значення набуває медіальна позиція модальних поширювачів, оскільки саме вона забезпечує їхній тісний зв'язок із предикативним центром речення. У такій позиції модальні компоненти безпосередньо беруть участь у формуванні модальної характеристики предикативної ситуації та сприяють реалізації різних типів модальних значень. Таким чином, модальні поширювачі є важливим складником семантичної організації речення, оскільки забезпечують вираження та

конкретизацію модальної семантики, доповнюючи й уточнюючи зміст предикативної ситуації в сучасному українському художньому дискурсі.

2.5. Квантитативна семантика ключових слів речень із поширювачами

Вивчення категорії квантитативності у реченнях є досить поширеним у наукових дослідженнях та досі актуальним. Це питання розглядали філософи, математики, соціологи, фізики, а також лінгвісти протягом століть. Так, семантика з кількісним вираженням чітко простежується у ключових словах поширювального речення сучасного українського художнього дискурсу.

Категорія кількості є однією з фундаментальних та універсальних мовних категорій, оскільки квантитативний компонент притаманний значній частині мовних одиниць, виявляючись у різному ступені вираженості. Вона не має чітко окреслених меж, а її реалізація значною мірою детермінується контекстуальними умовами. Кількісна семантика є невід’ємним складником різних граматичних категорій, які або інтегрують квантитативний аспект у свої структурно-граматичні характеристики, або ж безпосередньо базуються на ньому, що сприяє точнішій репрезентації семантичного змісту мовних одиниць (рис. 2.8).

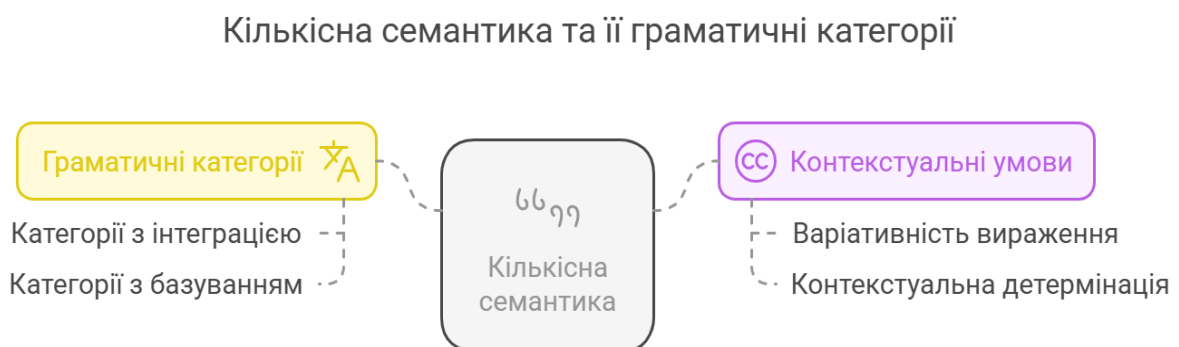

Рис. 2.8. Кількісна семантика та її граматичні категорії

Щодо поняття категорії квантитативності існує безліч трактувань. Перші спроби спеціалізованого аналізу категорії кількості простежуються у вченнях піфагорійців і ґрунтуються на концепції чисел. Представники цієї школи інтерпретували числові феномени через їхню сакральну природу, пояснюючи числові властивості як божественні. Початкові філософські уявлення про кількість були засновані на математичних дослідженнях, однак вони не розкривали всієї сутності цього поняття, оскільки мали надто абстрактний характер і залишалися відірваними від процесу емпіричного пізнання. Одним із перших категорію кількості як самостійне філософське поняття осмислив Аристотель. Він визначав «кількість як властивість предметів і явищ, що може бути поділена на окремі одиниці, та виокремлював два її різновиди: дискретну кількість, яка підлягає обчисленню, і неперервну величину, що піддається вимірюванню» [179, с. 14].

Так, О. Медвідь та А. Ходцева зазначають, що «квантитативна лексика становить складно організовану, багаторівневу систему мовних одиниць, які характеризуються структурною впорядкованістю, неоднорідністю складу та варіативністю функціонування» [139, с. 75]. Дослідниці підкреслюють її системний характер, багатошаровість і здатність реалізовувати різноманітні кількісні значення в процесі мовленнєвої діяльності.

Таким чином, кожен елемент квантитативного лексикону, завдяки наявності зазначених фундаментальних характеристик, вступає у різноманітні синтаксико-семантичні взаємозв'язки з іншими елементами, що спричиняє формування складної структурної мережі. Ця мережа визначає системну організацію всього лексичного ресурсу та структурує квантитативний лексикон як окрему мікросистему в межах загальної лексичної системи мови.

Кількісні відношення в українській мові реалізуються не лише на морфемному та граматичному рівнях, а й на лексичному. У межах кожної мовної системи виділяється певна група лексем, що можуть співвідноситися з різними частинами мови та позначати номінації кількості. Первинна квантитативна актуалізація здійснюється через форми граматичної категорії

кількості, тоді як вторинна – через лексичні одиниці, що належать до різних лексико-граматичних класів. Кількісні відношення, які є об'єктивними та конкретними за своєю природою, в реальному вжитку можуть набувати як точного, так і приблизного чи неозначеного характеру. Це зумовлено впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів, таких як просторово-часова відстань між об'єктами або явищами, їхні характеристики, а також цілями та завданнями, що постають перед дослідником [103, с. 43].

На думку І. Домрачевої, формування квантитативних значень зумовлене низкою чинників, серед яких важливе місце посідають оцінка об'єкта через зіставлення з іншими об'єктами, взаємозв'язок і взаємодія елементів у межах певної сукупності, а також співвідношення цілого та його частин [83, с. 10].

Як вдало зауважує І. Вакалюк, лексична семантика є найбільш наближеною до онтологічного розуміння кількості, оскільки її ядром є безпосередній денотат як відображення об'єктивної дійсності. На відміну від лексичних засобів, граматичні одиниці репрезентують кількісні значення опосередковано - через систему граматичних форм і категорій. Унаслідок цього квантитативна семантика на граматичному рівні не пов'язана з безпосереднім денотативним змістом, а реалізується за допомогою спеціалізованих мовних засобів різних рівнів і типів [30, с. 107].

У своїх дослідженнях А. Тронь розглядає «кратність як аспектуальну категорію, що відображає кількісні характеристики перебігу дії та репрезентує її одиничний або множинний вияв у часовому плані» [191, с. 7]. На думку дослідника, зміст цієї категорії формується через взаємодію значень однократності та багатократності, які відображають різні способи реалізації процесуальної ознаки. «Учений наголошує на необхідності розмежування кратності та ітеративності: якщо кратна дія характеризується граничністю й постає як окремий акт реалізації процесу, то ітеративність пов'язана з необмеженим у часі багаторазовим повторенням дії. Так, основними засобами вираження кратності А. Тронь вважає мультиплікативні та семельфактивні дієслова, а також звуконаслідувальні дієслівні утворення, RL-дієслова й сталі

дієслівно-субстантивні конструкції, що формують функційно-семантичне поле кратності. При цьому мультиплікативи дослідник трактує як аспектуальний клас дієслів, що позначають серію однорідних повторюваних квантів дії, тоді як семельфактивні дієслова репрезентують окремий миттєвий акт її реалізації. Для останніх характерними є динамічність, граничність, відсутність тривалості та спрямованість на позначення одиничного кванта мультиплікативної ситуації, що дає підстави розглядати їх як один із центральних засобів мовного вираження значення кратності» [191, с. 2].

На нашу думку, концепція А. Троня є переконливою, оскільки ґрунтується на чіткому розмежуванні суміжних аспектуальних категорій та враховує різнорівневі засоби вираження кратності. Такий підхід дає змогу всебічно описати особливості реалізації однократних і багатократних дій та уточнити їхнє місце в системі аспектуальних значень сучасної мови.

У мовознавстві категорія квантитативності представлена за допомогою мовних засобів, у яких компонент кількості має різний план вираження й різну репрезентативність. Саме такі мовні засоби й надають додаткову інформацію про кількість, міру або ступінь ознаки чи дії у реченні.

Вважаємо, що категорія кількості є складною та багатогранною, оскільки включає кілька субкатегорій, що відрізняються змістовно, і ця різниця неминуче знаходить своє відображення у різноманітних способах мовного вираження. Багатоплановість самих кількісних явищ обумовлює і багатогранність пізнавального процесу, а також мовних засобів для їх позначення. Водночас, серед мовних засобів, що виражають кількість, можна виокремити два основні типи: з одного боку, засоби для точного вираження кількості, а з іншого – для вираження кількості приблизної чи неозначеної. Означена кількість стає доступною для пізнання через обчислення, що знаходить своє відображення в мовних компонентах, котрі фіксують результати цього пізнання, забезпечуючи точність або наближену оцінку.

Найчастіше, квантитативна семантика може виражатися різними частинами мови: нумеративами, кількісними прономінативами,

адвербіативами міри та ступенями та іншими словосполученнями, що несуть кількісне значення. Розглянемо на прикладах:

- нумеративами: *Лава червоних із **двох** батальйонів посунула на село* (В. Шкляр); *Двадцять три сорок вечора, – автоматично виправляє Дарина, ще не вірячи власним вухам* (О. Забужко); *Після нестерпно розтягнутих у вічність **десяти** секунд професор заклінав і знітився, його посмішка ледь затремтіла, скривилася й він капітулював* (Ю. Андрухович);

- кількісними прономінативами: *Лада ще **деякий** час чекала, що він повернеться з допомогою, але намарне* (М. Соколян); *Природа всього надарувала Мар'яні, і доля **багато** чого прекрасного їй дала* (Є. Кононенко); *Від усього цього йому чимшвидше захотілося кудись назовні, він таки дивним дивом натрапив на веранду, де впізнав поскладані з ночі й досі не розпаковані сумки, саквояжі та наплічники і, хвилин тринадцять проморочившись із замком на входних дверях, вистрибнув на підганковий, ще невідтятий схил, де врешті заспокоїв себе думкою, що позаяк вийшов зі свого номера без окулярів, то **більшість** побаченого йому просто наверзлася* (Ю. Андрухович);

- адвербіативами міри та ступеня: *Бачачи їх у плесі гірської річечки, я думаю про те, **наскільки** по-різному ці радісні тіла відрізняються від цих самих дітей, яких я зустріну після уроків посеред міста децьо четвертій годині в середині, скажімо, грудня* (Т. Прохасько); *Це бажання посилювалося в Немирича ще й тим, що зовні слуга дуже нагадував йому якогось **надзвичайно** відповідальною чоловіка, тільки от кого саме, зорієнтуватись не міг* (Ю. Андрухович); *Ну гаразд, я зовсім **трохи**, майже непомітно, викривила правду, але, зрештою, кому то шкодить?* (М. Соколян);

- словосполученнями, що несуть кількісне значення: *З нами привіталася **більша частина присутніх**, всі з цікавістю оглянули мою чорну сукню, кельнерка, не питаючи, принесла нам червоного вина* (Н. Сняданко); *І **декілька сот гривень** як додаток до почесного буйноцвіття не можуть не радувати* (Є. Кононенко).

Таким чином, центральне місце в лексико-семантичному полі кількості займають нумеративи та похідні нумеральні одиниці. Їхній статус серед лексичних засобів вираження кількості визначається характерними дистинктивними ознаками. Доцентровість числівників зумовлена їхнім системним зв'язком із натуральним рядом чисел, здатністю позначати будь-які множини, використанням у прямій та непрямій лічбі, а також можливістю заміщення інших квантитативних одиниць.

Особливість нумеративів полягає у специфічному вираженні числового значення як одного з атрибутів просторових предметних форм. Числова категорія відображає не лише абстраговане від предмета поняття просторової межі, а й узагальнене у межах класу об'єктів розуміння впорядкованого співіснування предметних форм у їхній статистиці. Число виступає не лише як міра речей, а й як спосіб встановлення зв'язку між явищами.

В. Барчук підкреслює, що у формуванні семантики інтенсивності значущу роль відіграє кількісна характеристика вербатива. Кількісні дії піддаються типологізації за критерієм квантитативного вираження, зокрема за ознакою кратності. У цьому контексті розрізняють разові (семельфактивні) дії, що характеризуються одноактним триванням, та множинні (ітеративні) дії, які мають багатоактний характер.

До семельфактивних належать дії, які характеризуються одноразовістю та реалізуються в межах одного завершеного акту. Для них властиве одночасне вираження початку й завершення дії, що зумовлює їхню короткотривалість та неподільність. Наприклад: *ахнути, свиснути, грюкнути, сіпнути, клацнути, смикнути*, а також форми на *-онуті (грюконуті, смиконуті)*, що містять додатковий відтінок інтенсивності, вказуючи на силу виконуваної дії.

Множинна кратність дії поділяється на два основні різновиди: узагальнено-кількісну (ітеративну) та означено-кількісну, що охоплює семельфактивні, мультиплікативні та дистрибутивні форми [15, с. 43].

Важливе значення також має різнотипна семантики квантитативності ключових слів поширювача речення:

1. Ітеративність:

Ітеративність означає багаторазове повторення дії, що може тривати протягом певного часу або бути циклічним. Вона передає відчуття регулярності, звички чи наполегливості. Проаналізуємо на прикладах: *Так, ніби ті колеса не могли відрізнути людей від риби, яку щодня без винятку переїжджали кінські підводи, переходячи притоку Черемошу - Білий потік - убрід, бо так багато було тої риби форелі в тодішніх горах* (М. Матіос). Як бачимо, ключовий компонент *щодня* вказує на те, що дія відбувається регулярно, що створює ефект повторюваної звички. У наведеному прикладі цей ключовий компонент виконує функцію темпорального поширювача з квантитативним відтінком, адже фіксує не лише час виконання дії, а й частотну повторюваність, тобто регулярну відновлюваність процесу у межах добового циклу.

Як можемо стверджувати, *щодня* постає адвербіальним модифікатором предиката, що формує валентно-периферійний компонент із ознаками темпоральної ітеративності. Такий тип ключового компонента поширювача відображає тривалу, усталену дію, яка в семантичній структурі речення закріплює звичний, повторюваний характер події. Таким чином, *щодня* не лише конкретизує часовий параметр, а й надає предикації ритмічності, тривалості та соціально-побутового фону, наближаючи зміст висловлення до типової картини повсякденності.

У реченні *Висока темна хвиля за хвилею накочувалася на берег, розбиваючись на міриади бризок* (Ю. Андрухович) ключовий компонент *за хвилею* вказує на циклічність процесу, тобто він повторюється через певний проміжок часу. Як видно, ключовий компонент *хвиля за хвилею* реалізує ітеративно-градуальну семантику, поєднуючи ознаки повторюваності дії та її послідовного наростання.

Так, на нашу думку, ця конструкція виступає субстантивним поширювачем із кількісно-часовим відтінком, що формує у структурі предикації ритмічну повторюваність природного процесу. Варто наголосити,

що *хвиля за хвилею* є аналітичною конструкцією з прийменниковим повтором, який створює ефект послідовної ітерації, тобто дія відбувається не одноразово, а у серії відновлюваних актів. Виходячи з цього, семантика повтору тут органічно поєднується з динамікою поступовості: кожна наступна хвиля наслідує попередню, посилюючи загальне враження безперервності, циклічності та руху в часі. Таким чином, ключовий компонент *хвиля за хвилею* не лише конкретизує кількість і порядок подій, а й моделює природний ритм процесу, що у художньому тексті виконує образотворчу та ритмізувальну функції.

А у реченні *Дош то накрапав, то знову припинявся, і так цілий день* (О. Забужко) ключове слово *і так цілий* ілюструє ітеративність як неперервний процес із коливаннями.

Ключовий компонент *і так цілий* у цьому реченні виконує функцію темпорально-ітеративного поширювача, що узагальнює та підсумовує повторювані дії, надаючи предикації ознак тривалості, неперервності та циклічних коливань процесу. Підкреслюємо, що у контексті досліджуваного речення ця конструкція виражає замкнений часовий цикл, у межах якого відбувається чергування станів – активності й паузи, тобто ритмічна повторюваність у межах добового відтинку.

Ключовий компонент *і так цілий* – це адвербіальний комплекс із синкретичною семантикою: поєднання сполучника *і так* (що сигналізує про наслідкову чи підсумкову позицію висловлення) з субстантивно-кількісною структурою *цілий* (яка задає міру тривалості). У результаті виникає периферійний поширювач із квантитативно-темпоральним змістом, який охоплює попередні мікроепізоди предикації та узагальнює їх у межах єдиного часово-замкненого континууму.

Щодо семантики необхідно зауважити, що цей ключовий компонент маркує ітеративність із коливальною динамікою, адже дія відбувається протягом усього дня, але з перервами, що створює ефект пульсуючої повторюваності. Підсумовуючи, *і так цілий* не просто фіксує часову

тривалість, а й відтворює ритмічний малюнок природного процесу, надаючи висловленню інтонаційної завершеності й узагальнюючої семантичної глибини.

2. Кратність:

Категорія кратності знаходить своє мовне вираження за допомогою різнорівневих лексико-граматичних засобів, які конкретизують кількісні параметри перебігу дії. Насамперед це лексеми та словосполучення зі значенням одноразовості або повторюваності процесу, зокрема *раз, двічі, тричі, кілька разів, багато разів, неодноразово, повторно, щодня, постійно, регулярно, раз у раз*. Важливу роль у реалізації кратної семантики відіграють також семельфактивні дієслова (*моргнути, крикнути, блиснути, грюкнути*), які позначають окремий акт дії, та мультиплікативні дієслова (*стукати, махати, кліпати, плескати*), що репрезентують серію однорідних повторюваних дій. Такі мовні одиниці не лише конкретизують спосіб реалізації процесуальної ознаки, а й беруть участь у формуванні квантитативної семантики висловлення, актуалізуючи значення одноразовості, багаторазовості або повторюваності дії в межах предикативної ситуації.

Розглянемо на прикладі: *І саме до нього я **двічі** в різні роки рвався у Пітсбург, точніше, до його музею на Сендаскі-стріт, 117* (Ю. Андрухович). Тут ключовий компонент *двічі* репрезентує семантику кратності, тобто чітко визначеної кількості повторень дії, позначаючи не лише факт повтору, а й кількісну міру реалізації предикативного процесу. Як бачимо, *двічі* виступає адвербіальним квантитативним поширювачем, який конкретизує дієслівний предикат *рвався* за ознакою кількості актів дії. Констатуємо, що це класичний приклад валентно-периферійного елемента з кратною семантикою, що уточнює часово-процесуальний параметр предикації, не змінюючи її синтаксичного каркасу. У лінгвістиці такі елементи часто формують функційно-семантичне поле кратності, у межах якого дія відбувається двічі, тричі, кілька чи багато разів, а кількість набуває статусу структурного

модифікатора процесу. Натомість у семантичному плані *двічі* фіксує замкнену двоактну модель дії – подію, що повторилася рівно двічі, утворюючи цикл із двох спроб або етапів. Це надає висловленню ритмічності й завершеності, водночас підкреслюючи емоційну напруженість суб'єкта, який *двічі* намагався реалізувати намір. Кратність тут не є абстрактною кількісною ознакою, а стає носієм суб'єктивного змісту, а саме позначенням наполегливості, повторної спроби, постійності прагнення.

У структурі художнього тексту такий поширювач виконує дискурсивно-прагматичну функцію: він узгоджує семантику повтору з психологічним станом мовця, підкреслює ритм наративу та інтенсивність дії. Семантична категорія кратності у цьому випадку моделює внутрішній темп руху, тобто таку своєрідну хвилю зусиль, у якій другий акт сприймається як відлуння першого.

Отже, ключове слово поширювача *двічі* – це адвербіальний компонент із чітко вираженою семантикою кратності, що формує кількісно-структурну рамку предикації, конкретизує число повторень дії та водночас увиразнює її емоційно-психологічну наповненість, перетворюючи суху числову характеристику на знаковий елемент індивідуального мовного стилю.

На нашу думку, категорія кратності є одним із важливих виявів квантитативної семантики, оскільки відображає кількісні параметри перебігу дії та конкретизує особливості її реалізації в межах предикативної ситуації. Вона дає змогу простежити, яким чином мовні засоби репрезентують одноразовість, повторюваність чи серійність процесуальної ознаки, а відтак сприяє глибшому розумінню механізмів формування квантитативного значення в структурі речення.

3. Неозначена кількість:

Ця категорія означає дії чи предмети, кількість яких неможливо точно визначити, але їх наявність відчутна. Наприклад, *Тут є багато такого, чого без них не зробить ніхто* (В. Шкляр). На цьому прикладі можемо спостерігати, що ключове слово *багато* реалізує семантику неозначеної кількості, що вказує

на наявність великої, але не підраховуваної множини предметів або дій, важливих у певному контексті. Тут *багато* виконує роль субстантивного квантитативного ключового компонента поширювача, який розгортає предикативну структуру, надаючи їй узагальнено-кількісного значення. Це валентно-периферійний елемент, що модифікує об'єктну частину висловлення *такого*, задаючи відчуття численності без конкретної числової визначеності.

Беручи до уваги семантичний аспект дослідження, ключове слово *багато* формує індетерміноване поле кількості: дія чи явище не обмежується рамками певного числа, але його масштабність сприймається очевидно. У цьому контексті лексема набуває експресивно-оцінного відтінку, підкреслюючи повноту, значущість і вагомість того, що позначено прономінативом *такого*.

Отже, ключовий компонент *багато* у цьому реченні позначає неозначену, але відчутну кількість і водночас виконує смислотвірну функцію, оскільки розширює семантичний горизонт висловлення: кількість переходить у якість, а численність – у враження життєвої повноти та незамінності.

У реченні *Швидше за все, він так і ходив би за нею, ніби побитий пес, і все випрошував би якісь чергові українські візи для чергових таємних побачень* (Ю. Андрухович) крізь призму ключового слова поширювача *якісь* неозначеність підкреслює невизначеність ситуації. Наведений компонент *якісь* є квантитативно-атрибутивним детермінатором, що супроводжує субстантив *візи*, модифікуючи його у напрямі невизначеної, узагальненої множинності. Такий компонент задає розмиті контури номінації, тобто вказує на наявність певних об'єктів (у цьому випадку віз), але позбавляє їх конкретності, підкреслюючи відсутність чіткого знання, певності або значущості.

Семантично *якісь* належить до індетермінованих квантифікаторів, що поєднують кількісну та якісну невизначеність: дія або предмет наявні, але не індивідуалізовані. У цьому реченні такий поширювач підсилює загальну атмосферу невпевненості, розмитості ситуації, де герой діє автоматично, без

мети чи чіткого усвідомлення, що саме він «випрошує». Саме через нього реалізується семантична стратегія індетермінації, характерна для художнього мовлення, де нечіткість виступає не браком інформації, а засобом стилістичного і психологічного вираження.

4. Інтенсивність дії:

Вона передає ступінь вираженості дії чи стану. Використовуються адвербіативи інтенсивності (*дуже, надзвичайно, неймовірно*), повторення слів або емоційно забарвлена лексика. Розглянемо на прикладі: *Тих, хто брали участь у підготовці цього **неймовірно** складного на той час документа, за саму постановку такого питання могли позбавити, ну, якщо не голови, то в усякому разі посади, роботи взагалі і т. д.* (М. Матіос). Можемо бачити, що тут ключове слово *неймовірно* виражає інтенсивність дії або ознаки, проявляючи найвищий ступінь вияву властивості та посилюючи емоційно-оцінне тло висловлення.

Хочемо підкреслити, що компонент *неймовірно* є адвербіальним ключовим словом поширювача ад'єктивного компонента *складного*, що конкретизує його у градуальному полі міри та ступеня. Так, він виконує функцію валентно-периферійного модифікатора, який значно впливає на семантичну виразність предикації, розширюючи її межі за рахунок інтенсивного квантитативного змісту.

Семантично *неймовірно* належить до підгрупи адвербіативів надвисокої інтенсивності, що маркують екстремальний ступінь прояву ознаки, часто виходячи за межі буквального значення і набуваючи емотивно-експресивного забарвлення. Додаючи до вищезазначеного, воно не лише характеризує складність документа, а й передає емоційне враження мовця, його оцінку винятковості, майже недосяжності описуваного явища.

Крім того, *неймовірно* створює дискурсивний ефект гіперболізації, який посилює оцінність висловлення; через нього виявляється не просто факт високої складності, а суб'єктивне відчуття надмірності, що у художньому тексті набуває функції смислового акценту. Автор використовує його як засіб

емоційного згущення, через яке складність сприймається не раціонально, а на рівні внутрішнього потрясіння, подиву чи захоплення.

5. Параметричність:

Це характеристика предметів або дій за їхніми розмірними, часовими чи просторовими параметрами. Наприклад, у реченні *Потойбіч телефонного дроту довгі гудки, але після п'ятого з них чуєш бадьоре Кирилове «алло»* (Ю. Андрухович) завдяки ключовому слову поширювача *довгі* робиться акцент на розмірній характеристиці. Ми вважаємо, що ключовий компонент *довгі* є атрибутивним поширювачем, який модифікує субстантив *гудки*, уточнюючи його часову та розмірну характеристику. Семантика цього слова спрямована на вимір тривалості. Воно надає зорово-акустичному образу протяжності, створюючи ефект розтягнутої паузи, очікування, напруги. Констатуємо, що ключове слово *довгі* виконує функцію уточнення просторово-часової міри явища, одночасно надаючи висловленню емоційної напруженості та ритмічного уповільнення.

Натомість у реченні, *Цілий час саме фортисимо – допоки людина не глухне* (О. Забужко) ключове слово *цілий* уособлює параметричний вираз часу, що вказує на тривалість дії. Компонент *цілий* виступає атрибутом у складі поширювача *цілий час*, який кількісно-параметрично конкретизує часовий субстантив *час*. Такий поширювач позначає не просто момент чи відрізок, а повну протяжність періоду, в межах якого триває дія.

Із семантичного погляду *цілий* формує ефект тотальності, це означає, що дія відбувається без перерв, з відчуттям суцільної напруги або безупинності процесу. У цьому контексті він несе також експресивне навантаження, підкреслюючи напружену тривалість *постійне фортисимо* як параметр не лише часу, а й психологічного стану.

Таким чином, опосередковані поширювальні ключові слова виступають найбільш периферійними поширювачами речення. Вони доповнюють частково визначений зміст синтаксем, забезпечуючи їм необхідну семантичну завершеність. Такі поширювальні компоненти можуть перебувати у різних

позиціях відносно уточнюваного компонента та надають опорному елементу речення деталізовану інформацію. Із вищерозглянутих типів семантики квантитативності можемо побачити, що кожен з них має свою специфіку:

- Ітеративність підкреслює повторюваність і звичність дії.
- Кратність уточнює конкретну кількість повторень.
- Неозначена кількість створює ефект невизначеності.
- Інтенсивність показує силу або ступінь вираженості дії.
- Параметричність надає опису вимірювальні характеристики.

Саме різноманітні відтінки значення роблять мову гнучкішою та образнішою (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Семантичні відтінки в мовному поширенні

Отже, сфера квантитативності є надзвичайно різноманітною та багатогранною, вона охоплює низку мовних категорій та субкатегорій, включає численні перехідні явища та не має чітко визначених меж. Крім того, ця сфера екстраполюється на різні рівні мовної системи, зокрема на лексико-семантичний, словотвірний, морфологічний і синтаксичний рівні.

2.6. Інструментальна семантика ключових слів речень із поширювачами

Семантико-синтаксичні функції поширювачів займають одне з провідних місць у лінгвістичних студіях. У межах цього підходу інструментальний ключовий компонент поширювача вирізняється мультифункційністю й високим функційно-семантичним потенціалом, реалізованим у різноманітних синтаксичних конфігураціях.

Виходячи із наукового доробку Н. Костусяк, вважаємо, що під терміном «інструменталь» слід розуміти «окрему семантичну граему в системі поширювачів, що реалізує значення засобу чи знаряддя дії та відображає пасивну залученість предмета до предикативної ситуації» [118, с. 123]. У семантико-синтаксичній структурі речення він корелює з інструментальною синтаксемою, яка виконує функцію периферійного поширювача предикативного ядра. Провідним морфологічним репрезентантом інструментальної семантики виступає орудний відмінок, тоді як інші граматичні форми набувають такого значення лише внаслідок контекстуальної актуалізації.

Щодо важливості інструментальних поширювачів О. Воробець зазначає: «відсутність інструментального компонента в структурі речення нерідко зумовлює появу семантично недостатньо розгорнутих висловлень. Так, за умов реалізації лише суб'єктної позиції зміст предикативної ситуації може виявлятися неповним, оскільки валентний потенціал предиката передбачає залучення додаткових синтаксичних компонентів. Нереалізованість таких компонентів звужує інформативний обсяг висловлення та не забезпечує повного розкриття семантики предиката» [58, с. 17]. Виходячи з цього, вважаємо, що нереалізованість інструментальної позиції у реченні призводить до порушення очікуваної валентної повноти предиката, що знижує інформативну завершеність висловлення. І це свідчить

про важливу функцію інструменталія як смислового модифікатора, необхідного для повноцінного розгортання предикатної семантики.

Погоджуємося з думкою І. Вихованця, який наголошує, що «інструментальна синтаксема функціонує переважно в периферійній зоні предикатної структури, виконуючи допоміжні семантико-синтаксичні функції щодо предикативного центру та не входячи до числа його основних валентно зумовлених компонентів» [36, с. 127]. На нашу думку, такий підхід дозволяє трактувати інструменталь не як обов'язковий актант, а як факультативний модифікатор, що забезпечує додаткове розгортання предикативного ядра та впливає на зміщення фокусу синтаксичної актуалізації.

Цю тезу можемо проілюструвати на прикладі речення *Він писав ці рядки тремтячою рукою* (С. Жадан). Тут інструментальне ключове слово *рукою* виконує функцію синтаксичного поширювача, який модифікує спосіб реалізації дії, не змінюючи її валентної природи. Воно розташовується в постпозиції до предиката й актуалізує опосередковану, інтерпретативну інформацію про суб'єкта, вписуючись у структуру синтаксичної периферії речення. У межах функційної грамматики такий периферійний компонент є носієм прагматично релевантної інформації, що, хоч і не обов'язковий для синтаксичної реалізації предиката, проте є необхідним для інтерпретації ситуації мовлення.

Тому інструменталь саме у такій позиції слугує актуалізатором семантичної деталізації, підвищуючи інформативну насиченість висловлення без трансформації основної предикатної схеми.

Як зазначає Т. Мокра, семантична категорія інструментальності репрезентує багаторівневу мовну структуру, що ґрунтується на універсальній когнітивній категорії засобовості, яка є інваріантною в міжмовному аспекті та однаковою за своїм онтологічним статусом для мовців різних етнолінгвокультур. Водночас реалізація цієї категорії у конкретному мовному коді набуває національно-маркованих ознак, зумовлених ментальними стереотипами, домінантними видами діяльності, специфікою

соціокультурного досвіду й фрагментами концептуалізованої дійсності, що формують мовну картину світу певного народу [155, с. 23].

Необхідно підкреслити, що інструментальна ситуація, яка у своїй онтологічній основі передбачає спрямованість дії, моделюється у мовленні як структурно-цілісна подія, що включає низку обов'язкових семантичних ролей: агентивного суб'єкта (ініціатора дії), предикативного компонента (репрезентанта дії як цілеспрямованого процесу) та інструментального компонента (засобу або знаряддя реалізації дії) (рис.2.10).

Ієрархія інструментальної ситуації

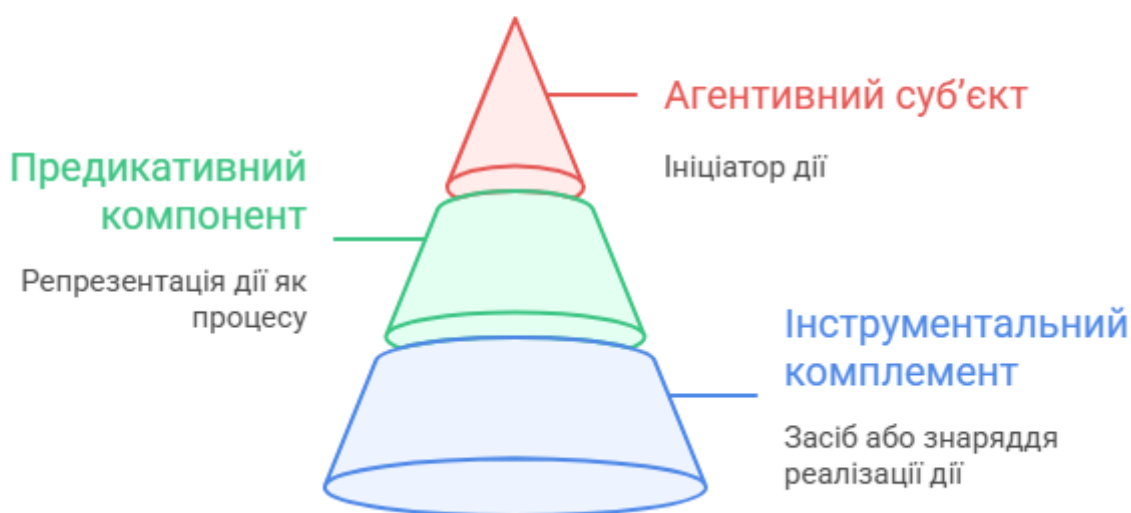

Рис. 2.10. Ієрархія інструментальної ситуації

Розглянемо речення *Я гострим кухонним **ножем** розсікла корінь селери, що лишився ще з учорашнього обіду* (С. Андрухович). Вважаємо, що це речення репрезентує інструментальну ситуацію, у якій чітко простежуються усі вищенаведені ключові компоненти:

- агентивний суб'єкт – *я*: мовна особа, яка ініціює дію, тобто є джерелом волевиявлення й контролю над процесом;
- цілеспрямована дія – *розсікла*: предикативний центр, що виражає трансформативну дію з конкретним результатом (поділ, розсікання);

- засіб/знаряддя дії – *гострим кухонним ножем*: морфологічно оформлений інструменталь, що реалізує семантику засобовості й конкретизує матеріально-функціональні параметри знаряддя.

Як бачимо тут інструментальність має прямо предметну природу, тобто у формі конкретного фізичного знаряддя, що перебуває в активному підпорядкуванні суб'єктові. Форма вербатива (*розсікла*) посилює семантику зусилля та контролю. Така структура створює у свідомості читача чіткий образ практичної дії в побутовому контексті, притаманному жіночій суб'єктивній оповіді, яка одночасно є внутрішньо зосередженою та експресивно стриманою. Підсумовуючи, можемо констатувати, що інструментальна конструкція тут функціонує як семантичний поширювач, який не лише конкретизує дію, а й надає тексту реалізму, динамізму та матеріальної чуттєвості – естетично значущої для художнього наративу.

Потрібно відзначити, що у рамках функційного підходу інструменталь розглядаємо як багатоаспектний засіб семантико-синтаксичного розгортання речення, здатний реалізувати різнорівневі модифікаційні функції. Його позиціонування в синтаксичній структурі переважно периферійне, однак комунікативна релевантність часто виходить за межі факультативного поширення і в багатьох випадках є ключовою для семантичної та прагматичної інтерпретації висловлення.

Виділяємо такі основні, на нашу думку, функції інструменталія:

- маркер засобу або знаряддя дії: *Іноді ніби якесь просвітлення наводить і вона точно потрапляє потрібним **ключем** у потрібну замкову щілину* (Н. Гуменюк); *Він сидить на табуретці серед порожнього пляжу на нашому міському озері й великим кухонним **ножем** чистить моркву* (А. Дністровий); *Ручкою з відкритим **пером** важко було каліграфічно писати, чорнило часто скрапувало на папір густими кляксами, або, навпаки, ручка не хотіла «розписуватися», ковпачки у ній всередині тріскали від морозу або від спеки, й фіолетові квіти розлазилися по сторінках бібліотечних підручників* (Н. Сняданко);

- модифікативна, при уточненні якісних, стилістичних або оцінних характеристик дії, як-от у конструкціях типу *говорити жартома, відповісти усмішкою*: *Вона вислухала з ледь помітною і стриманою усмішкою і не зраджувала жодних ознак хвилювання* (Ю. Винничук); *Тобі би детективом працювати, з легкою іронією жартома казав я, – ага, як Коломбо! – підхоплювала вона* (О. Забужко); *Він промовив тихим голосом* (Ю. Андрухович);

- локативно-орієнтаційна: *Діти бігли зеленим лугом* (Ю. Андрухович); *Маркіян попрощався і пішов крутою стежкою* *попід Білу гору, минаючи Підлисся, до Княжого* (Р. Іваничук); *Потяг мчав широкою долиною* (О. Забужко);

- маркер часу: *Завтра ранком я побіжу у Чуфут-Кале* (А. Кащенко); *І раптом – перед зимою, скеля над містом, всередині міста, згряя птахів над горою, які летять до Африки, Малої Азії, туди, де поля з шафраном, алое і гібікусом між гігантською шипшиною недалеко перед довгим Нілом...* (Т. Прохасько); *Тихим осіннім вечором він читав уголос газету* (С. Жадан);

- репрезентує каузально-мотиваційний вектор ситуації, тобто позначає засіб не лише фізичного, а й психоемоційного або концептуального впливу: *Тисову Рівню, враз схарпуджену неймовірною новиною від млина на в'їзді до млина на виїзді, після жіночого лементу й хапливого заламування рук, після мовчазного чоловічого втихомирення, цікавили лише дві речі* (М. Матіос); *Нерозділена радість справжнім святом бути не може* (Т. Прохасько); *Він змінився великою війною свого покоління* (С. Жадан);

- кількісно-узагальнювальна: *Кожного дня Фелікс зникав кудись на дві години, а весь простір його майстерні був заповнений тисячами рисунків і фотографій, на яких було зображене одне і те саме дерево* (Т. Прохасько); *Вона обсипала його ніжними поцілунками* (О. Забужко); *Дайта обставила мене цікавими запитаннями, наче мудрагель Сократ* (В. Слапчук).

Отже, інструментальний ключовий компонент поширювача у сучасному функційно-семантичному описі постає не лише як засіб маркування дії через предмет, а як мультифункційна синтаксема, що бере участь у побудові складної предикатної структури, модифікуючи її в семантичному, прагматичному та когнітивному вимірах. Його роль як ключового слова поширювача речення виявляється не в обов'язковості, а у здатності уточнювати, розширювати й активізувати додаткові сенси, що часто є важливими для інтерпретації висловлення в цілому.

Як наголошує О. Межов, семантична стратифікація інструментальної синтаксеми зумовлюється, з одного боку, валентнісно-семантичними параметрами предикативного ядра, а з іншого – внутрішньою семантикою номінативного компонента. Типові варіації її семантики корелюють із предикатами, що реалізують дієслівні лексеми з ядровою семою інтенсивної фізичної активності, орієнтованої на безпосередній вплив на матеріальний денотат [141, с. 37]. Погоджуємося з думкою вченого, що домінантною в парадигмі реалізованих значень є знаряддєва (інструментативна) семантика, яка маніфестується при перехідних предикатах із ознакою цілеспрямованої дії. Зауважимо, що цей функційно-семантичний варіант інструменталю найчастіше актуалізується у контекстах із фізично-реальними об'єктами впливу, де інструментальна синтаксема позначає матеріальний засіб здійснення дії.

Розгляньмо речення *Він розсік повітря гострою **шаблею** в руці, немовби прагнув зітнути саму пам'ять* (С. Андрухович). Так, субстантивний ключовий компонент *шаблею* виступає типовим виразником знаряддєвого інструменталю – поширювача, який конкретизує спосіб і матеріальний засіб реалізації предикативної дії.

Варто наголосити, що вербатив *розсік* належить до групи вербативів із динамічною, енергійною семою фізичного руху, що передбачає наявність об'єкта, до якого спрямована дія (*повітря*), і знаряддя, за допомогою якого вона здійснюється (*шаблею*). Така семантична структура репрезентує валентно

вмотивований предикат, для якого інструментальний компонент є обов'язковим синтаксичним партнером, без якого дія втратила б повноту фізичного вияву. Отже, інструменталь *шаблею* реалізує знаряддевий варіант функційно-семантичного поля інструментальності, що забезпечує предикатові конкретність, матеріальність і динамізм.

Візьмемо до уваги ще один приклад: *Вона написала цього листа звичайною кульковою **ручкою**, тримаючи її міцно, наче зброю* (О. Забужко). Ключовий компонент *ручкою* реалізує знаряддевий тип інструментальної синтаксеми, що належить до ядра функційно-семантичного поля інструментальності.

Предикат *написала* належить до групи вербативів із семою інтелектуально-фізичної дії, що передбачають зовнішній матеріальний засіб її виконання. Семантична валентність вербатива зумовлює необхідність інструментального поширення, адже дія писання не може бути реалізована без знаряддя. Отже, інструменталь *кульковою ручкою* виступає синтаксично обов'язковим і семантично мотивованим поширювачем, який конкретизує спосіб реалізації предикативної дії, забезпечуючи її повноцінну формально-граматичну структуру.

Формально цей інструменталь *звичайною кульковою ручкою* утворений за моделлю $Adj_5 + Adj_5 + S_5$, що відображає повну граматичну реалізацію інструментальної конструкції. Атрибутиви (*звичайною, кульковою*) деталізують предметну характеристику знаряддя, знижуючи його експресивність і водночас підкреслюючи побутову конкретність, матеріальну зримість.

Проте в художньому контексті цей, на перший погляд, нейтральний інструменталь набуває метафорично-психологічного наповнення. Завдяки порівнянню *тримала її міцно, наче зброю* він переходить із суто граматичної площини у символічно-емоційну. Ручка перестає бути лише засобом писання, бо вона стає метонімічним утіленням внутрішнього напруження, волі до

висловлення, боротьби за право на слово. Таким чином, інструментальне ключове слово *ручкою* розгортає двошарову семантику:

- на поверхневому рівні: граматично зумовлений засіб дії, класичний знаряддєвий інструменталь;
- на глибинному рівні: психологічно-символічний маркер внутрішньої сили, інтелектуальної зброї, що підкреслює емоційний тонус висловлення.

Таким чином, інструменталь постає невід'ємним елементом семантично елементарної предикативної структури, валентно зумовленої дієсловом з ознакою фізичної дії. Його реалізація в реченні тісно пов'язана з лексико-семантичною специфікою предиката та номінативного компонента, а також з граматично заданою можливістю заповнення синтаксичних позицій суб'єкта, об'єкта й інструмента дії. Отже, інструментальне ключове слово поширювача функціонує як значущий елемент семантичної організації висловлення з високим прагматичним навантаженням.

Отже, інструменталь виконує важливу функцію поширення та семантичного збагачення речення, демонструючи високу синтаксичну мобільність та контекстуальну варіативність. Вважаємо, що саме його мультифункційність засвідчує вагомість цього поширювального компонента для реалізації глибинних смислових нашарувань та модифікаційних процесів у межах предикативної структури. Відзначено, що внаслідок своєї валентнісної спроможності та семантичної мобільності інструменталь сприяє розширенню предикативного ядра, ускладненню інформаційної структури речення й активному залученню до когнітивної репрезентації дійсності в мовленні.

2.7. Атрибутивна семантика ключових слів речень із поширювачами

Під атрибутивом розуміємо поширювач речення, основною функцією якого є семантична конкретизація субстантивного компонента через

вираження його ознак, властивостей або характеристик. У сучасній функційній граматиці атрибутивні поширювачі розглядають як компоненти синтаксичної структури, які, відіграють важливу роль у формуванні семантичної організації речення. Вони забезпечують деталізацію предметної семантики та сприяють точнішій репрезентації предикативної ситуації.

Атрибутив належить до важливих функційно-семантичних засобів поширення речення, оскільки забезпечує конкретизацію та деталізацію субстантивного компонента. У сучасній функційній граматиці атрибутивні поширювачі розглядають як складники синтаксичної структури, що виконують вагомую роль у формуванні семантичної організації висловлення. Їхнє функціональне призначення полягає в уточненні предметних характеристик, вираженні ознак і властивостей об'єктів та забезпеченні більш повної семантичної репрезентації предикативної ситуації.

Особливий інтерес становлять атрибутивні ключові слова поширювачів, оскільки вони належать до важливих засобів семантичної конкретизації субстантивних компонентів речення. Їхнє функціонування пов'язане з вираженням ознак, властивостей і характеристик предметів або явищ, що сприяє деталізації та уточненню предикативної ситуації. Саме атрибутивні поширювачі забезпечують розширення семантичного потенціалу речення, беручи безпосередню участь у формуванні його змістової організації.

Характерною ознакою атрибутивних конструкцій є їхня позиційна варіативність. Залежно від структурної організації речення вони можуть реалізовуватися в препозиції, постпозиції або медіальній позиції, зберігаючи при цьому свою основну функцію - конкретизацію та деталізацію означуваного компонента.

Погоджуємось з думкою О. Воробця про те, що «мультивекторність поширювачів виявляється в різних типах їхньої взаємодії з предикативними центрами речення. З одного боку, поширювач може бути пов'язаний лише з одним предикатом, реалізуючи свій семантичний потенціал у межах однієї валентної залежності. З іншого боку, можливі конструкції, у яких той самий

поширювач співвідноситься з кількома предикативними компонентами одночасно. У такому разі визначальну роль відіграють семантичні зв'язки між предикатом і поширювачем, що забезпечують цілісність та структурну єдність речення» [49, с. 104].

Так, у межах функційної граматики атрибутив розглядаємо як один із ключових поширювачів речення, що функціонує при субстантивному компоненті та забезпечує його семантичну конкретизацію. Основне призначення атрибутива полягає в уточненні, деталізації або доповненні предметної семантики означуваного слова, що сприяє повнішій репрезентації змісту предикативної ситуації.

Як підкреслює Л. Дерев'янка, «атрибутивні компоненти можуть входити до складу різних членів речення, утворюючи з ними єдину структурно-семантичну єдність. Дослідниця пов'язує це з природою атрибутивного значення, оскільки ознака завжди співвідноситься з предметом або явищем, характеристикою якого вона виступає. Саме тому облігаторні атрибутиви є невід'ємними складниками відповідних синтаксичних конструкцій, а їхнє вилучення може призвести до порушення граматичної організації та змістової повноти висловлення» [79, с. 8]. Тому вважаємо, що атрибутив як структурно-семантичний компонент відіграє важливу роль у конкретизації та деталізації субстантивної семантики. Його вилучення нерідко призводить до звуження змістового обсягу висловлення, а в окремих випадках – до порушення його граматичної або семантичної цілісності. Отже, атрибутив виступає не лише залежним компонентом субстантивної групи, а й важливим засобом уточнення предметних характеристик у структурі речення. Особливо виразно ця функція виявляється в художньому дискурсі, де атрибутивні компоненти забезпечують деталізацію та конкретизацію зображуваних предметів, осіб і явищ.

Виходячи із наукового доробку О. Кульбабської, поділяємо думку, що «атрибутивні компоненти є означальними поширювачами, основне призначення яких полягає в уточненні та конкретизації ознаки предмета.

Дослідниця зазначає, що для них характерне периферійне розташування щодо структурної схеми речення, а найтиповішими засобами вираження виступають прикметники, дієприкметники, порядкові числівники, займенники та інші узгоджувані форми. Атрибутиви переважно займають препозиційну позицію стосовно означуваного компонента та спрямовані на характеристику субстантива або прономінатива. Їхня основна семантична функція полягає у вираженні конкретизувальної або розрізнявальної ознаки предмета» [125, с. 198].

Вважаємо, що атрибутив може виступати як обов'язковим, так і факультативним компонентом синтаксичної структури залежно від особливостей семантики означуваного слова та його валентних властивостей. В обох випадках атрибутивний поширювач сприяє розширенню семантичної структури речення, уточнюючи й конкретизуючи різні характеристики предмета або явища. Зокрема, атрибутиви можуть виражати кількісні, темпоральні, локативні, якісні, оцінні та інші ознаки, забезпечуючи детальнішу репрезентацію змісту предикативної ситуації (рис.2.11).

Рис. 2.11. Атрибутивні виміри ключових слів поширювачів

На нашу думку, атрибутивні ключові слова поширювачів характеризуються різноманітністю структурно-граматичних засобів вираження, що зумовлено їхньою морфологічною природою та особливостями синтаксичної організації. Вони можуть бути репрезентовані різними мовними

одинацями, які реалізують функцію конкретизації та деталізації предметної семантики. У зв'язку з цим у структурно-граматичному аспекті доцільно виокремити кілька основних типів атрибутивних ключових слів поширювачів речення:

- прості (моноелементні) моделі, які реалізуються за допомогою лексико-граматичних засобів вираження ознаки – ад'єктивів, нумеративів, а також вказівних і означальних прономінативів. Такі конструкції виконують функцію безпосередньої конкретизації субстантивного компонента, уточнюючи його ознаки, властивості або кількісні характеристики. Наприклад: *...врешті **зелена** повінь полишила за собою флотилію узорів, й **різнокольорова** бурхат вихопилася, немов через греблю, тороками на сорочку* (Р. Іваничук).

- поширені моделі, у яких атрибутивний ключовий компонент має залежні слова або входить до складу кількох координованих означальних компонентів. Такі конструкції забезпечують більш повну характеристику означуваного субстантива, конкретизуючи його ознаки, властивості та інші семантичні параметри. Наприклад: *Кам'яні мішки, **облаштовані самою природою** – кількарівневі печери, які заглиблювалися у вогке нутро землі, із товстелезними стінами та вузькими проходами* (К. Калитко);

- аналітичні атрибутивні конструкції, утворені на основі прийменниково-субстантивних та інших розгорнутих синтаксичних структур. Незважаючи на формальну складність будови, їхні компоненти функціонують як єдина семантична цілісність і забезпечують уточнення або конкретизацію означуваного субстантива. Наприклад: *...це мій вуйко, це мій дід, загинув на Сибіру чи емігрував до Канади, – в цьому місці ти, з **тою незрячою ностальгійною усмішкою**, що розтікається по обличчю подалу, розфокусовано, як молоко по стільниці, починаєш згадувати...* (О. Забужко);

- контекстуально ускладнені атрибутивні структури, у яких атрибутивна семантика поєднується з додатковими оцінними, образними або експресивними значеннями. Такі поширювачі не лише конкретизують

означуваний компонент, а й забезпечують його семантичне увиразнення, актуалізуючи емоційно-оцінні та образно-характеризувальні ознаки. Наприклад: *Капітоліна розгублено хапається за відсторонені погляди людей, що стоять поруч* (Т. Малярчук) [4, с. 175].

Варто зауважити, що позиційна мобільність атрибутивного компонента належить до важливих характеристик його функціонування в структурі речення. Варіативність розташування атрибутива визначається його синтаксичними зв'язками з означуваним словом та особливостями структурно-семантичної організації висловлення. У межах речення атрибутив може реалізовуватися в таких позиційних моделях (рис.2.12):

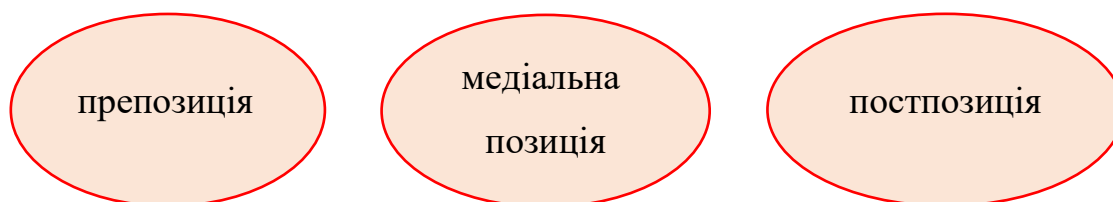

Рис. 2.12. Позиційні моделі речення з атрибутивним ключовим словом поширювача

Розгляньмо речення *Гострий на дотик, відгонить березневою водою, прикриває собою в'язкий чорний ґрунт, так що жодних прогнозів не треба: зима буде тривати довго, всі встигнуть призвичаїтися, змучитись і звикнути* (С. Жадан). У цьому реченні атрибутивний поширювач *гострий на дотик* реалізує препозитивну модель розташування, за якої означальний поширювач передуює означуваному компоненту. Така позиція є типовою для атрибутивних конструкцій української мови й забезпечує попередню актуалізацію ознаки предмета в структурі висловлення. Граматично ключовий компонент *гострий* є Adj₁, що формує ядро атрибутивного комплексу, а Praep + S₄ компонент *на дотик* реалізує аргументно-модифіковану ознакову конкретизацію у формі семантично комплементного поширення. Така модель [K (Adj₁) + Praep + S₄] створює двочленну атрибутивну єдність, у межах якої Adj₁ репрезентує первинну ознакову кваліфікацію, а прийменниково-керований об'єкт детермінує перцептивну площину реалізації цієї ознаки. Вважаємо, що

препозитивна позиція атрибутива сприяє безпосередній актуалізації ознаки означуваного компонента, оскільки характеристика предмета подається ще до його номінації. Таке розташування забезпечує виразніший зв'язок між атрибутивом і означуваним словом та підсилює конкретизувальну функцію означального поширювача. На нашу думку, цей атрибут є прикладом контекстуально ускладненої препозитивної конструкції, у якій власне означальне значення поєднується з образно-характеризувальними відтінками, забезпечуючи детальнішу семантичну характеристику означуваного компонента [4, с. 176].

Проаналізуймо речення *У повітрі, свіжому в цей ранковий час, повільно визрівала сліпуча полуденна гарячінь* (О. Луцишина). Як бачимо, у цьому реченні реалізовано медіальну модель розташування атрибутивного поширювача, представленого відокремленою ад'єктивною конструкцією, до складу якої входить темпоральний конкретизатор. Таке розташування забезпечує тісний зв'язок атрибутивного компонента з означуваним словом і сприяє деталізації його семантичної характеристики. Атрибут *свіжому в цей ранковий час*, який реалізується через модель ключових компонентів $[K (Adj_5) + Praer + Pr_1 + Adj_5 + S_4)]$, завдяки своїй позиційній інтерполяції між поширювачем місця й предикатом визрівала виконує функцію фокусного стилістично-навантаженого елемента. Необхідно підкреслити, що семантичне наповнення атрибутивної моделі виявляється багатошаровим: поєднання якісної ознаки *свіжому* з темпоральною прив'язкою *в цей ранковий час* створює перцептивно-часову проєкцію, що контрастує з предикативною частиною висловлення *визрівала сліпуча полуденна гарячінь*. У такий спосіб атрибут не лише конкретизує означуваний компонент, а й бере участь у формуванні його часово зумовленої характеристики. Можемо констатувати, що це приклад атрибутивної конструкції з ознаками вторинної предикації, оскільки атрибутивний компонент виражає додаткову ознакову характеристику предмета, співвіднесену з певним часовим відрізком. На

глибинному семантичному рівні така структура імплікує стативне значення, що може бути інтерпретоване як «повітря є свіжим у певний момент часу».

Отже, медіальна позиція атрибутивного поширювача забезпечує тісну інтеграцію означального компонента з означуваним словом і водночас розширює його семантичну характеристику за рахунок темпорального конкретизатора. У результаті формується складна атрибутивна структура, у якій поєднуються якісне та часове значення. Така конструкція виконує важливу функцію семантичної конкретизації референта, сприяючи більш повному розкриттю змісту предикативної ситуації.

Розгляньмо речення *Очі, великі й замислені, дивилися вдалечінь без жодного блиску* (Т. Малярчук). У реченні атрибутивний ключовий компонент поширювача *великі й замислені* реалізований у формі відокремленої ад'єктивної конструкції в постпозиції щодо означуваного субстантива *очі*, тобто реалізується через модель речення $[S_1 + K (Adj_1) + Praep + K (Adj_1) + Pr]$. Ключовими словами у структурі поширювача є:

- *великі* – якісний Adj, що виконує функцію визначальної ознаки візуально-просторового характеру. Він актуалізує зовнішню параметричну характеристику референта, працюючи в межах перцептивного каналу зорового досвіду;

- *замислені* – ментально-психологічний Adj, що виражає вторинну, метафоризовану ознаку, проєктуючи внутрішній емоційно-когнітивний стан на фізичний об'єкт (*очі*). З огляду на це, компонент функціонує як когнітивний маркер, який трансформує семантику субстантива в бік експресивного узагальнення [4, с. 176].

Вважаємо, що характерною рисою цієї постпозиційної конструкції є семантична значущість відокремленого атрибутивного компонента. Постпозиційне розташування надає атрибутиву більшої структурної автономності порівняно з невідокремленими означеннями, що сприяє посиленню його характеризувальної функції. Завдяки цьому атрибутивний поширювач бере активну участь у формуванні семантичної організації

речення, конкретизуючи та деталізуючи ознаки означуваного референта. Така модель наближається до структур вторинної предикації, оскільки імпліцитно передає стативну ситуацію: *очі були великими й замисленими*, але вбудовано в склад єдиного предикативного поля.

Отже, постпозиційне розташування ключових слів *великі й замислені* сприяє виразнішій актуалізації атрибутивної характеристики та забезпечує додаткову семантичну деталізацію означуваного компонента. Відокремлена позиція підсилює характеризувальну функцію атрибутів, надаючи описові більшої виразності та завершеності.

Необхідно зауважити, що атрибутивні ключові слова поширювачів у сучасному українському художньому дискурсі характеризуються різноманітністю семантичних виявів. Аналіз фактичного матеріалу дав змогу виокремити такі основні типи атрибутивних значень:

- кваліфікаційне: *Мудрий від природи Барба знав, чим це може окошитися, тож, позбавлений можливості вгамувати бентегу братчиків хмільною брагою, він звернувся до звичної вже заміни – Асатиних героїчних оповідок* (М. Соколян);

- реляційне: *Наша університетська бібліотека завжди пахла пилом і тишею* (Ю. Винничук);

- кількісне: *За якихось **дві** хвилини він уже ледве не налетів на верхівця з націленою Санькові у груди рушницею* (В. Шкляр);

- каузальне: *Школа добряче прополола мій **спраглий до знань** дитячий мозок, повисмикувавши з нього доблесні фрагменти про королів, лицарів та драконів* (М. Кідрук);

- стилістично марковане: *...а зависав **проклятий**, богами забутий, Сатурн, і коли в його чорному мороці я побачив бабусю качечку, то вже знав, що вона мені скаже...* (В. Шкляр);

- емотивно-оцінне: *Це усвідомлення глибоко **прикре**, але може бути дуже лікувальним* (Т. Прохасько) [4, с. 177].

Підсумовуючи, констатуємо, що атрибутивні ключові слова поширювачів є важливими компонентами семантичної організації речення, оскільки забезпечують конкретизацію та деталізацію ознак предметів, осіб, явищ і процесів. Їхнє функціонування сприяє розширенню семантичного обсягу висловлення та повнішому розкриттю змісту предикативної ситуації.

Атрибутивні ключові слова беруть активну участь у формуванні семантико-синтаксичних відношень у структурі речення, визначаючи характер атрибутивної семантики поширювача та особливості його функціонування. Завдяки їм поширювачі набувають більшої семантичної визначеності, забезпечують точнішу характеристику означуваних компонентів і сприяють деталізації предметної семантики в сучасному українському художньому дискурсі.

У межах функційно-семантичної парадигми атрибутивні ключові слова постають важливими структурно-семантичними компонентами речення, що забезпечують його змістову цілісність, семантичну деталізацію та стилістичну виразність. Це дає підстави розглядати їх як значущі елементи організації художнього тексту, здатні суттєво впливати на формування смислової структури висловлення.

Важливою особливістю атрибутивних ключових слів є їхня здатність забезпечувати семантичну конкретизацію висловлення шляхом актуалізації ознакових характеристик об'єкта. Завдяки цьому вони сприяють точнішому структуруванню змісту речення та розширюють можливості опису предметів, явищ і процесів у художньому дискурсі.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що атрибутивні ключові слова характеризуються значною функційною активністю та різноманітністю мовних реалізацій. Їхнє використання зумовлене потребою не лише назвати ознаку, а й уточнити, конкретизувати або деталізувати окремі компоненти повідомлення, що посилює змістову насиченість і виразність речення.

2.8. Пацієнтивна семантика ключових слів речень із поширювачами

У нашому дослідженні пацієнтів визначаємо як ключове слово поширювача, що репрезентує об'єкт, на який спрямована дія або стан, виражені предикатом. У функційно-семантичному аспекті пацієнтивний компонент виступає одним із центральних елементів актантної організації речення, оскільки забезпечує реалізацію об'єктних відношень та конкретизує сферу поширення предикативної ознаки. Семантика пацієнтива може охоплювати як конкретні предметні референти, так і абстрактні об'єкти дії, що зумовлює різноманітність його функціональних виявів у сучасному українському художньому дискурсі.

Поділяємо думку О. Воробця, який визначає «об'єktiv як глибинний відмінок, що позначає істоту, предмет або явище, на які спрямована дія чи стан, виражені предикатом. Такий компонент перебуває у безпосередньому або опосередкованому зв'язку з предикативним центром речення та реалізує об'єктні семантико-синтаксичні відношення» [56, с. 15]. На нашу думку, у складі поширювачів із пацієнтивною семантикою об'єktiv може ускладнюватися додатковими семантичними компонентами, серед яких найчастіше репрезентовані ознакові, локативні, темпоральні, квантитативні та оцінні значення. Такі компоненти розширюють семантичний обсяг об'єктної синтаксеми та сприяють її змістовій конкретизації. Отже, об'єktiv виступає не лише носієм об'єктної семантики, а й важливим елементом семантичної організації речення, що забезпечує повніше розкриття предикативної ситуації (рис.2.13).

Об'єктив як семантичний центр

Рис. 2.13. Об'єктив як семантичний центр

Як зазначає О. Ледней, «пацієнтивна семантика в сучасній українській мові характеризується системним морфологічним вираженням. Форми репрезентації пацієнтивної синтаксеми різняться за своїми граматичними та семантичними характеристиками залежно від типу предиката, з яким вони взаємодіють. Водночас центральне місце серед засобів вираження об'єктних відношень належить акузативу, який є найпродуктивнішою відмінковою формою реалізації пацієнтивної семантики та переважає за частотністю вживання над іншими відмінковими репрезентантами» [130, с. 11].

На нашу думку, провідна роль акузатива в об'єктних конструкціях зумовлена його здатністю безпосередньо репрезентувати об'єкт дії або стану. Завдяки цьому акузатив виступає основним засобом вираження пацієнтивної семантики та забезпечує реалізацію об'єктних відношень у структурі речення. У складі поширювачів акузативна синтаксема може поєднуватися з різними семантичними компонентами, зокрема ознаковими, локативними, темпоральними або оцінними, які уточнюють та конкретизують об'єктну характеристику.

Виходячи з наведеного, можемо констатувати, що ключові слова поширювачів із пацієнтивною семантикою репрезентують різні типи об'єктних значень, від яких залежать особливості їхнього функціонування в структурі речення. Це зумовлює різноманітність способів реалізації пацієнтивних відношень та їхню участь у формуванні семантичної організації предикативної ситуації.

Отже, враховуючи семантичні особливості пацієнтивних компонентів та їхню роль у структурі поширювача, можна виокремити такі основні різновиди пацієнтивної семантики ключових слів:

- конкретно-предметна семантика: ключове слово репрезентує конкретний матеріальний об'єкт, який виступає безпосереднім об'єктом дії чи стану, наприклад: *Товстун відчинив двері і показав на подвір'я, де стояло кілька дерев'яних кліток із загратованими **дверцятами**, схожих на кролячі* (В. Шкляр). У наведеному прикладі ключове слово *дверцятами* позначає матеріальний об'єкт, який перебуває у безпосередньому зв'язку з дією відкривання чи замикання і має фізичну субстанційність, здатну зазнавати зовнішнього впливу. Пацієнтивність цього компонента зумовлена тим, що об'єкт дії є пасивним учасником подієвої ситуації, який зазнає зміни стану або положення внаслідок дії агенса (у даному разі *відчинив, показав*). Стверджуємо, що *дверцятами* постає як типове номінативне вираження пацієнта з чіткою предметною референцією, що втілює класичну матеріальну реалізацію об'єктної валентності предиката.

- конотативно-оцінна: ключове слово поряд з об'єктним значенням реалізує додаткові оцінні або образно-характеризувальні відтінки, які уточнюють семантичну характеристику об'єкта та впливають на особливості його сприйняття в межах предикативної ситуації, наприклад: *Я дістався села, в якому колись стояв батьківський **маєток*** (І. Роздобудько). У цьому прикладі ключове слово *маєток* реалізує конотативно-оцінний різновид пацієнтивної семантики, оскільки виходить за межі суто предметного значення й набуває емоційно-символічного навантаження. Воно не лише позначає матеріальний об'єкт – будівлю чи власність, а й актуалізує пам'ять, ностальгію, втрату та тяглість роду, що формують глибинний смисловий підтекст вислову. У структурі речення *маєток* функціонує як пацієнт із семою колишності, тобто такий, що зазнав змін або руйнування. Тому цим самим це слово репрезентує емоційно забарвлену пацієнтивність, у якій матеріальна дія (зникнення, руйнування) переходить у площину ціннісного й культурно-пам'яттєвого змісту [14, с. 18].

- абстрактно-пацієнтивна: ключове слово репрезентує нематеріальний об'єкт дії або стану, зокрема почуття, емоції, психічні стани, думки, ідеї, наміри чи інші абстрактні сутності. У таких конструкціях пацієнтивна синтаксема позначає не предметний об'єкт, а явище абстрактного характеру, на яке спрямована дія або яке зазнає певного впливу, наприклад: *Личаківський цвинтар, номер два у моєму списку меланхолійних територій, куди я приходив тужити з потаємною надією – що тут заримувати до «тужити»? – з потаємною **надією** ожити* (Ю. Андрухович). Тут ключове слово *надією* позначає нематеріальну, ментально-емоційну сутність, тобто внутрішній стан суб'єкта, який стає об'єктом психічної дії. Пацієнтивність тут полягає в тому, що *надія* виступає не активним чинником, а сферою переживання, у межах якої розгортається акт «тужити». У контексті з *потаємною надією ожити* ключове слово виражає інтенційну спрямованість внутрішньої дії, уможливлуючи перехід від страждання до відновлення. Зауважуємо, що *надією* реалізує пацієнтивну роль нематеріального стану, що водночас

функціонує як психоемоційний об'єкт впливу і як смисловий осередок інтенції суб'єкта.

- колективно-пацієнтивна: ключове слово позначає сукупність осіб, предметів або явищ, які виступають об'єктом дії чи стану та сприймаються як цілісна множинність. У таких конструкціях пацієнтивна синтаксема репрезентує груповий об'єкт, на який поширюється предикативна ознака, наприклад: *Давно помічено, що коли **гурт** людей поселити на одному тісному клптику, то рано чи пізно між ними починаються сварки* (В. Шкляр). У наведеному прикладі ключове словосполучення *гурт людей* реалізує колективно-пацієнтивний тип семантики, оскільки позначає множинний суб'єкт дії, який у межах предикативної ситуації осмислюється як єдина цілісність. Семантика множинності тут не розкладається на окремі індивідуальні референти, а інтегрується в узагальнену колективну сутність, здатну зазнавати певного впливу чи внутрішньої динаміки. У контексті *коли гурт людей поселити на одному тісному клптику* пацієнт постає як об'єкт зовнішньої дії (*поселити*), що згодом перетворюється на середовище взаємодії, у якому розгортається конфлікт (*починаються сварки*). Отже, *гурт людей* уособлює пацієнтивну множинність, де колектив виступає єдиним реципієнтом дії, а його реакція є показником внутрішньої соціально-психологічної динаміки.

- частинно-пацієнтивна: ключове слово позначає окрему частину, елемент або фрагмент цілісного об'єкта, на який спрямована дія чи стан. У таких конструкціях пацієнтивна синтаксема репрезентує не весь об'єкт, а лише його складник, що забезпечує семантичну деталізацію та конкретизацію об'єктного значення, наприклад: *Важкий від води білуватий туман клубочився над озером, клптями висів на **верхівках** дерев і чомусь не зникав навіть від сильного вітру – можливо, тому, що його напрямок змінювався ледь не щомиті, як настрій у капризної панянки* (Н. Шевченко). У цьому прикладі ключове слово *верхівках* реалізує частинно-пацієнтивний тип семантики, оскільки позначає фрагмент від цілого об'єкта – дерева, який зазнає впливу дії

висів туман. Семантика частинності зумовлює обмежену сферу дії предиката, що фокусує увагу не на предметі в цілому, а лише на його окремій частині, залученій до подієвої ситуації. Завдяки цьому контекст набуває просторової конкретизації та зорової виразності: пацієнтивна дія спрямована не на все дерево, а саме на його верхівки, які постають як точка дотику між матеріальним світом і природним явищем. Отже, тут *верхівках* виконує функцію деталізованого частинного пацієнта, що посилює образну пластичність вислову та поглиблює сенсорну конкретність зображення.

- ситуативно-пацієнтивна: ключове слово репрезентує об'єкт дії або стану, семантика якого розкривається через його участь у конкретній події чи ситуації. У таких конструкціях значення пацієнтива визначається не лише його предметною співвіднесеністю, а й контекстом предикативної ситуації, у межах якої він функціонує. Ключове слово позначає об'єкт дії або стану, характеристика якого зумовлена конкретною ситуацією чи подією, відображеною в реченні, наприклад: *На завтра на вечір у них квиток на зворотну дорогу* (Є. Кононенко). У наведеному прикладі ключове слово *квиток* реалізує ситуативно-пацієнтивний тип семантики, оскільки його значення формується в межах конкретної життєвої ситуації, а не як ізольований предмет. Тут пацієнтивність полягає не у фізичному впливі на об'єкт, а у включеності цього об'єкта в подієвий сценарій – «поїздка», «дорога», «повернення». *Квиток* постає як функційно зумовлений елемент ситуації руху, що має не самотійну, а контекстуально-реляційну семантику: він вказує на намір, план, часову перспективу події. Отже, у структурі речення *квиток* виконує роль пацієнта ситуації, який втілює результат або передумову дії, відображаючи не предметну, а подієво-залежну реалізацію пацієнтивності [14, с. 18].

Зупинимося детальніше на аналізі речення з колективно-пацієнтивною семантикою: *Давно помічено, що коли гурт людей поселити на одному тісному клаптику, то рано чи пізно між ними починаються сварки* (В. Шкляр). Як бачимо, ключове слово *гурт* поширювача *гурт людей*

репрезентує множинний пацієнтів, що сприймається як єдина сукупність осіб. На відміну від нейтральних кількісних найменувань (*група, кілька, багато*), лексема *гурт* актуалізує значення об'єднаності та спільності. У структурі речення вона позначає колективний об'єкт дії, компоненти якого функціонують не ізольовано, а як цілісна множинність. Саме тому пацієнтівна семантика реалізується тут не через окремих осіб, а через групу осіб, об'єднаних спільними просторовими та ситуаційними умовами.

Субстантивний конкретизатор *людей* уточнює референтну співвіднесеність колективного пацієнта, визначаючи його як множинність осіб, об'єднаних у межах однієї групи. Унаслідок цього лексема *гурт* реалізує не лише кількісне, а й колективне значення. Локативний поширювач *на одному тісному клаптику* конкретизує просторові умови предикативної ситуації: компонент *одному* вказує на обмеженість просторового локусу, а атрибутивний компонент *тісному* деталізує його якісні характеристики. Таке поєднання колективно-пацієнтівної та локативної семантики забезпечує повніше розкриття змісту описуваної ситуації [14, с. 19].

Варто зауважити, що в межах валентної структури предиката *поселити* поширювач *гурт людей* реалізує функцію центрального об'єктного актанта. Колективно-пацієнтівна семантика зумовлює специфіку предикатно-актантних відношень, оскільки об'єктом дії виступає не окрема особа, а сукупність осіб, репрезентована як єдине ціле. Саме тому пацієнтів у цій конструкції функціонує як колективний референт, що забезпечує реалізацію об'єктної семантики на рівні групової, а не індивідуальної співвіднесеності.

Цікаво, що в синтаксичній організації речення *гурт людей* постає як об'єктна синтаксема з внутрішнім уточненням, вираженим залежним родовим компонентом *людей*. Останній конкретизує референтну співвіднесеність ключового слова та водночас забезпечує його семантичну однорідність. Вважаємо, що поєднання колективно-пацієнтівного компонента з локативним поширювачем *на одному тісному клаптику* сприяє повнішому розкриттю предикативної ситуації. Локативний компонент конкретизує просторові умови

реалізації дії, у межах яких колективний пацієнт функціонує як єдиний об'єкт впливу, що забезпечує тісний взаємозв'язок об'єктної та локативної семантики в структурі речення.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що поширювач *гурт людей* у наведеному прикладі репрезентує колективно-пацієнтну семантику, оскільки позначає множинний об'єкт дії, який функціонує як єдина цілісність. Цей компонент виконує номінативну та структуроорганізувальну функції, забезпечуючи реалізацію об'єктних відношень у межах предикативної ситуації та конкретизуючи колективний характер пацієнта.

Отже, аналіз пацієнтної семантики ключових слів у структурі поширювачів засвідчив, що ці компоненти є важливими засобами реалізації об'єктних відношень у реченні. Проведене дослідження показало, що поширювачі при пацієнтах забезпечують додаткову семантичну конкретизацію об'єкта дії або стану, актуалізуючи ознакові, локативні, темпоральні, квантитативні та оцінні характеристики. Завдяки цьому пацієнтна синтаксема набуває ширшого семантичного наповнення та бере активну участь у формуванні змістової структури предикативної ситуації.

Виходячи з наведеного, можемо констатувати, що пацієнтні ключові слова поширювачів характеризуються різноманітністю семантичних виявів і функціональних реалізацій. Вони не лише репрезентують об'єкт дії або стану, а й сприяють його деталізації та конкретизації, забезпечуючи повніше розкриття семантики предиката й предикатно-актантних відношень у структурі речення.

РОЗДІЛ 3. Позиційна варіативність ключових слів у релевантних моделях речень із поширювачами

3.1. Позиційна мультивекторність моделей речень із генітивним вираженням ключового слова поширювача

Проблема функційно-семантичного статусу генітивного ключового компонента поширювача постає сьогодні як одна з провідних у синтаксичному моделюванні сучасної української мови. Рівень студійованості генітива доводить, що це одна із найрізноманітніших і найскладніших форм вираження ключового слова поширювача речення, що здатна реалізовувати відношення належності, обмеження, кількісної характеристики, пацієнтності, походження та атрибутивності.

Нам видається, що генітивне вираження ключового компонента поширювача – один із тих феноменів, де граматична форма й смислова організація предикативної ситуації відчутно накладаються одна на одну. У функційній перспективі такий компонент виступає носієм семантично релевантної інформації, який координує взаємодію субстантивних і предикатних елементів, уточнює валентну розмітку й упорядковує смислові зв'язки всередині речення.

Зауважимо, що ключем до нашої теорії є валентний підхід, тобто предикат задає рамку потенційних актантів, а генітив у цій рамці може виконувати різні ролі, зокрема від пацієнса (*читання книжки*) до каузатора (*смерть від хвороби*) або носія/джерела властивості (*срібло місяця*).

Цікаву думку з приводу порушеної проблеми висловила О. Бондаренко, яка розглядає «генітивний компонент поширювача як синтаксему, здатну реалізовуватися в різних позиційних моделях речення, зокрема в конструкціях зі згорнутою або неповною предикативністю. У зв'язку з цим дослідниця пропонує використовувати узагальнювальний термін генітивна конструкція для позначення синтаксичних моделей, у яких поєднуються субстантивний або квантитативно-атрибутивний компонент та залежна форма генітива

субстантива чи прономінатива, що виконує функцію ключового слова поширювача. Окрему групу становлять самостійні генітивні форми з квантитативним значенням, які можуть функціонувати у взаємодії із заперечними елементами та формувати специфічні семантико-граматичні конструкції» [24, с. 72]. Тому варто акцентувати, що генітивна конструкція у позиційній локалізації моделей із поширювачами постає як універсальний формат синтаксичного поширення, де поєднання морфологічної форми та позиційної дистрибуції забезпечує як структурне упорядкування предикативної ситуації, так і розгортання додаткових смислових ефектів.

Чільне місце у дослідженні займає семантика генітива, яка відчутно залежить від його синтагматичних партнерів. Так, поєднання з кількісними назвами стабільно вмикає партитивність і міру; сполучення з абстрактами – каузально-мотиваційні відношення; з назвами простору – джерельність і походження; із предикатами психічних станів – об'єктну сферу переживань. Справді, у сучасному художньому дискурсі усе це визначає «сценарії» інтерпретації: речення з формально однаковою будовою, але з різними генітивами, запускає різні типи подієвості, різну інтенсивність образності й різні траєкторії очікувань читача.

О. Межов обґрунтовує, що в разі переміщення генітивного компонента до центральної об'єктної позиції його атрибутивно-визначальна функція послаблюється, натомість актуалізується об'єктне значення. За таких умов генітивна форма наближається до акузативної за своїми семантико-синтаксичними характеристиками та бере участь у реалізації пацієнтних відношень. Найчастіше такі конструкції функціонують у привербативній позиції, перебуваючи в безпосередній залежності від предиката, хоча можуть реалізовуватися й у приад'єктивних структурах. Водночас у присубстантивній позиції генітив переважно зберігає властиву йому об'єктно-атрибутивну семантику [148, с. 73].

Виходячи із викладених вище міркувань, стає очевидним, що генітивне вираження ключового компонента поширювача виявляє багаторівневу

семантичну варіативність: від нейтралізації власних атрибутивних функцій у зоні об'єктної валентності до закріплення первинної об'єктно-атрибутивної семантики у присубстантивній позиції. Це підтверджує його універсальність як синтаксичного засобу, що поєднує властивості формальної гнучкості та семантичної стабільності, відкриваючи можливості для гнучкого структурування предикативної ситуації.

Важливість функційного дослідження генітивного вираження ключового компонента поширювача полягає не тільки в ідентифікації його семантичних відтінків, а й у простеженні механізмів позиційного варіювання, адже саме розташування компонента у структурі речення визначає специфіку його інтерпретації. У наших попередніх міркуваннях ми акцентували увагу на здатності генітиву змінювати свою функційну навантаженість залежно від валентної зони, тому логічно продовжуючи, хочемо продемонструвати, як різні позиційні моделі забезпечують реалізацію цієї багатоплановості.

Варто наголосити, що питання позиційної локалізації виходить на перший план, оскільки воно демонструє, яким чином один і той самий морфологічний формат може продукувати різні семантичні ефекти у препозиції, медіальній позиції чи постпозиції. У кожній із цих синтаксичних конфігурацій генітивний ключовий компонент поширювача формує окремий тип смислової перспективи, здатний або випереджати предикативну подію, або інтегруватися в її ядро, або завершувати висловлення фінальним образним акцентом.

Препозиція генітивного вираження ключового компонента поширювача є маркером особливого способу організації предикативної ситуації: висунений у початкову позицію генітив перестає бути простим атрибутивом і починає працювати як препозитивний семантичний поширювач, що задає координати події ще до її предикативної реалізації. Таке розташування не є декоративним, можемо констатувати, що воно впливає з внутрішньої потреби мовної системи спершу окреслити джерело, субстанцію, міру або походження ознаки/дії, а вже потім активувати предикат. Унаслідок цього препозиційний

генітив формує тло, на якому вибудовується валентна рамка: предикат «підтягує» зі стартового генітива потрібні семантичні параметри (джерельність, партитивність, каузальність, матеріальність, темпоральність), і далі розгортається в межах цієї попередньо визначеної зони.

На нашу думку, препозиція для генітивного ключового компонента поширювача відзначається особливою семантичною чутливістю: саме у цій позиції генітив перетворюється на ініціальний ключовий компонент поширювача, що задає рамку інтерпретації предикативної ситуації. Кожен із стабільних профілів, які тут реалізуються, демонструє чітку мотивацію саме для початкової позиції: джерело, середовище, міра, каузальність чи темпоральність концептуально мають випереджати подію, яку вони визначають.

Досліджувана джерельна база засвідчує, що препозиційний генітивний ключовий компонент реалізує низку стабільних профілів, кожен із яких безпосередньо мотивує саме початкову позицію:

1) матеріальність / середовище: спершу називається середовище, у межах якого буде фіксовано зміну стану. Наприклад: ***Квітів аромат** просочив кімнату й затримав у ній літо* (Т. Прохасько) – модель поширювача $[K (S_2) + S_1 + Pr]$;

2) джерельність / походження: подія інтерпретується «від джерела до ефекту», тому джерело природно стоїть першим. Наприклад: ***Вітру посвист** рвався крізь щілини вікна й розбурхував тишу* (С. Жадан) – модель поширювача $[K (S_2) + S_1 + Pr]$;

3) каузальність / мотивація: причина логічно передує наслідку, тож препозиція маркує причинний пріоритет. Наприклад: ***Тривоги** подих пройшовся обличчями людей у натовпі* (Н. Сняданко) – модель поширювача $[K (S_2) + S_1 + Pr]$;

4) партитивність / міра: початковий компонент установлює квант/частку, від якої розгортається предикативний процес. Наприклад:

Світла промінь розірвав сутінки над лісом (Р. Іваничук) – модель поширювача $[K (S_2) + S_1 + Pr]$;

5) темпоральність: початкова позиція фіксує часовий початок як базову умову події. Наприклад: *Вечора тиша огорнула подвір'я так раптово, що навіть собака стих* (М. Кідрук) – модель поширювача $[K (S_2) + S_1 + Pr]$.

Розгляньмо детальніше речення *Вечора тиша огорнула подвір'я так раптово, що навіть собака стих* (М. Кідрук) – модель поширювача у препозиції з генітивним вираженням ключового слова $[K (S_2) + S_1 + Pr]$.

Ключовий компонент поширювача *вечора* (S_2) позначає часову координату, в межах якої розгортається предикативна ситуація, і виконує функцію темпорального орієнтира. Саме він увиразнює той момент доби, який безпосередньо детермінує появу субстантивного середовища *тиша* (S_2). У такій моделі генітив виступає виразником рамкової семантики, оскільки не обмежується простим уточненням субстантива, а задає передумови для цілого предикативного процесу.

Граматичне ядро серед слів поширювача становить субстантив *тиша*, проте саме ключовий генітивний атрибут *вечора* формує його семантичну специфікацію. Як бачимо, тут генітивний ключовий компонент матеріалізує субстанцію: йдеться не про будь-яку тишу, а про тишу, зумовлену певним відтинком часу. У такий спосіб ключовий компонент не лише конкретизує субстантив, а й набуває домінантного статусу, тобто стає «пусковим» елементом усієї смислової моделі.

У семантичному вимірі спостерігаємо явище темпоральної актуалізації через препозицію: винесений наперед генітив зсуває центр ваги з предиката *огорнула* на часову характеристику, перетворюючи подію на похідну від часу. Така побудова зумовлює розгортання семантичної перспективи від рамки (*Вечора*) → до субстантива (*тиша*) → і лише потім до дії (*огорнула подвір'я*). Отже, початковий ключовий компонент виражений генітивом *вечора* стає первинним смисловим орієнтиром, без якого висловлення втратило б свій комунікативний акцент.

З іншого боку, структура підкреслює емпатичний ефект: мовець наголошує не лише на факті огортання подвір'я тишею, а й на значущості саме вечірньої природи цієї тиші. Генітивний ключовий компонент поширювача у препозиції виконує функцію смислової домінанти, що визначає рамковість усього висловлення, задаючи йому атмосферну й емоційну тональність.

Отже, препозиція генітивного ключового компонента поширювача виступає дієвим механізмом темпоральної рамковості, демонструючи тісний зв'язок між морфологічною маркованістю генітива, структурною організацією речення та прагматичною інтенцією комунікативної ситуації.

Необхідно зацентрувати, що медіальна позиція – це зона, де генітивний ключовий компонент поширювача вбудовується у внутрішню структуру предикативної конструкції. Він розташовується між суб'єктом і предикатом або між предикатом та іншим актантним членом (зазвичай об'єктом). Зауважуємо, що на відміну від препозиції, яка задає рамку, чи постпозиції, що фіксує кульмінаційний акцент, медіальна позиція реалізує інтегративну функцію: генітив стає внутрішнім модифікатором предикативної дії, звужує й уточнює її смислове поле.

Проаналізувавши фактичний матеріал, хочемо відзначити, що у медіальній позиції генітивний ключовий компонент поширювача вживається вкрай рідко. Проте такі випадки все ж існують.

Проаналізуймо речення *Я ніколи не була заздрісною, проте, надивившись на передсмертні бабусині муки від склерозу, в молодості я заздрила лише ясній **пам'яті людей похилого віку**, бо сама хотіла дожити до старості при повній пам'яті* (М. Матіос) – модель поширювача у медіальній позиції з генітивним вираженням ключового компонента [Pr + S₂ + K (S₂) + Adj₂ + S₄].

Як видно, ключовим компонентом поширювача виступає субстантив *людей*, виражений у формі генітива (S₂) та розгорнутий атрибутивним поширювачем *похилого віку* (Adj₂ + S₄). Хочемо підкреслити, що цей генітивний елемент становить центр поширювальної моделі, адже саме він

конкретизує об'єктну семантику субстантива *пам'яті*, уточнюючи, чия саме пам'ять є предметом оцінки та заздрості.

Граматичне ядро номінативної групи об'єкта становить субстантив *пам'яті* (S_2), який завдяки поєднанню з ключовим компонентом *людей* набуває семантичної визначеності. Вважаємо, що тут генітив виконує роль не периферійного уточнювача, а змістотвірного елемента, без якого субстантив *пам'ять* залишався б абстрактним і невизначеним. Таким чином, *людей* стає опорним центром поширювача, що формує конкретний сегмент дійсності – *пам'ять людей похилого віку* – і саме його предикат *заздрила* ставить у фокус своєї валентної реалізації.

Нам видається, що у семантичному вимірі тут спостерігається інтеграція генітивного компонента поширювача у внутрішню структуру предикативного комплексу: він не винесений у препозицію для формування рамки та не зсунений у постпозицію для кульмінаційного акценту, а розташований у медіальній зоні – всередині об'єктної синтагми. І саме завдяки цьому відбувається точне звуження й уточнення предикативного змісту: дія заздрості спрямована не на абстрактну категорію *пам'яті*, а на конкретизований предмет – *пам'ять людей похилого віку*. Власне це і забезпечує високий ступінь інформативності та знижує можливість різночитань.

Варто зауважити, що в комунікативному плані така структура має й додатковий емпатичний ефект, тобто маємо на увазі те, що генітивна атрибуція висуває на перший план значущість людської пам'яті в старості, роблячи її точкою відліку для емоційного переживання суб'єкта. І, виходячи з такого погляду, генітивний ключовий компонент поширювача *людей* у медіальній позиції виконує роль смислового центру, який інтегрується у валентну схему предиката та задає комунікативну перспективу речення.

Підсумовуючи, медіальна локалізація генітивного ключового компонента поширювача у цьому прикладі виявляє його здатність органічно поєднувати об'єктну конкретизацію з емпатичною виразністю, демонструючи

взаємозалежність між морфологічною маркованістю, синтаксичною інтеграцією та прагматичною настановою висловлення.

На відміну від препозиції, яка формує рамковість, і медіальної позиції, що інтегрує генітив у предикативне ядро, постпозиція забезпечує функцію смислового завершення. Вона створює ефект кульмінаційного акценту: ключовий компонент у генітиві подається після предиката та його обов'язкових актантів, утворюючи своєрідний післязвук висловлення. Унаслідок цього предикативна ситуація сприймається як відкрита до фінальної конкретизації, яка накладає завершальний семантичний штрих.

Виходячи з аналізованої джерельної бази, констатуємо, що постпозиція ключового компонента у генітиві поширювача речення є найуживанішою в сучасному українському художньому дискурсі. Генітив у постпозиції робить подію образно завершеною. Саме тому постпозиційні моделі часто функціонують у художньому дискурсі, де потрібне додаткове образне або емоційне навантаження. Поширювач у цій позиції може вказувати на середовище, матерію, каузу або темпоральний орієнтир, однак головна його функція полягає у тому, щоб завершити думку сильним смисловим акордом.

Розгляньмо речення *Тому – найяскравіше світло всередині сферичних лип* (Т. Прохасько) – модель поширювача у постпозиції з генітивним вираженням ключового компонента $[S + \text{Praep} + \text{Adj}_2 + K (S_2)]$.

Ключовий компонент поширювача *лип* реалізований у формі генітива (S_2) та виконує роль структурного завершувача синтагми. Підкреслюємо, що, він не задає рамки (як у препозиції) і не інтегрується у предикативне ядро (як у медіальній позиції), а закріплює всю побудову у фінальній позиції, надаючи реченню образної завершеності. На нашу думку, саме генітив у кінці моделі виступає смисловою домінантою, адже попередні компоненти *найяскравіше світло + всередині сферичних* створюють очікування на уточнення, яке знаходить своє вирішення у фіналі – *лип*.

Зауважуємо, що у семантичному вимірі така постпозиція формує ефект кульмінаційного акценту: увага слухача або читача мимоволі зосереджується

на останньому слові, і воно стає центром усього висловлення. Завдяки цьому ключове слово *лип* перестає бути лише атрибутом локатива, а перетворюється на художній образ, який наче заморожує перспективу й надає події певної символічності.

Вважаємо за необхідне наголосити, що постпозиційний генітивний ключовий компонент поширювача у такій моделі виділяє об'єкт не через синтаксичну необхідність, а через прагматичну установку мовця, який прагне залишити фінальне враження саме на образі лип. Наприклад, при перенесенні генітива в препозицію (*лип світло всередині сферичних...*) або у внутрішню позицію (*світло лип всередині сферичних*), зникає ефект завершеності й послаблюється образна сила висловлення.

Отже, у проаналізованій моделі постпозиційний генітивний ключовий компонент поширювача виконує функцію смислового завершення і кульмінаційного підсилення. Він закріплює висловлення, перетворює звичайну локативну конкретизацію на головний образ, забезпечує високу емоційність та образну експресію. Постпозиція тут є мотивованою стилістично-комунікативно, тобто саме завдяки фінальному розташуванню генітивний ключовий компонент поширювача здобуває статус семантичної домінанти всього речення.

Досліджувана джерельна база констатує, що у сучасному художньому дискурсі домінує саме постпозиція генітивного вираження ключового компонента поширювача. Вона найчастіше обирається письменниками для створення образної завершеності, емоційної кульмінації та ритміко-інтонаційного підсилення. Медіальна позиція зберігає значну частотність як нейтральний спосіб уточнення, проте стилістично менш виразна. Препозиція ж трапляється найрідше, однак має високу експресивність у тих контекстах, де потрібно створити атмосферний зачин або задати рамку для подальшої розповіді.

Таким чином, у кількісному відношенні саме постпозиція домінує (49 %), адже художній дискурс тяжіє до кульмінаційних ефектів та естетично

виразних фіналів. Препозиція посідає друге місце (36 %), а медіальна позиція залишається найрідшою (15 %), хоча її стилістична вага залишається особливо високою в описах атмосфери чи емоційного тла (рис.3.1).

Рис. 3.1. Позиційна мультивекторність моделей речень із генітивним вираженням ключового компонента поширювача

3.2. Позиційна мультивекторність моделей речень із дативним вираженням ключового слова поширювача

Важливим етапом у нашому дослідженні є виявлення конкретних моделей функціонування дативних ключових компонентів поширювачів в межах предикативної структури. Це зумовлено тим, що кожна позиційна модель виявляє себе через стабільні повторювані зразки, які закріплюються у мовознавчій практиці й набувають статусу усталених синтаксичних формул. Такі мовні моделі дуже вдало репрезентують системну взаємодію граматичних форм і семантичних ролей дативу, дозволяючи якнайточніше визначити його функційну специфіку.

Варто підкреслити, що на відміну від акузативних чи генітивних ключових компонентів поширювачів, датив демонструє сильну залежність від валентного потенціалу предиката, оскільки найчастіше виконує роль адресата

дії, реципієнта чи суб'єкта внутрішнього стану. Саме ця семантична функція пояснює тенденцію до відносно сталої позиційної прив'язаності.

Ч. Філмор пов'язує дативну семантику насамперед із позначенням живої істоти, на яку спрямовується дія, виражена предикатом. У такому розумінні дативний компонент репрезентує учасника ситуації, який виступає адресатом, реципієнтом або бенефіціаром предикативної дії [201, с. 72]. У термінах нашого дослідження це означає, що ключовий компонент поширювача із дативним вираженням виступає маркером учасника ситуації, котрий відчуває або зазнає на собі наслідків дії. Таким чином, цей компонент не реалізує агентної ролі, проте стає центральним елементом, що відображає напрямок чи результативність предикативного процесу.

Вважаємо, що у такому баченні дативний ключовий компонент не зводиться лише до позиційного доповнення, а виконує функцію організації міжсуб'єктних відношень, тобто він окреслює присутність адресата, реципієнта чи експерієнса, без якого предикативна ситуація втрачає свою повноцінність. Його поява у структурі поширювача сигналізує про зміщення фокусу з виконавця дії на того, кому ця дія призначена або хто її переживає.

На нашу думку, у межах функційної граматики ключовий компонент поширювача із дативним вираженням можемо трактувати як елемент, що забезпечує «третю координату» предикативної ситуації – поряд із суб'єктом та об'єктом він формує семантичний простір адресованості, співучасті та впливу, що робить його одним із найдинамічніших з-поміж ключових компонентів поширювачів у сучасному українському синтаксисі.

На цьому тлі заслуговує на увагу позиція І. Вихованця, який наголошує, що «основними репрезентантами дативної семантики виступають лексеми на позначення істот, насамперед осіб. Така закономірність зумовлена природою дативних відношень, оскільки саме особа найчастіше реалізує функцію адресата, реципієнта або бенефіціара предикативної дії» [34, с. 106]. Інакше кажучи, субстантиви на позначення людей становлять ядро цього лексико-семантичного поля, визначаючи його системну організацію. І повністю

погоджуючись із цим, вважаємо, що ключовий компонент у дативному вираженні найчастіше постає маркером адресата або реципієнта дії, що природно передбачає наявність живого учасника предикативної ситуації. Така лексична наповненість зумовлює специфічну семантичну спрямованість дативного ключового компонента поширювача, зокрема він виступає своєрідним каналом адресованості дії, віддзеркалюючи соціальну й комунікативну взаємодію між суб'єктом та іншими учасниками ситуації.

Більше того, концентрація назв осіб у цій сфері дозволяє розглядати дативний ключовий компонент як носія виразної прагматичної функції. Він окреслює не лише структурні відношення у реченні, а й відображає реальні моделі людської взаємодії, такі як передачу інформації, надання допомоги, спрямованість емоційного стану. Таким чином, дативне вираження ключового компонента постає тим семантико-прагматичним індикатором, що інтегрує мовну структуру з позамовною реальністю.

На нашу думку, окреслення типології моделей речень із дативним вираженням ключового компонента поширювача є яскравим феноменом лінгвістичних досліджень. Це зумовлено тим, що дативний ключовий компонент у структурі поширювача сучасного українського художнього дискурсу функціонує як багатовимірний маркер міжособистісних та ситуаційних відношень. Його семантика охоплює адресатність, бенефіціарність, посесивність, емотивно-оцінні значення, а також умовно-ситуативні відтінки. Вибір конкретної позиції дативного ключового компонента (препозитивної, медіальної чи постпозитивної) безпосередньо корелює з тим, яку когнітивну роль мовець відводить адресату чи бенефіціару, і які смислові акценти він прагне зробити у висловлюванні.

Проаналізуймо детальніше моделі семантики дативного ключового компонента поширювача залежно від його позиційності мультивекторності:

1. Адресатні моделі дативного ключового компонента поширювача – адресат є традиційною сферою функціонування дативу, і саме тут найяскравіше виявляється його позиційна гнучкість:

- препозитивна адресатна модель: створює акцент на адресаті, актуалізуючи його як семантичний центр ситуації. Це типовий спосіб вираження суб'єктивної модальності та когнітивної перспективи. Наприклад: *Їй, збентежений, хотілося продовжити цю думку, але вона була наче загіпнотизована* (Ю. Андрухович) – модель поширювача [K (Pron₃) + Adj₃ + Pr];

- медіальна адресатна модель: має канонічний характер і сприймається як нейтральний варіант, у якому датив виконує обов'язкову актантну функцію. Ці моделі створюють баланс між дією та адресатом, без спеціального експресивного акценту. Наприклад: *І поки він, розгублений, думав, про який страх вона каже, дівчина миттю простягла йому, розгубленому хлопцеві, руку, повернуту догори зап'ястям, ніби в дитячій грі передавала йому потаємний наперсток* (В. Шкляр) – модель поширювача [Pr + K (Pron₃) + Adj₃ + S₃];

- постпозитивна адресатна модель: формує ефект факультативності, тобто адресат виноситься ніби на другий план, і ця позиція надає висловлюванню стилістичного післяакценту. Наприклад: *Я вже не пам'ятаю нічого з того, що снилось мені тоді* (О. Забужко) – модель поширювача [Pr + K (Pron₃) + Adv].

2. Бенефіціарні моделі дативного ключового компонента поширювача – датив позначає користь або шкоду для когось:

- препозитивна бенефіціарна модель: виносить бенефіціара на передній план і створює рамку інтерпретації. Наприклад: *Йому, тоді ще безтурботному, щастило більше* (Ю. Андрухович) – модель поширювача [K (Pron₃) + Adv + Part + Adj₃ + Pr];

- медіальна бенефіціарна модель: тут датив інтегрований у структуру речення при дієсловах, що означають дію на користь когось. Наприклад: *Вона спекла наймилішому братові пиріг* (Л. Дашвар) – модель поширювача [Pr + Adj₃ + K (S₃) + S₄];

- постпозитивна бенефіціарна модель: бенефіціар подається як другорядний елемент, що звучить як уточнення або післяакцент. Наприклад: *Він залишив кілька монет хлопцеві* (С. Жадан) – модель поширювача [Pr + Num₂ + S₂ + K (S₃)].

3. Посесивні моделі дативного ключового компонента поширювача – у сфері посесивності датив також демонструє варіативність:

- препозитивна посесивна модель: датив винесений на початок речення, що створює ефект когнітивної рамки і саме носій стає центром уваги. Наприклад: *Мені, як нікому, потрібен «дайош» із червоною родимою плямою на півщоки*. (В. Шкляр) – модель поширювача [K (Pron₃) + Part + Pron₃ + Pr];

- медіальна посесивна модель: це канонічний порядок, у якому датив інтегрований у структуру й природно виражає належність. Наприклад: *Випала мені, зовсім несподівано, нагода вирватися з міста* (О. Забужко) – модель поширювача [Pr + K (Pron₃) + Adv + Adv + S₁];

- постпозитивна посесивна модель: виявляє інтимізацію або емоційний післяакцент, оскільки посесор з'являється в завершальній позиції, створюючи ефект схованого адресата. Наприклад: *Дана не погодилася показати Ореста своїй найкращій подрузі дитинства* (І. Роздобудько) – модель поширювача [Pr + Pron₃ + Adj₃ + K (S₃) + S₂].

4. Емотивно-оцінні моделі дативного ключового компонента поширювача – датив позначає внутрішній стан чи емоційну оцінку:

- препозитивна емотивно-оцінна модель: актуалізує емоційний стан як основний смисл. Наприклад: *Жінці, стомленій і тривожній, легше пройтися полем, ніж сидіти вдома в невіданні* (В. Шкляр) – модель поширювача [K (S₃) + Adj₁ + Praep + Adj₁ + Pr];

- медіальна емотивно-оцінна модель: надає констатаційного характеру. Наприклад: *І небо з чорного стало смугасте: смуга темна і світла, і я побачив у тому небі срібного літачка, який борсався між хмар, як метелик у павутинні, й мені стало жаль і літачка, і себе, і матір, і Асю Миронівну, а найбільше батька, бо його, саме його зараз у цьому світі нема, і це слово*

«нема» видалося *мені в тій миті* таке страшне, що я засичав із болю (Н. Гурницька) – модель поширювача [Pr + K (Pron₃) + Praep + Pron₆ + S₆ + Pr];

- постпозитивна емотивно-оцінна модель: формує інтонаційно завершальний відтінок, наближений до інтимної сфери. Наприклад: *Це було страшно дитині, покинутій у темряві* (Ю. Андрухович) – модель поширювача [Pr + K (S₃) + Adj₃ + Praep + S₆].

5. Ситуативно-умовні моделі дативного ключового компонента поширювача – спостерігаються тільки у препозиції, де задають умову як передумову розвитку подій, датив постає своєрідним ключем до потенційної ситуації. Наприклад: *Тобі, досвідченому в цих справах, лише натякни – і все стане на свої місця* (Ю. Андрухович) – модель поширювача [K (S₃) + Adj₃ + Praep + Pron₆ + S₆ + Pr].

Таким чином, семантичні типи моделей дативних ключових компонентів поширювача по-різному реалізують потенціал цих позицій. Виходячи із вищенаведеного, констатуємо, що умовні конструкції демонструють строгу прив'язаність до препозиції, бо саме початкова позиція датива задає рамку умови. Емотивно-оцінні моделі найбільш варіативні, але з очевидною домінацією препозиції, яка акцентує суб'єкта переживання. Бенефіціарні та посесивні моделі у препозиції формують рамку володіння чи користі, натомість у медіальній – забезпечують синтаксичну врівноваженість, тоді як в постпозиції – створюють ефект додаткової конкретизації.

Досліджувана джерельна база засвідчує, що найпродуктивнішою та найфункційніше навантаженою позицією дативного ключового компонента поширювача є препозиція. Винесення датива у препозицію створює для читача опорну точку сприйняття предикативної ситуації, бо саме особа, позначена дативним компонентом, задає кут зору на подальший перебіг подій, і таким чином виконує роль когнітивного маркера, що запускає механізм інтерпретації. Вважаємо, що при цьому дативний ключовий компонент поширювача набуває статусу структурного центру, від якого розгортається предикат і його аргументне оточення. Констатуємо, що на рівні валентності це

означає м'яке підвищення датива, тобто інтерпретуємо це у такий спосіб – формально залишаючись обліковим актантом предиката, він перебирає на себе частину організаційної функції, яка властива ядру речення.

На нашу думку, мотивація препозиції передусім закоріненена у типових предикатних класах, що тяжіють до дативного експерієнсера або носія стану/потреби: безособові й квазібезособові утворення на кшталт *боляче, легше, треба, можна*, предикати психічної сфери *здаватися, хотітися, снитися*, а також предикативи потреби *потрібен, потрібно*. В усіх цих випадках дативний ключовий компонент поширювача є конститутивним елементом речення, адже без нього предикативна ситуація або не замикається семантично, або втрачає головну ознаку – прив'язку до носія переживання чи потреби. І виходячи з цього хочемо наголосити, що препозиція датива виявляється природною: вона економить зусилля обробки, одразу фіксуючи для адресата для кого чи кому відбувається подія, і знімає неоднозначність рольового розподілу між подальшими актантами.

З іншого боку, на рівні синтаксичної динаміки препозитивний дативний ключовий компонент поширювача виконує ще одну надважливу функцію – він компенсує відсутність номінативного суб'єкта в імперсональних конструкціях. Коли предикат не має морфологічного суб'єкта, дативний експерієнсер фактично виконує роль «квазі-суб'єкта», тобто контролює інфінітивну валентність «*Мені потрібно зробити...*», бере на себе референційні зв'язки в наступних репліках, утримує когнітивну перспективу речення. Підкреслюємо, що саме в препозиції суб'єктивація датива відчитується найчіткіше, бо препозиція речення є найоптимальнішою позицією для закладання довгого референційного сліду.

Варто звернути увагу на те, що наступна закономірність стосується емпатійної ієрархії. Особи з вищим емпатійним рейтингом *я, ти* статистично частіше займають препозицію, ніж референти третьої особи або неживі носії станів. Це добре узгоджується з природою художнього дискурсу, де оповідний фокус нерідко співпадає з точкою сприйняття персонажа або наратора,

препозитивний датив тут виконує роль «якоря» співпереживання. Своєю чергою, предикати потреби й потенційності, такі як-от: *потрібно, потрібен, випало, припало* демонструють підвищену спроможність до препозиційного датива саме через те, що їхня семантика, так би мовити, прикріплює властивість або подію до конкретного носія ще до актуалізації решти актантів.

Розгляньмо детальніше речення *Їй, збентеженій, хотілося продовжити цю думку, але вона була наче загіннотизована* (Ю. Андрухович) – модель поширювача у препозиції з дативним вираженням ключового компонента [K (Pron₃) + Adj₃ + Pr].

Ключовий компонент поширювача *Їй* (Pron₃) задає експерієнсну координату, в межах якої розгортається предикативна ситуація *хотілося продовжити* (Pr). Атрибутивний модифікатор *збентеженій* синтагматично залежить від дативного компонента і конкретизує психоемоційний стан носія переживання, не змінюючи ядра адресатної семантики. Як видно у цій моделі поширювача ключовий компонент із дативним вираженням виконує роль носія внутрішнього стану і є валентно необхідним, оскільки без нього предикат не отримує прив'язки до свідомості суб'єкта переживання. Препозиційне винесення *Їй* створює рамковий ефект: читач спершу фіксує того, кому належить афект, і вже потім, який саме стан відбувається та на що він спрямований. Отже, ключовий компонент із дативним вираженням у постпозиції ініціює предикативний процес, задаючи кут сприйняття події.

Граматичне ядро становить імперсональний предикат *хотілося*, однак саме дативний ключовий компонент *Їй* формує його семантичну специфікацію. Зазначаємо, що тут ідеться не про будь-яке «хотілося», а про власне-її інтенцію. Цей датив водночас виконує контроль інфінітива: у групі *продовжити цю думку* невиражений суб'єкт інфінітива кореферентний із експерієнсером (*їй* ≈ *вона*). Таким чином, дативний ключовий компонент не лише маркує стан, а й каналізує потенційну дію, створюючи місток між переживанням і його можливою реалізацією.

На нашу думку, з семантичного погляду препозиція зумовлює актуалізацію експерієнсера: центр ваги зміщується з предиката на особу-носія стану. Перспектива розгортається у векторі рамка *їй, збентеженій* → предикат *хотілося* → телічна мета *продовжити цю думку*. Доконаний вид інфінітива задає цільову завершуваність *довести думку до межі*, тож комбінація «стан → телічна дія» моделює траєкторію «імпульс → завершення». Вважаємо, що на просодичному рівні коротка форма *їй* у сильній препозиції створює чіткий ритмічний зачин і забезпечує плавний перехід інтонаційного тягара до предикатива.

Як можемо бачити, у цьому реченні координована частина *але вона була наче загіпнотизована* впроваджує семантику інгібіції, тобто опозиція між волевим імпульсом і станом загіпнотизованості демонструє конфлікт прагнення та виконуваності. Завдяки препозиційному дативному ключовому компоненту поширювача когнітивна перспектива утримується на її внутрішньому досвіді; отже, друга частина не нейтралізує першої, а накладає обмеження на реалізацію інтенції, підсилюючи психологічну напругу мікрсюжету.

Проте, вже з іншого боку, структура підкреслює емпатичний ефект індивідуальної оптики, коли мовець наголошує не лише на факті наявного бажання *продовжити думку*, а й на значущості носія стану як центру сприйняття. Дативний ключовий компонент поширювача у препозиції виконує функцію смислової домінанти: він визначає рамковість усього речення, зумовлює вибір інфінітивної стратегії та задає емоційно-психологічну тональність фрагмента.

Отже, препозиція дативного ключового компонента поширювача в наведеній моделі є дієвим механізмом експерієнсної рамковості, що поєднує морфологічну маркованість дативу, імперсональну організацію предиката й прагматичну інтенцію речення. Оскільки речення розпочинається із носія переживання, то і вся подальша подія постає як похідна від його внутрішнього стану.

Медіальна локалізація дативного ключового компонента поширювача в межах функційної граматики становить канонічний, структурно врівноважений спосіб заповнення валентності предиката. Зауважуємо, що ключовий компонент з дативним вираженням тут інтегрований у предикативний ланцюг без рамкової актуалізації: він реалізує «внутрішню» позицію поряд із вербативом, забезпечуючи економію керування. Саме таке прилягання мінімізує лінійну дистанцію між центром керування і необхідним актантом, роблячи аргументну структуру компактною й передбачуваною.

Варто додати, що у цій позиції датив врівноважує семантичну конфігурацію події: позначаючи адресата, бенефіціара, експерієнсера як валентно обов'язкового учасника, він не переорієнтовує розподіл смислових ваг і не створює післяакцентних зміщень. Вважаємо, що медіальне розташування не просто «нейтральне» у стилістичному сенсі, а воно виконує стабілізаційну функцію синтаксичного каркаса, поповнюючи обов'язкову актантну позицію саме там, де її очікує предикат, і тим самим підтримує нормативний розподіл ролей між діячем, дією та тим, на кого вона спрямована.

Проаналізуймо речення *І небо з чорного стало смугасте: смуга темна і світла, і я побачив у тому небі срібного літачка, який борсався між хмар, як метелик у павутинні, й мені стало жаль і літачка, і себе, і матір, і Асю Миронівну, а найбільше батька, бо його, саме його зараз у цьому світі нема, і це слово «нема» видалося мені в тій миті* таке страшне, що я засичав із болю (Н. Гурницька) – модель поширювача у медіальній позиції з дативним вираженням ключового компонента [Pr + K (Pron₃) + Praer + Prop₆ + S₆ + Pr].

Ключовий компонент поширювача *мені* тут реалізує експерієнсера (носія оцінки) і є валентно обов'язковим для предиката сприйняття/оцінки *видалося*. Темпорально-ситуативний поширювач *в тій миті* синтагматично залежить від дативного ключового слова і локалізує переживання в межах конкретної внутрішньої подієвої точки свідомості, не змінюючи ядра адресатної семантики. Можемо констатувати, що саме ключове слово *мені* прикріплює оцінний предикатив до конкретної свідомості. Його медіальне

позиція після предиката і перед субстантивною частиною предиката та оцінки *таке страшне* свідчить про інтегрованість дативного ключового компонента в предикативний каркас без рамкової актуалізації. Потрібно наголосити, що датив не відкриває сцену (як у препозиції) і не створює післяакцентного ефекту (як у постпозиції), а стискає зв'язок керування предикат-датов, роблячи аргументну структуру компактною та прозорою.

Семантично ключовий компонент із дативним вираженням *мені* виступає калібратором оцінної шкали: те, що *страшне*, вимірюється зсередини перспективи експерієнсера. Субстантивний поширювач це слово «*нема*» забезпечує предмет оцінки, а *таке страшне, що...* формує градуальну модель з наслідковим підрядним поширювачем і як результативний індикатор *що я засичав із болю*. Як можемо бачити, саме медіальне вставлення дативу перед субстантивною частиною дозволяє щільно «пристебнути» міру оцінки до суб'єкта переживання, не відриваючи її від предикативного центру.

З погляду синтаксичної організації маємо канонічний розподіл: підметна номінація це слово «*нема*», далі предикат оцінки *видалося*, відразу за ним складний поширювач із дативним вираженням ключового компонента *мені в тій миті* як внутрішній актант, і, нарешті, субстантивна частина предиката *таке страшне* з наслідковою клаузацією. Варто звернути увагу, що така лінійність забезпечує семантичну рівновагу між учасниками ситуації: предмет оцінки зберігає видиму «топікальність», предикат – контроль, а дативний ключовий компонент поширювача – центральну, але ненав'язливу роль носія переживання. Виходячи з викладених вище міркувань, стає очевидним, що просодично коротка форма *мені* в центрі предикативної групи створює ефект інтонаційного стику, тобто ударність припадає на *видалося* та *таке страшне*, тоді як датив забезпечує безперервність керування і не витісняє оцінний предикат із фокусної зони. У підсумку маємо зразкову медіальну модель датива-експерієнсера, у якій ключовий компонент поширювача не виступає рамкою, але конституює сам механізм оцінювання, щільно з'єднуючи

предикат сприйняття з субстантивною оцінною частиною та результативною клаузацією.

Варто зацентувати, що найповніше прагматичний потенціал дативного ключового компонента актуалізується у постпозиції. Кінцева лінійна позиція дативного компонента, розташованого на периферії синтагматичного ланцюга, зазвичай індексує факультативність або периферійність участі адресата/експерієнсера у подієвій конфігурації. У цій зоні датив часто створює резонансний післяакцент: завершуючи висловлення, він формує ефект семантичного «відлуння», що ретроспективно переосмислює попередню предикативну інформацію.

З функційно-семантичного погляду постпозиція виступає дискурсивним ресурсом стилістичної варіації. Вона дає змогу керувати розподілом уваги читача без апеляції до інформаційної структури: датив або тонко редукує свою помітність, коли домінує дія чи інший учасник, або, навпаки, раптово підсилює вагу адресата, вводячи його в завершальному сегменті як ключ до інтерпретації події. Підкреслюємо, що такий прийом забезпечує градацію оцінного тону – від підкреслено значущого «домикання» смислу до іронічного зниження статусу участі, і водночас виконує роль просодичного закриття, у межах якого дативний компонент конденсує остаточний емоційно-смісловий акцент речення.

Розгляньмо детальніше речення *Дана не погодилася показати Ореста своїй найкращій подрузі дитинства* (І. Роздобудько) – модель поширювача у постпозиції з дативним вираженням ключового компонента [Pr + Prop₃ + Adj₃ + K (S₃) + S₂].

Ключовий компонент поширювача *подрузі* (S₃) реалізований у дативі як адресат потенційної дії *показати* та займає кінцеву позицію предикативного ланцюга. Атрибутивно він розгорнутий поширювальним комплексом *своїй найкращій ... дитинства*, що синтагматично залежить від дативного субстантива і конкретизує соціально-особистісний статус адресата. Валентно датив очікуваний вербативом *показати*, однак саме постпозиція разом із

розширеним атрибутивним наповненням надає адресатові післяакцентного статусу: адресат не лише замикає вислів, а й отримує додаткову характеристику, що посилює його прагматичну вагу без зміни позиційної схеми.

У семантико-прагматичному плані фінальна поява складного дативного компонента перерозподіляє ваги між учасниками ситуації: основний фокус, як і раніше, зосереджений на пацієнсі *Ореста* та модально-фазовому осерді *не погодилася показати*, тоді як розгорнутий адресат *своїй найкращій подрузі дитинства* уточнює вектор адресованості вже після називання об'єкта. Атрибутивні модифікатори підсилюють ефект відкладеного ключа: сегмент *показати Ореста...* формує очікування кому?, а фінальний датив із деталізацією соціальної близькості дає відповідь у точці каденції, водночас поглиблюючи інтерперсональний вимір події.

Негативна модальність *не погодилася* охоплює весь інфінітивний комплекс, тому складний датив фіксує незреалізований напрям адресації: кому саме з близького оточення діяча не було дозволено показати об'єкт. Атрибутивне розгортання (*своїй найкращій ... дитинства*) актуалізує ступінь соціальної інтимності адресата, що підсилює семантику відмови: діяч блокує доступ до пацієнса навіть найближчому реципієнтові. Відтак датив одночасно ліцензує валентність і маркує відмову в максимально значущій зоні адресованості. Підкреслюємо, що просодично коротка форма дативного компонента в кінці слугує каденційним замком: інтонаційний спад завершується на *подрузі*, надаючи висловленню м'якого, але відчутного післяакценту. Це відповідає стильовій нормі художнього дискурсу, де постпозиційний датив часто використовується як дискурсивний прийом тонкого зміщення фокусу наприкінці.

Необхідно зауважити, що з огляду на анімаційність об'єкта (*Ореста* – власне ім'я) послідовність об'єкт → ключовий компонент із дативним вираженням працює як маркований вибір, що підкреслює важливість пацієнса,

а датив у постпозиції при такій умові виступає семантичним фінішером, який уточнює соціальний профіль події: кого саме і кому саме мали показувати.

Отже, у цій моделі постпозиційний дативний ключовий компонент поширювача речення виконує функції смислового завершення й кульмінаційного підсилення адресованості: він замикає валентну схему, фіксує заперечений напрям дії та надає висловлюванню тонкого післяакценту без порушення головного фокусу на об'єкті. Констатуємо, що саме фінальне розміщення забезпечує його прагматичну ефективність і образну виразність.

Отже, позиційна мультивекторність ключового компонента із дативним вираженням у структурі поширювача задає три стійкі типи інтерпретації предикативної ситуації. Препозиція є домінантним механізмом параметризації події: вона інститує експерієнс-центр, забезпечує валентне «прикріплення» стану до носія та ліцензує контроль інфінітивної валентності. Медіальна позиція становить канонічну реалізацію актантного зв'язку предикат–датив–об'єкт: мінімізує лінійну дистанцію керування, гарантує повне валентне насичення та підтримує структурну рівновагу без додаткових прагматичних зсувів. Постпозиція є дискурсивно маркованою стратегією каденційного підсилення: на синтагматичній периферії датив створює резонансний післяакцент, індексує факультативність або маргінальність адресата або, за потреби, виконує функцію кульмінаційного замикання смислу при незмінній валентній схемі предиката.

Таким чином, у кількісному відношенні саме препозиція домінує (70 %), тоді як постпозиція має стабільно високу, але другорядну частотність (25 %), а медіальна позиція залишається маргіальною, стилістично зумовленою (5 %) (рис.3.2).

Рис. 3.2. Позиційна мультивекторність моделей речень із дативним вираженням ключового компонента поширювача

3.3. Позиційна мультивекторність моделей речень із акузативним вираженням ключового слова поширювача

Аналіз акузативних ключових компонентів поширювача посідає важливе місце в сучасних синтаксичних студіях, оскільки акузатив є однією з базових відмінкових форм, що репрезентує об'єктні відношення в структурі речення. Його функційний потенціал виявляється у визначенні спрямованості предикативної дії, конкретизації її семантичного обсягу та організації змістової структури висловлення. Водночас акузативне оформлення ключового компонента забезпечує збереження об'єктної семантики незалежно від можливих трансформацій позиційної будови речення, що свідчить про його вагомую роль у формуванні синтаксичної та семантичної цілісності висловлення.

Особливої актуальності означена проблема набуває в контексті сучасних синтаксичних досліджень, у яких значна увага приділяється варіативності структурних моделей речення та особливостям їхньої функційної реалізації. У науковій літературі поширеним є погляд, відповідно до якого позиційне переміщення ключового слова може впливати на семантичну інтерпретацію

висловлення, виявляючи динамічний характер синтаксичної організації. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що така закономірність простежується як у конструкціях із типовим медіальним розташуванням акумулятивного компонента, так і в препозиційних та постпозиційних моделях, де його локалізація сприяє актуалізації додаткових смислових і комунікативних відтінків.

Спираючись на наукові напрацювання Я. Степаненка, підтримуємо твердження дослідника про те, що «визначальною семантичною характеристикою акумулятива є його об'єктне значення. У такому функційному вияві ця відмінкова форма репрезентує предмет, на який безпосередньо спрямована дія суб'єкта, або ж об'єкт сприйняття, відношення чи впливу. Відтак акумулятив виступає одним із головних засобів формального вираження прямої об'єктної залежності, забезпечуючи тісний синтаксичний і семантичний зв'язок між предикатом та пацієнсом у структурі предикативної ситуації. Саме така функційна специфіка зумовлює його важливу роль у формуванні об'єктної семантики речення та реалізації валентного потенціалу дієслівного предиката» [185, с. 105].

На нашу думку, наведене трактування об'єктної семантики акумулятива є цілком переконливим, однак потребує певного розширення. Функційний потенціал акумулятива не вичерпується лише репрезентацією прямого об'єкта дії, оскільки в синтаксичній системі української мови ця відмінкова форма здатна реалізовувати ширший спектр семантико-синтаксичних функцій. Аналіз мовного матеріалу свідчить, що залежно від позиційної локалізації в структурі речення - препозиційної, медіальної чи постпозиційної - акумулятивний компонент може не тільки позначати об'єкт предикативної дії, а й впливати на його комунікативну значущість, актуалізувати окремі смислові аспекти висловлення та брати участь в організації інформаційної структури речення. Отже, акумулятив доцільно розглядати не лише як формальний показник об'єктних відношень, а й як важливий засіб семантичного та комунікативного структурування предикативної ситуації.

Особливий інтерес становлять акузативні ключові слова поширювача, оскільки їхнє функціонування демонструє взаємодію між стабільністю морфологічного оформлення та варіативністю семантико-синтаксичної реалізації. Незмінність відмінкової форми поєднується з можливістю різного позиційного розташування в структурі речення, що не призводить до втрати об'єктного значення, а, навпаки, розширює його функційний потенціал. Унаслідок цього акузативний компонент здатний брати активну участь у формуванні смислової організації висловлення, актуалізуючи окремі аспекти предикативної ситуації та впливаючи на її комунікативне оформлення. Відтак акузатив постає не лише як граматичний показник об'єктних відношень, а й як важливий чинник моделювання цілісної семантичної структури речення.

Так, О. Воробець слушно підкреслює, що «поширювальні компоненти можуть функціонувати в різних структурних позиціях - ініціальній, медіальній та фінальній, при цьому кожна з них по-різному впливає на організацію змісту висловлення. Особливу роль відіграє препозиційне розташування поширювача, за якого він посилює власний функційний статус і набуває здатності концентрувати навколо себе основне смислове навантаження предикативної ситуації» [51, с. 200]. Такий підхід є важливим для нашого дослідження, оскільки дає змогу простежити, як зміна позиції акузативного ключового слова поширювача впливає на його семантичну вагу та особливості реалізації в реченнєвій структурі.

Слід зазначити, що дослідження позиційної реалізації акузативних ключових слів поширювача дає змогу виявити приховані можливості синтаксичної системи щодо організації змісту висловлення та розподілу комунікативної ваги між його складниками. Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що акузативний компонент, зберігаючи свою базову об'єктну семантику, здатний по-різному актуалізуватися залежно від місця в структурі речення. Така властивість забезпечує не лише стабільність семантичного наповнення, а й варіативність його комунікативної реалізації. Саме тому акузативні компоненти поширювача доцільно розглядати як важливий

елемент функційно-семантичної організації речення, що бере участь у формуванні його смислової перспективи та забезпечує гнучкість синтаксичного вираження.

Слід зазначити, що дослідження позиційної реалізації акузативних ключових слів поширювача дає змогу виявити приховані можливості синтаксичної системи щодо організації змісту висловлення та розподілу комунікативної ваги між його складниками. Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що акузативний компонент, зберігаючи свою базову об'єктну семантику, здатний по-різному актуалізуватися залежно від місця в структурі речення. Така властивість забезпечує не лише стабільність семантичного наповнення, а й варіативність його комунікативної реалізації. Саме тому акузативні компоненти поширювача доцільно розглядати як важливий елемент функційно-семантичної організації речення, що бере участь у формуванні його смислової перспективи та забезпечує гнучкість синтаксичного вираження.

Проаналізуймо речення *Цю фразу мені неодноразово доводилось чути від незнайомих між собою «братів по нещастю»* (О. Вахній) – модель поширювача у препозиції з акузативним вираженням ключового слова [Prop₄ + K (S₄) + Pr].

Ключове слово поширювача *фразу* (S₄) репрезентує об'єкт сприйняття, на який безпосередньо спрямована дія, виражена предикатом *доводилось чути*. У цьому випадку акузативна форма реалізує типові об'єктне значення, позначаючи той фрагмент позамовної дійсності, що стає предметом перцептивної діяльності суб'єкта *мені*. Таким чином, акузативний компонент забезпечує формальне вираження безпосереднього зв'язку між предикатом та об'єктом сприйняття.

Граматичне ядро серед ключових слів поширювача становить субстантив *фразу* (S₄), який у поєднанні з прономінативом *цю* (Prop₄) конкретизує і виокремлює об'єкт дії з-поміж інших можливих.

У функційно-семантичному аспекті простежується явище актуалізації об'єкта, зумовлене препозиційним розташуванням поширювача. Переміщення акузативного ключового компонента в початкову позицію речення сприяє зміщенню смислового центру висловлення з предиката на об'єкт, унаслідок чого останній набуває статусу головного орієнтира інтерпретації предикативної ситуації. За таких умов семантична перспектива речення формується навколо об'єктного компонента, а не навколо дії, що забезпечує підвищення його комунікативної значущості.

Водночас препозиція виконує виразну акцентувальну функцію, оскільки привертає увагу адресата до об'єкта ще до реалізації предикативної ознаки. Завдяки цьому лексема фразу набуває особливої семантичної ваги та постає вихідним пунктом подальшого розгортання змісту. У такій позиційній реалізації акузативний ключовий компонент поширювача функціонує як смислова домінанта висловлення, визначаючи напрям його сприйняття та організовуючи подальшу семантичну структуру речення [6, с. 188].

Отже, препозиційне розташування акузативного ключового слова поширювача постає важливим засобом семантичної актуалізації об'єкта в структурі речення. Така позиційна реалізація сприяє посиленню його комунікативної значущості, забезпечує зміщення смислового центру висловлення та впливає на особливості інтерпретації предикативної ситуації. Це засвідчує тісний взаємозв'язок між морфологічним вираженням акузатива, позиційною організацією речення та механізмами формування його функційно-семантичної структури.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що медіальна позиція акузативного ключового слова поширювача є найхарактернішою для синтаксичної організації сучасного українського речення. Таке розташування відповідає нейтральному порядку слів, за якого об'єктний компонент, виражений формою акузатива, займає позицію після предиката, реалізуючи свій основний семантико-синтаксичний потенціал. У функційно-семантичному аспекті медіальна локалізація забезпечує оптимальне

поєднання граматичної впорядкованості та комунікативної нейтральності, сприяючи чіткому вираженню об'єктних відношень у структурі предикативної ситуації. За таких умов акумулятивний компонент зберігає властиве йому об'єктне значення, не набуваючи додаткового акцентного навантаження, характерного для препозиційних чи постпозиційних реалізацій. З огляду на це медіальна позиція виконує низку важливих функційно-семантичних завдань, зокрема забезпечує:

- валентну завершеність предиката, оскільки акумулятив виступає базовим актантом, який реалізує пацієнтивну семантику;
- когнітивну прозорість предикативної ситуації: дія → об'єкт дії;
- комунікативну рівновагу, коли об'єкт ще не винесений у тематичну сферу (як у препозиції), але й не набуває підсиленої рематичної ваги (як у постпозиції) [6, с. 188].

Особливої уваги заслуговує той факт, що медіальна позиція акумулятивного ключового слова поширювача традиційно розглядається як найбільш нейтральна зона реалізації об'єктних відношень у структурі речення. Саме таке розташування забезпечує збалансовану взаємодію між предикативним центром і залежними компонентами висловлення, сприяючи збереженню структурної цілісності предикативної ситуації. Перебуваючи в медіальній позиції, акумулятивний компонент виконує роль своєрідного синтаксичного посередника між дією та її об'єктом, забезпечуючи чіткість семантичних зв'язків і послідовність розгортання змісту. Завдяки цьому медіальна локалізація створює оптимальні умови для реалізації основного об'єктного значення акумулятива без додаткової комунікативної актуалізації чи експресивного навантаження.

Розгляньмо речення *Але ви отримали листа з Іньюколегії* (В. Шкляр) – модель поширювача у медіальній позиції з акумулятивним вираженням ключового слова [Pr + K (S₄) + Praep + S₆].

Як бачимо, у цьому реченні акумулятивне ключове слово *листа* (S₄) реалізує медіальну позиційну модель, розташовуючись безпосередньо після

предиката *отримали*. Таке розташування відповідає нейтральному порядку слів, характерному для сучасної української мови, за якого об'єктний компонент посідає позицію між предикативним центром та іншими поширювальними елементами речення. Медіальна локалізація забезпечує збереження типової синтаксичної організації висловлення та не супроводжується додатковою комунікативною актуалізацією об'єкта.

Граматичне ядро серед ключових слів поширювача становить субстантив *листа* у формі акузатива (S_4). Цей компонент задає об'єктно-пацієнтний вектор дії предиката *отримати*, тобто конкретизує її результативність: суб'єкт *ви* здійснює дію, спрямовану на об'єкт *листа*.

Хочемо підкреслити, що додатковий адвербіальний поширювач з *Інюрколегії* виконує функцію джерела походження ($\text{Praep} + S_6$), локалізуючи акт комунікації у площині інституційної сфери. Таким чином, семантика дії *отримати* постає як каузативно спрямована, тобто адресант $\rightarrow$ адресат, а пацієнтний об'єкт *листа* маркує матеріалізований результат цієї дії [6, с. 188].

Отже, медіальна позиція акузативного ключового компонента поширювача забезпечує структурну та семантичну збалансованість речення. Безпосереднє сусідство предиката та об'єкта сприяє чіткому вираженню об'єктних відношень, тоді як інші поширювальні компоненти виконують уточнювальну функцію, не порушуючи цілісності предикативної структури. Така організація висловлення є типовою для нейтрального синтаксичного оформлення об'єктної семантики в сучасній українській мові.

Не менш важливою для аналізу є постпозиційна локалізація акузативного ключового слова поширювача, за якої об'єктний елемент розташовується після інших поширювачів або в кінцевій частині предикативної конструкції. На відміну від медіальної позиції, що репрезентує нейтральний порядок слів, постпозиція пов'язана з реалізацією додаткових комунікативно-прагматичних завдань речення. Проведений аналіз засвідчує, що переміщення акузативного слова в завершальну позицію речення

зумовлене прагненням мовця по-особливому організувати смислову перспективу предикативної ситуації та актуалізувати окремі її складники. За таких умов об'єкт не втрачає свого базового пацієнтивного значення, проте набуває додаткової комунікативної виразності, оскільки опиняється в позиції, яка привертає підвищену увагу адресата. У зв'язку з цим постпозиційна модель виконує низку важливих функційно-семантичних завдань, зокрема забезпечує:

- підсилення рематичного навантаження об'єкта (об'єкт подається як інформаційний «фокус» у завершальній позиції);
- створення ефекту наростання напруження у висловленні (спершу подається дія, умови чи джерела, а сам об'єкт з'являється наприкінці);
- забезпечення стилістичного виділення ключового компонента [6, с. 189].

Виходячи з наведених спостережень, можемо стверджувати, що постпозиційне розташування акузативного слова поширювача сприяє формуванню своєрідної смислової перспективи речення, за якої інформація про об'єкт актуалізується в завершальній його частині. Така позиційна реалізація створює ефект поступового розгортання змісту, коли семантична визначеність предикативної ситуації досягається лише після появи об'єктного компонента. Унаслідок цього акузативний елемент виконує роль фінального смислового акценту, забезпечуючи завершеність інтерпретації висловлення та посилюючи його комунікативну виразність.

Проаналізуймо речення *Ярема ліг на диван і став дивитися на мамину фотографію* (Н. Бічуя) – модель поширювача у постпозиції з акузативним вираженням ключового слова [Pr + Praer + Adj₄ + K (S₄)].

Як бачимо, акузативний компонент *фотографію* реалізує синтаксично постпозитивну модель розташування, при якій об'єктний поширювач винесено у завершальну позицію речення, безпосередньо після предикативної частини *став дивитися*. Таке позиційне оформлення відхиляється від нейтрального порядку слів і зумовлює підвищення комунікативної ваги

об'єктного компонента. Перебуваючи у фінальній частині висловлення, акузативний поширювач стає завершальним елементом смислового розгортання предикативної ситуації та концентрує на собі основну увагу адресата.

Граматичне ядро поширювача становить субстантив *фотографію* (S_4), який у поєднанні з атрибутивом *мамину* (Adj_1) формує об'єктно-предметну структуру з чіткою індивідуальною референцією. Атрибут персоніфікує об'єкт, переводячи його у сферу емоційно значущих реалій. Прийменник *на* (P_{raep}) актуалізує відношення спрямованості дії *дивитися*, створюючи міцний синтаксичний зв'язок між предикативним ядром та поширювачем.

Варто зауважити, що у семантичному плані модель постає як когнітивна фіксація візуального спрямування суб'єкта *Ярема* на значущий об'єкт із виразним емоційно-психологічним забарвленням. Постпозиція у цьому випадку не випадкова: розташування акузативного компонента в кінці речення підкреслює його інформативну вагу, реалізуючи закон актуального членування висловлення, коли нова, найважливіша інформація подається наприкінці [6, с. 189].

Важливо також зазначити, що постпозиційне розташування акузативного поширювача впливає не лише на семантичну, а й на інтонаційно-комунікативну організацію висловлення. Перебуваючи у фінальній позиції, об'єктний компонент виконує функцію завершального смислового акценту, що сприяє інтонаційному оформленню речення та підсилює його виразність. Унаслідок цього постпозиція забезпечує додаткову комунікативну актуалізацію об'єкта, акцентуючи увагу адресата на завершальному елементі предикативної ситуації та посилюючи його функційну значущість у структурі висловлення.

Таким чином, постпозиційне розташування акузативного ключового слова поширювача демонструє взаємодію морфологічних, синтаксичних і комунікативно-прагматичних чинників у структурі речення. Перебуваючи у фінальній позиції, об'єктний компонент набуває підвищеної смислової ваги та

виконує функцію завершального елемента семантичного розгортання предикативної ситуації.

Отже, проведений аналіз засвідчує, що позиційна варіативність акузативного ключового компонента поширювача є важливим чинником реалізації його функційно-семантичного потенціалу. Залежно від локалізації в структурі речення акузативний компонент по-різному взаємодіє з предикативним центром та іншими складниками висловлення. У препозиції він сприяє актуалізації об'єкта та визначає початковий напрям семантичного розгортання предикативної ситуації, у медіальній позиції забезпечує нейтральну реалізацію об'єктних відношень у межах типового синтаксичного порядку, а в постпозиції набуває підвищеної комунікативної ваги, виступаючи завершальним смисловим акцентом висловлення. Це дає підстави розглядати позиційну варіативність акузативного компонента як один із механізмів організації семантичної перспективи речення та реалізації його комунікативно-прагматичного потенціалу.

Встановлено, що препозиційні моделі характеризуються виразною комунікативно-актуалізувальною функцією, оскільки задають семантичний напрям розгортання висловлення та підсилюють значущість об'єктного компонента ще до реалізації предикативної ознаки. Медіальна локалізація виявляє інтегративний потенціал акузативного ключового компонента поширювача, забезпечуючи його органічне включення до синтаксичної структури речення та реалізацію об'єктних відношень у межах нейтрального порядку слів. Натомість постпозиційні конструкції сприяють фінальній актуалізації об'єкта, концентруючи на ньому смислове навантаження завершальної частини висловлення. За таких умов акузативний компонент набуває статусу підсумкового комунікативного акценту, що забезпечує завершеність семантичного розгортання предикативної ситуації та визначає специфіку її прагматичної інтерпретації.

Результати проведеного аналізу засвідчують, що позиційна реалізація акузативних ключових слів поширювача є важливим чинником організації

семантичної та комунікативної структури речення. Зміна локалізації об'єктного слова впливає на характер розподілу інформації у висловленні, визначає ступінь його комунікативної актуалізації та бере участь у формуванні семантичної перспективи предикативної ситуації. Водночас позиційна варіативність акузативного слова створює додаткові можливості для інтерпретації змісту, не порушуючи його базового об'єктного значення.

Отже, виявлені закономірності функціонування акузативних ключових слів поширювача поглиблюють розуміння механізмів реалізації об'єктних відношень у сучасному українському реченні та уточнюють роль позиційного чинника в організації його функційно-семантичної структури. Отримані результати також сприяють подальшому розвитку функційно-граматичної типології поширювачів і розширюють теоретичні уявлення про взаємодію морфологічних, синтаксичних та комунікативно-прагматичних параметрів мовної системи.

Позиційна локалізація акузативного ключового компонента поширювача у сучасному українському художньому дискурсі демонструє цікаву і багатовимірну картину, у якій поєднуються нормативні тенденції та індивідуально-стильові інтенції авторів. У досліджуваному матеріалі серед трьох основних позицій найпоширенішою є медіальна, що закономірно впливає з ритмічної природи українського синтаксису та настанови художнього тексту на імітацію живої мови. Медіальна модель акузативного ключового компонента поширювача створює ефект поступового розгортання інформації, коли читач отримує головні елементи ситуації ще до завершення предикативної структури. Це забезпечує когнітивну зручність сприйняття й водночас зберігає природність інтонаційного малюнка. Вона не виглядає маркованою і, на відміну від постпозиції, позбавлена відтінку надмірної канонічності, тоді як у порівнянні з препозицією не потребує спеціального інтонаційного підсвічування. На нашу думку, саме тому медіальна позиція стає своєрідним золотим стандартом сучасного художнього мовлення, яке тяжіє до ритмічної пластичності та невимушеної розмовності.

Натомість постпозиційна локалізація, хоча й залишається традиційною і закріпленою в граматичній системі, у художній прозі поступається медіальній. Вона виконує функцію нейтрального тла, коли потрібно подати подію без додаткових інтонаційних чи стилістичних акцентів.

Препозиційна локалізація натомість трапляється значно рідше й завжди виконує марковану функцію. Вона виносить об'єкт у комунікативний фокус, наділяє його пріоритетом у смисловій ієрархії й задає інтонаційну напругу. Якщо постпозиція забезпечує нейтральність, а медіальна – природну плавність, то препозиція вводить контраст і видільність. Саме цим пояснюється її обмежена частотність: автори використовують її лише там, де потрібно загострити увагу на певному референті, підкреслити значущість деталі або створити ефект експресивного наголосу.

Отже, у кількісному відношенні саме медіальна позиція домінує (60 %). Постпозиція посідає друге місце (30 %), а препозиція залишається найрідшою (10 %) (рис.3.3).

Рис. 3.3. Позиційна мультивекторність моделей речень із акузативним вираженням ключового компонента поширювача

3.4. Позиційна мультивекторність моделей речень із аблятивним вираженням ключового слова поширювача

Актуальність аналізу аблятивного вираження ключового компонента поширювача зумовлена тим, що локативні значення становлять один із провідних способів структурування предикативного простору сучасного українського речення. Підкреслюємо, що завдяки їм предикат отримує просторово визначену рамку, у якій конкретизується ситуація дії, стану чи події. Ґрунтовне дослідження таких моделей крізь призму функційної граматики дозволяє побачити не лише синтаксичну динаміку ключових компонентів поширювачів, а й семантичні акценти, які вони вводять у структуру речення.

Як слушно зауважує І. Вихованець, «аблятив посідає особливе місце у відмінковій системі сучасної української мови. Його своєрідність полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку мови ця форма реалізується виключно в поєднанні з прийменниками, втрачаючи здатність до самотійного вираження семантико-синтаксичних відношень. Унаслідок цього провідна роль у формуванні значення аблятивних конструкцій належить прийменникові, який виступає основним носієм їхнього функційно-семантичного змісту» [34, с. 190]. У межах функційної граматики ми це явище тлумачимо як нейтралізацію граматичного показника з перенесенням смислового центру на прийменник, що стає носієм адвербіального потенціалу та виконує формально-синтаксичну роль локативного маркера. Саме такий тип взаємодії засвідчує перехід аблятива від морфологічної категорії до синтаксично залежного елемента просторово-предикативної структури, який забезпечує реалізацію функційного зв'язку між предикатом і локативним поширювачем. Прийменниково-відмінкові сполучення з аблятивом (*у (в), на, при, по, о (об)*) формують стійкі моделі просторової локалізації, що конкретизують параметри перебування, зіставлення, наближення або просторового контакту.

На цьому тлі вирізняється погляд А. Загнітка, який стверджує, що «аблятив у сучасній українській мові посідає виняткове місце у структурі морфологічної та синтаксичної системи, оскільки саме він демонструє найвищий ступінь семантичної варіативності й функційної адаптивності в межах просторово-залежних конструкцій. Його граматичний статус визначається не лише морфологічними показниками, а й широким діапазоном функційно-семантичних реалізацій, що формують складну ієрархію значень у межах категорії локативності [96, с. 79]. Як засвідчують численні студіювання цього питання у лінгвістиці, аблятивний компонент не обмежується прямим просторовим значенням, а він постає носієм розгалуженої системи кореляцій, у межах яких простір виступає первинною семантичною домінантою, а темпоральні, причинно-мотиваційні, стано-характеризувальні та інші значення розгортаються як периферійні відгалуження цієї домінанти. На нашу думку, ця структура відповідає принципам функційної граматики, де центральне (інваріантне) значення локативності забезпечує смислову інтеграцію цілого ряду похідних сем, формуючи поліцентричне функційно-семантичне поле.

Беручи до уваги синтаксичну площину аблятива, то з цього погляду він виконує роль ключового компонента поширювача, який задає просторову або ситуаційну орієнтацію предиката. Саме завдяки локативним поширювачам речення набуває топографічної визначеності, що дозволяє конкретизувати напрям, межі або місце реалізації дії. Через прийменникові конструкції (*у, на, при, по*) він конкретизує місце або межі дії, утворюючи статичні й динамічні моделі просторової локалізації. Таким чином, локативний ключовий компонент постає не лише виразником простору, а й засобом синтаксичної організації предикативної структури речення.

Виходячи із теорій функційної граматики, хочемо наголосити на тому, що аблятивний ключовий компонент репрезентує кілька ключових функцій. Насамперед він задає координати просторового відліку, фіксуючи вихідну точку руху або локалізацію дії у відношенні до певного предмета, об'єкта чи

топосу. У сучасній українській мові ця функція реалізується через морфологічні маркери аблятива із прийменниками, як-от: *з, від, із-за, сперед, зверху* тощо, які формують чітко визначені синтаксичні зв'язки між предикатом і ключовим компонентом поширювача.

З погляду позиційної локалізації виокремлюємо три базові моделі: препозиція, медіальна позиція і постпозиція.

Препозиційне розташування ключового компонента з аблятивним вираженням у структурі поширювача має інтенсивний фокусувальний ефект. Воно створює сценічне тло, на якому розгортається подія, тим самим актуалізуючи локативність як домінантну характеристику речення. Медіальна позиція виконує інтегративну функцію, тут просторовий відтинок стає вбудованим у синтаксичну площину речення, не витісняючи предиката з центральної позиції, але забезпечуючи гармонійне узгодження семантики руху чи локалізації з іншими аргументами. Постпозиційний аблятивний ключовий компонент найчастіше має уточнювальний чи тлумачний характер: він ніби «дограє» смислову рамку, додаючи фінальну координату чи конкретизуючи вже позначене місце.

Препозиція аблятивного ключового компонента поширювача становить особливий спосіб будови речення, коли просторовий компонент передує предикату й формує когнітивну рамку для подальшого розгортання події. Підкреслюємо, що на відміну від постпозиції, що здебільшого уточнює чи завершує ситуацію, препозиція виносить простір у центр уваги ще до актуалізації предикативного ядра. Виходячи з цього створюється ефект просторового тла, яке організує смислову перспективу всього висловлення. Семантичне значення препозиційних моделей полягає у фокусуванні на вихідній точці руху, джерелі звукового чи зорового імпульсу, просторовому векторі чи локусі, з якого постає дія. Це не лише орієнтир для читача чи слухача, але й засіб підкреслення залежності дії від простору. Власне тому вважаємо, що така модель є продуктивною саме в художньому дискурсі, де простір виступає носієм образності та експресії.

Варто зауважити, що препозиція аблятива виконує кілька функцій: ініціалізує просторовий контекст, надає реченню образної напруги, зміщує акцент із дії на її просторові параметри. Хоча статистично переважає постпозиція, саме препозиційні структури дозволяють перетворити локус на смисловий фокус, задаючи певний тон оповіді ще до актуалізації предиката. Таким чином препозиція – це інструмент семантичної будови, що переводить простір у статус домінантного фактора структури речення.

Розгляньмо речення *З лісів і гір можна творити прерізні комбінації: німецьку – „впорядковану”, італійську – „хаотичну”, французьку – „легковажну”* Які там ще? (Ю. Андрухович) – модель поширювача у препозиції з аблятивним вираженням ключового компонента [Praep + K (S₆) + Praep + K (S₆) + Pr].

Ключовий компонент поширювача *З лісів і гір* (Praep + K (S₆) + Praep + K (S₆)) формує у структурі речення просторово-джерельний орієнтир, від якого відштовхується вся подальша предикація. Зауважуємо, що аблятивний ключовий компонент у поєднанні з прийменником *з* вказує на вихідну точку, джерело формування результативних комбінацій, і цим самим виконує роль семантичного підґрунтя предиката. У граматичному плані ядро моделі становить координація двох субстантивів у аблятиві *лісів, гір*, що підкреслює узагальненість і водночас масштабність простору як вихідної площини для дії.

Необхідно підкреслити, що висунення аблятива в препозицію спричинює зміну смислової перспективи: увага читача концентрується не стільки на самому предикаті *можна творити*, скільки на джерелі, з якого ця дія походить. Таким чином, початкова позиція аблятивного ключового компонента поширювача виконує функцію актуалізації простору як первинного смислового орієнтира.

На нашу думку, у семантичному вимірі цей прийом підкреслює залежність події від окресленого простору, тобто тут можливість творити комбінації постає не як абстрактна дія, а як процес, зумовлений певним вихідним середовищем *ліси і гори*. Перелік подальших конкретизацій *німецьку*

– “впорядковану”, італійську – “хаотичну”, французьку – “легковажну” виконує функцію апозитивного уточнення, у якому закріплюється символічне навантаження об’єкта. У такий спосіб просторовий поширювач трансформується у композиційну домінанту, яка задає напрям інтерпретації.

Отже, як бачимо, препозиція ключового компонента із аблятивним вираженням *З лісів і гір* у цьому реченні не лише визначає просторове джерело події, а й задає рамку смислової інтерпретації, зміщуючи акцент із дії на простір. Така модель демонструє взаємозалежність морфологічного маркування, позиційної динаміки та комунікативних установок, унаслідок чого простір постає як первинна семантична домінанта речення.

Як показує системний аналіз, позиційна динаміка аблятива не обмежується препозицією чи постпозицією речення. Ми виділяємо також проміжний варіант – медіальну позицію, у якій ключовий компонент інтегрується в середину синтаксичного ланцюга. Вважаємо, що аблятивний ключовий компонент поширювача у медіальній позиції вмонтовується в саму предикативну площину. І у результаті цього просторовий орієнтир стає внутрішнім акцентом речення, здатним змінювати його ритміко-смислову організацію.

Проаналізуймо речення *Він ніби проривається десь із підземелля - і простує так тихо, ледь чутно, що вона відразу сідає на землю, у високу некошену траву біля самісінького татового порога, де на неї одразу накладається метушлива мурашва* (М. Матіос) – модель поширювача у медіальній позиції з аблятивним вираженням ключового компонента [Pr + Adv + Praep + K (S₆) + Praep + Pr].

Як можемо бачити, у наведеному прикладі ключовий компонент поширювача *із підземелля* (S₆) позначає джерело виникнення дії та задає вихідну точку, з якої постає звук чи рух. Аблятив у поєднанні з прийменником *із* відображає семантику походження й підкреслює, що дія *проривається* не існує сама собою, а є результатом виходу з певної глибинної просторової сфери.

У граматичному плані ядро поширювача становить субстантив *підземелля* (S₆), який конкретизує локус джерела. Додатковий маркер *десь* вносить відтінок невизначеності, підкреслюючи метафоричність образу: мовець не фіксує точного місця, але надає просторові вимірюванню експресивної розмитості.

У семантичному вимірі ми простежуємо тут явище медіальної інтеграції, коли аблятивний ключовий компонент не відкриває речення (як у препозиції) і не завершує його (як у постпозиції), а органічно вбудовується в середину предикативного комплексу *проривається десь із підземелля*. Зауважуємо, виходячи із вищеописаного, що просторовий ключовий компонент не стає самостійним фокусом, натомість набуває статусу обов'язкового елемента, який розгортає образність предиката.

Стилістично медіальна позиція ключового компонента забезпечує ефект присутності й напруги – дія начебто виринається зсередини, прямо у процесі мовлення. Завдяки цій інтеграції речення сприймається як більш ритмічно насичене та образно багатопланове. Далі воно продовжується деталізованим описом *простує так тихо... у високу некошену траву...*, що підкреслює поступовість і багатоплановість художнього зображення.

Узагальнюючи, можемо констатувати, що медіальна позиція ключового компонента з аблятивним вираженням у структурі поширювача *із підземелля* у цьому контексті виконує роль образного модифікатора предиката, який підкреслює походження й інтенсивність дії. Така модель демонструє тісний взаємозв'язок між морфологічною маркованістю аблятива, синтаксичною інтеграцією в середині речення та комунікативним ефектом – відчуттям появи чогось несподіваного й загрозливого з прихованого простору.

Досліджувана джерельна база засвідчує, що постпозиція ключового компонента з аблятивним вираженням поширювача є найбільш усталеним і водночас найчастотнішим типом синтаксичної будови речення. Це можемо пояснити тим, що така структурна локалізація відповідає фундаментальній тенденції української мовної системи до поступового розгортання

висловлення від предиката як ядра предикативної ситуації до її поширювачів. На нашу думку, це вдало відображає принцип природної комунікативної організації, який передбачає, що первинним для адресата є повідомлення про дію чи стан, а вже після цього відбувається конкретизація просторово-локативних параметрів, які слугують засобом завершення й догравання смислової рамки речення.

Необхідно звернути увагу на те, що з семантичної сторони постпозиційний аблятив виконує передусім конкретизувальну функцію. Він уточнює вихідну точку руху, напрямок або джерело явища після того, як предикат уже представлено.

Таку синтаксична стабільність постпозиції можемо пояснити усталеним звичаєм української мови, що тяжіє до лінійної схеми *предикат* → *поширювач*. Вважаємо, що мовцєві природно спершу називати саму подію, а вже потім конкретизувати її просторові чи часові параметри. І виходячи з цих аргументів, акцентуємо на тому, що постпозиційний аблятив когнітивно оптимальний, який доречно забезпечує гармонійний розвиток речення.

Важливо підкреслити, що постпозиція ключових компонентів із аблятивним вираженням у структурі поширювача має потужний функційно-семантичний потенціал.

По-перше, вона зберігає домінантність предиката, не зміщуючи акценту з дії чи стану на локативні характеристики.

По-друге, вона створює ефект поступового нарощування смислової інформації, у якому просторовий елемент функціонує як логічне завершення предикативного малюнка.

По-третє, у художньому дискурсі постпозиція гарантує плавність і природність оповіді, забезпечуючи ритміко-синтаксичну рівновагу та ненав'язливу семантичну деталізацію.

Таким чином, постпозиційне розміщення аблятивних ключових компонентів поширювачів становить провідну модель у системі сучасного українського синтаксису.

Яскраво репрезентує нашу позицію речення *Він узяв один аркуш, повернув його ближче до вікна* (В. Шкляр) – модель поширювача у постпозиції з аблятивним вираженням ключового компонента [Pr + Praep + K (S₆)].

У поданому прикладі ключовий компонент поширювача *до вікна* (S₆) позначає просторовий орієнтир, який окреслює кінцеву точку руху об'єкта *аркуша*. Аблятивна модель у поєднанні з прийменником *до* виражає семантику спрямованості дії, увиразнюючи, що рух не обмежується самим фактом повертання, а має чітко визначений локус завершення.

Підкреслюємо, що з граматичного погляду ядро поширювача становить субстантив *вікна* (S₂), маркований у формі аблятива при прийменниковій конструкції. Ця форма конкретизує топос як кінцевий пункт дії, а прийменник *до* забезпечує семантичний вектор руху. У поєднанні з адвербіативом *ближче* створюється градаційний ефект, коли дія поступово наближається до певного просторового орієнтира.

Виходячи з семантичного аспекту аналізу, постпозиція ключового компонента поширювача відтворює типову для українського синтаксису модель *предикат* → *локативний компонент*. Просторовий орієнтир не відкриває й не перериває предикативного комплексу, а завершує його, формуючи логічно вмотивовану смислову рамку. Тому така позиційна організація, на нашу думку, цілком відповідає когнітивній послідовності сприйняття, тобто адресат спершу фіксує дію *повернув*, а вже потім отримує уточнення щодо її просторової спрямованості.

Варто наголосити, що стилістично цей приклад характеризується нейтральністю і природністю, тому що ключовий компонент із аблятивним вираженням поширювача *до вікна* не перебирає на себе фокус, проте створює відчуття завершеності дії. Так, у художньому контексті подібні моделі часто використовуються для того, щоб підкреслити зорову конкретність сцени, коли читач ніби «бачить», як аркуш наближається до світлового джерела, і ця деталь підсилює образність оповіді.

Підсумовуючи, постпозиція ключового компонента із аблятивним вираженням поширювача *до вікна* виконує функцію структурного завершення предикативної ситуації, інтегруючи дію в конкретний просторовий контекст. Констатуємо, що ця модель демонструє поєднання морфологічної маркованості, синтаксичної узгодженості та семантичної підпорядкованості, що забезпечує висловленню плавність і цілісність.

Таким чином, постпозиція є найбільш відповідною для уточнювальної ролі аблятивного ключового компонента, що органічно вплітається у структуру речення, завершуючи її та підкреслюючи просторово-локативні аспекти предикативної ситуації.

Отже, у кількісному відношенні саме постпозиція домінує (57 %). Препозиція посідає друге місце (32 %), а медіальна позиція залишається найрідшою (11 %) (рис.3.4).

Рис. 3.4. Позиційна мультивекторність моделей речень із аблятивним вираженням ключового компонента поширювача

У результаті аналізу встановили, що варіативність позиційного розташування ключових слів має також виражений когнітивно-прагматичний вимір. Мовець, свідомо або інтуїтивно змінюючи позицію поширювача, модифікує фокус уваги слухача чи читача, створює ефект тематичного зсуву або стилістичної напруги. Це доводить, що позиційна гнучкість є і

граматичною, і когнітивною стратегією мовлення, яка тісно пов'язана з механізмами осмислення й інтерпретації.

Наше дослідження показало, що в сучасному українському художньому дискурсі позиційна варіативність є важливим засобом стилістичного моделювання тексту. Автори активно використовують переміщення поширювачів для створення ритмічної симетрії, синтаксичного паралелізму або порушення звичних очікувань читача. Завдяки цьому досягається ефект живої мовної динаміки, коли кожна позиція набуває як структурного, так і естетичного значення.

ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження комплексно розв'язує одне з актуальних завдань сучасного функційно-семантичного синтаксису, зокрема виявлення структурно-семантичної природи, поліфункційного потенціалу та позиційної організації ключових слів у реченнях із поширювачами в системі сучасного українського художнього дискурсу. У роботі вперше здійснено цілісне теоретико-методологічне, функційно-семантичне й інтерпретаційне осмислення цього феномена, що дало змогу окреслити його місце в структурі речення, визначити закономірності смислотворення та встановити внутрішні зв'язки між семантичними, валентними й позиційними параметрами синтаксичної будови.

У процесі дослідження встановлено, що речення у функційно-семантичному синтаксисі постає не лише формальною граматичною конструкцією, а й цілісною системою взаємодії семантичних і синтаксичних компонентів. Його структура розглядається як відкритий, гнучкий механізм, у межах якого поширювачі відіграють роль смислових і структурних модифікаторів предикатно-суб'єктної основи. Виявлено, що саме через поширювач реалізується процес уточнення, деталізації й семантичної конкретизації предикативного змісту, а ключове слово є його семантико-граматичним центром, який поєднує формальну структуру речення з його глибинним когнітивним змістом.

Методологічно дослідження спирається на комплекс взаємодоповнювальних методів: функційно-семантичний, дистрибутивний, валентний, компонентний, інтерпретаційний та контекстуальний аналізи. Їхня інтеграція дала змогу описати ключові слова поширювачів як універсальні носії смислових зв'язків, що забезпечують когерентність синтаксичної системи. Такий підхід дозволив обґрунтувати модель речення як багатовимірну семантичну матрицю, у якій поширювачі виступають детермінантами його смислового потенціалу.

У межах термінологічно-класифікаційного аналізу з'ясовано, що поняття «поширювач речення» має складну багаторівневу природу і поєднує властивості граматичної одиниці та семантичного предиката другого порядку.

У нашому дослідженні «поширювач» трактуємо як мінімальну синтаксичну одиницю, що являє собою структурно й семантично цілісне утворення, сформоване внаслідок поєднання одного або кількох взаємопов'язаних компонентів, здатних реалізуватися у функції синтаксем субстанційного чи предикативного типу. Таке розуміння поширювача дає змогу розглядати його як важливий складник предикатної системи, що бере безпосередню участь у формуванні та конкретизації предикативної ситуації. Саме тому поширювачі забезпечують реалізацію різноманітних семантико-синтаксичних відношень і виступають одним із ключових механізмів розгортання змістової структури сучасного українського речення.

У ході вивчення цієї проблематики доведено, що ключові слова поширювачів є ядром їхньої семантичної структури, детермінують смисловий тип поширення й виконують функцію зв'язувальної ланки між предикатом та його семантичним оточенням. Вони виявляють властивості поліфункційності, тобто здатності поєднувати кілька семантичних і структурних ролей у межах одного висловлення, що засвідчує їхню високу валентну активність і динамічну природу в художньому мовленні.

У нашому дослідженні встановлено методологію визначення ключового слова у структурі поширювача речення. Обґрунтовано, що ключове слово не тотожне самому поширювачеві як синтаксичному компоненту, а становить його внутрішній семантичний центр – лексему, яка реалізує базове модифікаційне значення і визначає функційно-семантичний тип усього поширювача. Доведено, що ідентифікація такого центру здійснюється на підставі поєднання семантичного, валентно-синтаксичного та дистрибутивного критеріїв, що забезпечує системне й послідовне виокремлення ключових слів у різнотипних поширювачах сучасного українського речення.

З'ясовано різницю між поширювачем і ключовим словом, яка полягає у тому, що поширювач – це синтаксична одиниця, яка виконує функцію розширення предикативної основи речення, а ключове слово поширювача – це внутрішній семантичний центр складного поширювача, компонент, що визначає тип його функційного значення та організує інші залежні елементи. Поширювач є структурною цілісністю, тоді як ключове слово є її семантично домінантним ядром.

Встановлено, що ключове слово поширювача – це механізм семантичного резонансу: воно активізує глибинні смисли предикативного центру, конкретизує його у просторі, часі, причинності, інструментальності чи атрибутивності.

Додатково теж виявлено, що функційно-семантична взаємодія ключових слів і предикатів визначає динаміку синтаксичної структури. У межах художнього дискурсу така взаємодія набуває особливої гнучкості, зокрема ключові слова поширювачів формують простір для естетичної варіативності, стилістичної напруги та індивідуально-авторської експресії.

Аналіз 11 235 речень дозволив кількісно визначити таку семантичну ієрархію поширювачів:

- локативна семантика – 2460 речень (22 %) є найбільш продуктивною, оскільки визначає просторову рамку події;
- темпоральна – 2130 речень (19 %) формує часову перспективу висловлення;
- каузальна – 1760 речень (16 %) відтворює причинно-наслідкові зв'язки між дією та її мотивом;
- модальна – 1420 речень (12 %) фіксує авторське ставлення й модальні характеристики;
- квантитативна – 1200 речень (11 %) передає міру, інтенсивність та ступінь ознаки;
- інструментальна – 1000 речень (9 %) визначає засіб і спосіб реалізації дії;

- атрибутивна – 780 речень (7 %) конкретизує предметні характеристики;
- пацієнтивна – 485 речень (4 %) виражає об'єктні та пасивні відношення.

Отримані результати засвідчили, що ключові слова поширювачів відіграють важливу роль в організації семантичної структури речення, оскільки забезпечують взаємодію предикатного ядра з компонентами, які конкретизують локативні, темпоральні, каузальні, модальні, квантитативні, інструментальні, атрибутивні та пацієнтивні характеристики висловлення. Це підтверджує значущість ключових слів у реалізації семантико-синтаксичних відношень та розгортанні змісту речення.

Констатовано, що поліфункційність ключових слів ґрунтується на їхній валентно-семантичній природі. Ключове слово виступає елементом, який активує потенціал предиката, відкриваючи додаткові позиції для розгортання речення. Завдяки цьому кожен поширювач формує окрему смислову вісь, а сукупність таких осей утворює мережу взаємопов'язаних мікроодиниць, що забезпечують багатовимірність синтаксичної структури.

Виявлено, що позиційна варіативність ключових слів у структурі речення є одним із найбільш показових механізмів функційної динаміки синтаксису. Препозиція забезпечує тематизацію й орієнтує сприйняття висловлення; постпозиція реалізує рематизацію, посилює емоційно-смислову кульмінацію; медіальна позиція створює синтаксичну рівновагу між темою і ремою, виконуючи уточнювальну функцію. З'ясовано, що вибір позиції залежить від типу семантики поширювача, інтенційної настанови мовця та прагматичних умов комунікації.

Досліджено, що препозиція ключових слів найчастіше виконує функцію тематизації. Наприклад, локалізація на початку речення ключового слова задає напрямок інтерпретації подальшої інформації, підкреслює причинно-умовні, темпоральні, просторові чи інструментальні параметри ситуації. У такій позиції поширювач набуває статусу комунікативного фону, який готує

рецептора до сприйняття основного предикатного змісту. Препозиційне розташування є ознакою формально-змістової рівноваги речення, що реалізує тенденцію до логічного розгортання висловлення.

Встановлено, що постпозиція ключових слів найповніше виявляє властивість рематизації. Розташовані після предиката, ключові слова виконують функцію смислового завершення, підсилюють виразність фінальної позиції, формують кульмінаційний ефект висловлення. У художньому дискурсі постпозиційне розміщення поширювачів часто використовується для посилення емоційної напруги, створення ритмічної гармонії або несподіваного семантичного акценту. Ця позиція, на нашу думку, демонструє тенденцію української мови до семантичного згустіння фіналу, у якому реалізується головна прагматична інтенція автора.

Дослідили, що медіальна позиція є найбільш складною та стилістично гнучкою. Вона реалізує функцію інтерпретативного уточнення, розташовуючи ключове слово усередині предикативної конструкції для досягнення рівноваги між темою та ремою. Така позиція є показником синтаксичної майстерності, оскільки вимагає балансування між структурною завершеністю й смисловою напругою. Медіальні поширювачі забезпечують плавний рух інформації, сприяють ритмічному розгортанню тексту й гармонізують синтаксичну динаміку речення.

Установлено, що позиційна організація ключових слів у структурі поширювачів має закономірний і типологічно вмотивований характер. Переважання певних позиційних моделей зумовлене семантичною природою поширювача: генітивні слова здебільшого реалізуються в постпозиції (49 %), виконуючи уточнювальну функцію; дативні – у препозиції (70 %), що підкреслює адресатність дії; акузативні – у медіальній позиції (60 %), яка забезпечує предикатно-об'єктну рівновагу; аблятивні – переважно в постпозиції (57 %), актуалізуючи просторово-локативне значення. Такий розподіл засвідчує стабільні кореляції між граматичною формою, семантичним навантаженням і комунікативною структурою речення, що

визначає функційно-граматичну специфіку поширювачів у сучасному українському художньому дискурсі.

Позиційну гнучкість ключових слів розглядаємо як прагматичний інструмент організації інформаційного потоку. Зміна позиції поширювача модифікує семантичну фокусизацію, спричиняє варіативність темо-рематичної структури й формує новий рівень смислової інтерпретації. У художньому дискурсі така варіативність набуває стилістичного виміру, тобто вона стає засобом інтонаційної виразності, ритмічної гармонії та естетичного акцентування тексту.

Загалом результати нашої наукової розвідки дозволяють зробити низку узагальнюючих висновків теоретичного та практичного характеру:

1) ключові слова у структурі поширювачів є системними центрами функційно-семантичної організації речення, що забезпечують взаємодію між рівнями граматичної й семантичної структури;

2) семантична поліфункційність ключових слів визначає гнучкість українського синтаксису, уможливорюючи вираження багатопланових змістів у межах однієї предикативної конструкції;

3) позиційна варіативність є механізмом смислового структурування висловлення, який сприяє динамізації мовного потоку та створенню індивідуально-авторської синтаксичної манери;

4) функційно-семантична інтерпретація ключових слів поширювачів розкриває зв'язок між граматичною формою й пізнавальною структурою знання, засвідчуючи єдність мовної системи та мисленнєвих процесів;

5) результати дослідження мають теоретичне значення для розвитку функційної граматики, семантики й синтаксичної типології української мови, а також можуть бути використані у практиці викладання лінгвістичних дисциплін, у компаративних студіях і лінгвосемантичному моделюванні тексту.

Підсумовуючи, можемо ствердити, що проведене наукове дослідження розкриває нові можливості інтерпретації речення як відкритої семантико-

синтаксичної системи, у якій ключові слова поширювачів виконують важливу роль у формуванні семантичної структури висловлення, забезпечуючи реалізацію різноманітних семантико-синтаксичних відношень у сучасному українському художньому дискурсі.

Перспективним вбачаємо подальше поглиблення функційно-семантичного аналізу поширювачів у порівняльному аспекті, зокрема зі слов'янськими (польською, чеською) та германськими мовами з метою виявлення універсальних і національно-специфічних закономірностей синтаксичної будови. Важливим напрямом подальших наукових студій є дослідження механізмів взаємодії ключових слів із предикатними структурами та закономірностей реалізації семантичної транспозиції в різних типах дискурсу (науковому, публіцистичному, розмовному). Перспективу також становить і розроблення корпусного та статистичного інструментарію для автоматизованого виявлення поширювачів, їхнього семантичного типу й позиційних моделей. Подальший розвиток може отримати проблема динаміки поширювачів у тексті, зокрема в аспекті інформаційної структури, актуального членування речення та стилістичної маркованості ключових слів у художньому мовленні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушенко О. Ю. Реалізація функціонально-семантичної категорії інструментальності в англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2008. 20 с.
2. Балаж Ю. І. Каузальна семантика ключових компонентів у реченні з поширювачами. *Нова Філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика». № 98. 2025. С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2025-98-1>
3. Балаж Ю. І. Позиційна варіативність ключових компонентів у реченні з поширювачами. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика». Том 1. Вип. 41. 2025. С. 9–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.1>
4. Балаж Ю. І. Атрибутивні поширювачі речення: граматична природа та семантична багатовимірність. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. Кропивницький : Видавничий дім «Гельветика». Вип. 3 (214) Т. 1. 2025. С. 172–178. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.1-21>
5. Балаж Ю. І. Медіальна локалізація модальних ключових компонентів у реченнях із поширювачами. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика». Том 1. Вип. 88. 2025. С. 206–210. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-1-29>
6. Балаж Ю. І. Позиційна локалізація моделей речень із акузативним вираженням ключових компонентів поширювача. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика». Том 1. Вип. 90. 2025. С. 186–191. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/90-1-27>
7. Балаж Ю. І. Темпоральна семантика ключових слів у поширювальному реченні. *Innovations in philology: whims or the need of the hour (December 6–7, 2023. Częstochowa, the Republic of Poland)*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. С. 8–10. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-383-5-1>
8. Балаж Ю. І. Семантичний потенціал адвербіативів як ключових поширювачів речення. *Світ наукових досліджень*. Випуск 42: матеріали

Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 24–25 червня 2025 р.). Тернопіль-Ополе, 2025. С. 111–113.

9. Балаж Ю. І. Функційно-граматична специфіка постпозиції ключових компонентів із часовою семантикою у реченні з поширювачами. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «*Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*» : Зб. наук. праць. Переяслав, 2025. Вип. 109. С. 46–48.

10. Балаж Ю. І. Поліфункціональність дативу в контексті семантичного поширення структури речення. *Україна – Литва : історичні, мовно-культурні та туристські паралелі* : програма матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (Вільнюс – Анікшяй, 21–22 липня 2025 р.). Одеса, 2025. С. 60–61.

11. Балаж Ю. І. Роль ключових слів поширювача речення у сучасному лінгвістичному дискурсі. *International Scientific and Practical Conference “Interdisciplinary Dimensions of Science, Education and Technology: Global Challenges, Innovations and Sustainable Development Prospects”* : Conference Proceedings (Seattle, USA, August 22, 2025). Seattle, USA : Golden Quill Publishing, 2025. С. 35–39.

12. Балаж Ю. І. Функційно-семантична специфіка медіальної позиції моделей речень із генітивним вираженням ключового компонента поширювача. *Філологічні науки : історія, сучасний стан та перспективи досліджень. Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 26–27 вересня 2025 р.)*. Одеса : Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 11–14.

13. Балаж Ю. І. Препозиція моделей речень із дативним вираженням ключового компонента поширювача. *Кримський міжнародний форум : «Філологія та журналістика» : збірник матеріалів, м. Київ, 18–19 вересня 2025 року*. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського; Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 5–9. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-617-8574-47-5-1>

14. Балаж Ю. І. Семантична природа пацієнтивних ключових компонентів у реченнях із поширювачами. *Українська мова в сучасному науковому вимірі* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (до 90-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України І. Р. Вихованця), м. Луцьк, 9–10 жовтня 2025 р. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2025. С. 16–21. URL: <https://surl.li/nwzjgp> (дата звернення: 29.12.2025).

15. Барчук В. М. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис : монографія. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 416 с.

16. Барчук В. М. Аналітичні засоби вираження інтервалу в українській мові. *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс*. Чернівці, 2015. Вип. 761. С. 3–7.

17. Барчук В. М. Темпоральний топос як компонент структури художнього тексту. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2015–2016. Вип. 44–45. С. 67–71.

18. Барчук В. М. Засади категоріології в працях І. Ковалика. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2017. Вип. 64. Ч. 1. С. 130–137.

19. Бачишина О. Б. Мовні засоби вираження просторових відношень в українській мові. *Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 24. С. 7–9.

20. Білоусенко П. І. Походження словотвірних моделей обставинних прислівників у східнослов'янських мовах. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9. С. 52–66.

21. Близнюк Л. М. Знахідний та орудний відмінки семантичного суб'єкта в односкладних реченнях поетичних текстів. *Проблеми гуманітарних наук. Серія Філологія*. 2020. Вип. 44. С. 9–18. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.191906>

22. Болотнікова А. П. Поширювачі увічливих вокативів. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика». Том 1. Вип. 11. 2019. С. 7–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.1>
23. Бондар О. І. Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові. Функціонально-ономасіологічний аспект : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 1998. 33 с.
24. Бондаренко О. Є. Лінгвістичний статус генітивних речень: семантичний, структурний, функційно-комунікативний аспекти. *World Science*. Warsaw : RS Global Sp. z O.O, 2018. Т. 6, № 1 (29). С. 70–76.
25. Борисенко Н. Д. Методика проведення наукових досліджень : Навчально-методичний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2010. 64 с.
26. Бочарова І. В. Геортоніми як темпоральні синтаксеми. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2011. Вип. 3. С. 3–9.
27. Бронікова С. О. Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2004. 20 с.
28. Вакалюк І. В. Ітеративність як базова кратна семантика та типологічний різновид квантитативно членованої дії. *Прикарпатський вісник НТШ «Слово»*. Івано-Франківськ, 2019. Вип.2 (54). С. 69–79. DOI: [https://doi.org/10.31471/2304-7402-2019-2\(54\)-69-78](https://doi.org/10.31471/2304-7402-2019-2(54)-69-78)
29. Вакалюк І. В. Синтетичні та аналітичні засоби вираження недостатності дії в сучасній українській літературній мові. *Мова і культура*. Київ, 2019. Вип. 22. Т.І. (196). С. 331–337.
30. Вакалюк І. В. Функціонально-семантичні особливості дієслів із семантикою помірності дії в сучасній українській літературній мові. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2021. Вип. 1 (45). С. 103–109. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2021.1\(45\).103-109](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2021.1(45).103-109).
31. Вакуленко Г. М. Експлікація обов'язкової локативної синтаксеми прийменниково-відмінковою формою знахідного. *Наукові записки*

Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Філологічні науки. 2012. Кн. 2. С. 23–25.

32. Виноградова О. В. Функціонально-семантична категорія локативності в сучасній українській мові : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 20 с.

33. Висоцька Т. Й. Прийменниково-відмінкові конструкції просторової семантики в українській мові XVI–XVII ст. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2024. Вип.16. С. 54–61. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2024-16.8>

34. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови : монографія. К. : Наукова думка, 1987. 232 с.

35. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія. Київ : Наукова думка, 1988. 256 с.

36. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ, 1992. 224 с.

37. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ, 1993. 368 с.

38. Вихованець І. Р. Категорійний синтаксис і проблема предикативності. *Рідний край*. 2001. Вип. 2 (5). С. 28–32.

39. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.

40. Вихованець І. Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові : монографія. Київ : Наукова думка, 1971. 120 с.

41. Вільчинська Т. П., Вербовета О. С., Вільчинський О. К. Структурно-граматична та лексико-семантична природа заголовків у художніх текстах про війну Бориса Гуменюка. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. № 1(214). 237–243. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.1-30>

42. Воробець О. Д., Балаж Ю. І. Локативна семантика ключових компонентів у реченні з поширювачами. *Philological Studies in the Era of Globalization Changes: European and National Contexts: Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 77–91. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-619-5-4>

43. Воробець О. Д. Семантика та функції поширювачів у творенні концептних метафор. *Етнос і культура. Часопис Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: збірник науково-теоретичних статей. Гуманітарні науки*. 2022. № 18–19. С. 93–97.

44. Воробець О. Д. Мегапоширювачі та поширювачі в системі синтаксичних одиниць. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 75-річчю від дня народження професора Ніни Гуйванюк*. Чернівці, 2024. С. 62–63.

45. Воробець О. Д. Поширювальна рамка в системі поширених речень сучасної української мови. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2024. № 20 (74). С. 401–408. DOI: [https://doi.org/10.31471/2304-7402-2024-20\(74\)-400-407](https://doi.org/10.31471/2304-7402-2024-20(74)-400-407)

46. Воробець О. Д. Семантичний синтаксис української мови: традиції та ідеї. *Концептуальні проблеми розвитку філологічних наук у сучасному полікультурному просторі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Київ : Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С. 6–8.

47. Воробець О. Д. Функціонально-семантична модель речення: поширювальні інтенції. *Молодий вчений*. 2017. № 1. С. 261–264.

48. Воробець О. Д. Система парадигм до вивчення поширювачів. *Тенденції розвитку української лексики та граматики: монографія*. Ч. III. Warszawa; Івано-Франківськ: Wyd-wo Uniwersytetu Warszawskiego, 2016. С. 160–173.

49. Воробець О. Д. Мультивекторність предикації поширювачів семантичної моделі речення польської та української мов. *Науковий часопис*

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: збірник наукових праць. 2015. Вип. 12. С. 104–107.

50. Воробець О. Д. Постпозиція поширювача семантичної структури речення у лінгвістичному вимірі. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки : мовознавство.* Луцьк : Східноєвроп. нац. ун, 2015. № 6 (307). С. 12–16.

51. Воробець О. Д. Позиційна інтерпретація поширювачів у семантичній структурі речення. *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича: зб. наук. праць.* 2014. Вип. 732-733: Словянська філологія. С. 198–202.

52. Воробець О. Д. Інструменталь у світлі відмінкової граматики (на матеріалі неелементарних речень із прийменниково-субстантивними комплексами). *Studia Ucrainica Varsoviensia.* Варшава, 2013. № 1. С. 55–60.

53. Воробець О. Д. Темпоральна предикація прийменниково-субстантивного комплексу. *Лінгвістичні студії : зб. наук. праць.* Донецьк: ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 66–70.

54. Воробець О. Д. Функційно-семантична диференціація предикатних поширювачів структурної моделі речення. *Молодий вчений.* 2017. № 1. С. 261–264.

55. Воробець О. Д. Семантика поширювачів та позиційна модель речення (на матеріалі пригодницької літератури та медіа жанрів). *Мільйон історій: поетика пригод у літературі та медіа : зб. наук. матеріалів конференції.* Бердянськ, 22-23 вересня 2016. Бердянськ : БДПУ, 2016. С. 29–30.

56. Воробець О. Д. Прийменниково-субстантивний комплекс у семантико-синтаксичній структурі речення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2012. 20 с.

57. Воробець О. Д. Темпоральні функції поширювачів семантичної моделі речення польської та української мов. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2015. Вип. 16. С. 12–15.

58. Воробець О. Д. Функційні поширювачі речення: теоретичні засади. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць*. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. 2017. Вип. 3. С. 15–22.

59. Воробець О. Д. Поширювачі семантичної моделі речення : синтагматичний аспект. *Українознавчі студії*. Івано-Франківськ, 2017. Вип. 18. С. 23–27.

60. Воробець О. Д. Категорійний статус поширювачів структурної моделі речення. *Ukrainistika: minulost, pritomnost, budoucnost III. Jazyk : колективна монографія*. Vrnо, 2015. С. 133–140.

61. Воробець О. Д. Поширювачі семантичної моделі речення через призму теорії словесності О. О. Потебні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Філологія*. Харків 2016. Вип. 74. С. 51–55.

62. Галаур С. П. Префіксально-прийменникова кореляція семантичного типу “контактна локалізація: зовнішній контакт: напрям руху на поверхню локативного орієнтира”. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць*. Київ, 2011. Вип. 8. С. 116–120.

63. Галич О. Б. Функціонально-типологічні аспекти текстоцентричної парадигми в лінгвістиці. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 29. С. 27–35.

64. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура. *Мовознавство*. 2010. № 6. С. 32–44.

65. Глущенко В. А. Нотатки про лінгвістичний метод. *Методологія та історіографія мовознавства : збірник тез XI науково-практичної Інтернет-конференції*. Слов'янськ – Дніпро: ДДПУ, 2024. С. 30–39.

66. Головань Е. О. Семантика інтенсивності як різновид кількісного значення. *Лінгвістичні дослідження*. 2014. Вип. 37. С. 10–13.

67. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць : монографія. К. : Наукова думка, 1991. 191 с.

68. Городенська К. Г. Функціонально-категорійна граматики української мови. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія: «Лінгвістика» : зб. наук. праць*. Херсон : Вид-во ХДУ, 2005. Вип. 2. С. 92–97.

69. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова; за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

70. Грачова І. Є. Квантитативність як мовна картина світу. Теоретична і дидактична філологія. 2017. Вип. 25. С. 65–73.

71. Грибонос Т. М. Семантичні особливості складнопідрядних речень часової семантики. *Вісник Житомирського державного університету*. Житомир, 2011. Вип. 57. С. 186–190.

72. Грозян Н. Ф. Категорія другорядних членів речення на тлі формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної структур речення : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2020. 471 с.

73. Грозян Н. Ф. Класифікаційні ознаки другорядних членів речення. *Філологічний часопис*. 2016. Вип. 1. С. 21–28.

74. Грозян Н. Ф. Типологія детермінантних членів речення в сучасній лінгвістиці. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2018. Т. 29(68), № 4. С. 1–6.

75. Грозян Н. Ф. Семантико-синтаксичні вияви детермінантів допусту в сучасній українській мові. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород :

Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1. Вип. 10. С. 21–25. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.10-1.4>

76. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : монографія. Чернівці, 1999. 336 с.

77. Гуйванюк Н. В. Співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності в реченні : навч. посібник. Чернівці : Рута, 1997. 63 с.

78. Далте О. Ю. Комплексний підхід до вивчення семантики каузальності крізь призму філософських та лінгвістичних студій. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27 (1). С. 141–146. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.24>

79. Дерев'янка Л. І. Обов'язкові атрибутивні поширювачі у складі прийменниково-субстативних темпоративів. *Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Братислава, 16 – 18 березня 2016 року)*. 2016. С. 7–10.

80. Дерев'янка Л. І., Мізіна О. І. Прийменниково-субстантивні темпоративи в поемі І. П. Котляревського «Енеїда» в зіставленні із сучасною прийменниково-відмінковою системою. *Рідний край*. 2019. № 2 (41). С. 134–138.

81. Джочка І. Ф. Особливості функціонування граматичних омонімів де і куди в українській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог, 2018. Вип. 4. С. 86–91. DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2018-4\(72\)-86-91](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2018-4(72)-86-91)

82. Дмитрук В. І. Квантитативні слова в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Кіровоград, 1998. 17 с.

83. Домрачева І. Р. Функціонально-семантична категорія сукупності у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 1999. 18 с.

84. Дячук Н. В., Криворучко Т. В. Функціонально-семантична природа категорії каузативності. *Наукові записки Національного університету*

«Острозька академія» : серія «Філологія». 2022. Вип. 82. С. 38–41. DOI: [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-14\(82\)-38-41](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-14(82)-38-41)

85. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. Київ, 1984. 255 с.

86. Завальнюк І. Я. Другорядні члени речення як поширювачі структурної основи речення: критерії та прийоми розмежування неморфологізованих форм. *Філологічний дискурс*. 2020. Вип. 10. С. 228–238.

87. Завальнюк І. Я. Семантична єдність повнозначних словоназв: категорійний статус та лінгвальні ознаки складових. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2022. Вип. 34. С. 9–23. DOI: <https://doi.org/10.31475/fil.dys.2020.10.23>

88. Завальнюк І. Я. Найновіші явища і тенденції в синтаксисі мови українських масмедіа. *Граматичний портрет української мови у ХХІ сторіччі: збірник тез наукових доповідей учасників Міжнародної наукової конференції на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни*. Київ, 2024. С. 110–113.

89. Завгородня Т. К. Локативна ситуація в семантико-синтаксичній структурі речення та способи її вираження. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2014. Вип. 19. С. 45–49.

90. Загнітко А. П. Центр і периферія функціональної морфології. *Мовознавство*. 1991. № 2. С. 54–60.

91. Загнітко А. П. Основи функціональної морфології української мови : навч. посіб. Київ, 1991. 77 с.

92. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.

93. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.

94. Загнітко А. П. Теорія граматики і тексту : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2014. 480 с.

95. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису. Ч. 1. Горлівка : ГДППМ, 2004. 228 с.
96. Загнітко А. П. Граматика місцевого відмінка: функційно-прескриптивний аспект. *Лінгвістичні дослідження*. 2018. Вип. 48. С. 76–84.
97. Загнітко А. П., Манакін В. Лінгвістичний погляд на вираження простору: внутрішньореченнєві поширювачі. *Лінгвістичні студії*. 2020. Вип.40. Том 1. С. 199–202. DOI: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2020.40.1.17>
98. Задорожна О. М. Концепт «час» в українській поетичній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 23 с.
99. Залужна О. О. Лексико-стилістичні та структурно-синтаксичні особливості привативних дієслів в англійській та українській мовах : монографія (Типологічні, зіставні, діяхронічні дослідження). Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 316 с.
100. Заневич О. Є. Типи генітивних моделей при запереченні в українській мові XVI–I половини XVII ст. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2011. Вип. 23. С. 105–114.
101. Іванова Л. Л. Семантико-синтаксична структура речень із дистрибутивними предикатами : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2007. 21 с.
102. Івкова Н. М. Функціонально-семантичне навантаження модальних лексем у публіцистичних текстах. *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих науковців «УКРАЇНІСТИКА: НОВІ ІМЕНА В НАУЦІ» 22-23 березня 2018 року*. Бахмут, 2018. С. 65–67.
103. Кондратюк В. М. Лексичні засоби вираження означеної/неозначеної кількості в українській мові. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 8. С. 42–46.

104. Кононенко В. І. Мовно-естетичні комплекси в структурі художнього тексту. *Słowem Przenikanie. Szkice o język i kulturze*; red. A. Budziak, W. Hojsak. Krakow : Wyd-wo «scritum», 2022. С. 194–207.
105. Кононенко В. І. Прагматика художнього тексту: пошуки новостилю : монографія. Київ – Івано-Франківськ, Вид-во Прикарпатського нац. університету, 2021. 385 с.
106. Кононенко В. І. Семантичні інновації в структурі українського художнього дискурсу. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2018. Vol. 6. P. 141–151.
107. Кононенко В. І. Ускладнене просте речення. Українська мова : енциклопедія. 3-тє вид. Київ : Укр. енциклопедія, 2007. 778 с.
108. Кононенко В. І. Слов'янські мови в типологічному вимірі. *Українська та польська мови: контрастивне дослідження*. Варшава : Вид-во Варшав. ун-ту, 2012. С. 15–26.
109. Кононенко В. І. Категорія атрибутивності в світлі граматичної концепції О. О. Потебні. *О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури*. К. : Видавн. Дім Дмитра Бураго, 2004. С. 207–213.
110. Кононенко В. І. Синтаксис і словотвір: спільні процеси й тенденції. *Актуальні проблеми українського словотвору*. Івано-Франківськ : Плай, 2002. С. 18–27.
111. Кононенко В. І. Подвійні синтаксичні зв'язки. *Українська мова та література в школі*. 1975. Вип. 11. С. 31–42.
112. Кононенко І. В. Семантико-синтаксичний потенціал препозитивних та постпозитивних атрибутів. *Мовознавство*. 2007. № 3. С. 39–48.
113. Кононенко І. В. Ад'єктивно-субстантивне безприменникове керування в українській і польській мовах. *Studia Ucrainica Posnaniensia*. 2017. Вип. 5. С. 91–99.
114. Корпус української мови. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (дата звернення: 15.09.2025).

115. Костусяк Н. М., Демидюк О. Стильова транспозиція лексики в сучасному волинському медіадискурсі. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. Варшава, 2025. Вип. 13. С. 11–18. DOI: <https://doi.org/10.31338/2299-7237suv.13.1>

116. Костусяк Н. М. Квантитативно марковані одиниці у сучасній медіамові: граматичний і лінгвостилістичний вимір. *Граматичний портрет української мови в ХХІ сторіччі : збірник тез доповідей учасників Міжнародної наукової конференції на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. С. 39–44.

117. Костусяк Н. М. Інструментально-атрибутивні синтаксеми в сучасній українській мові. *Актуальні питання сучасної гуманітаристики: комунікативно-культурологічний аспект : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (14 травня 2024 року)*. Кам'янець-Подільський, 2024. С. 18–23.

118. Костусяк Н. М. Функційна кваліфікація семантичного відмінка «інструменталь». *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. Вип. 9. С. 120–124.

119. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 452 с.

120. Костусяк Н. М. Типологія речень із модальними синтаксемами (на матеріалі творів Т. Шевченка). *Волинь філологічна : текст і контекст*. 2014. Вип. 18. С. 276–286.

121. Костусяк Н. М. Формально-синтаксичні та комунікативні ознаки місцевого відмінка іменників. *Наукові записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2010. Т. 23 (62), № 2. Ч. 2. С. 35–40.

122. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філол. спеціальностей вищих закладів освіти. К.: Академія, 1999. 288 с.

123. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.
124. Кульбабська О. В. Функційний потенціал вставних конструкцій у газетно-публіцистичному тексті. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2017. С. 106–110.
125. Кульбабська О. В. Атрибутивні конструкції як засіб вторинної предикації в поліпропозитивному простому реченні. *Шевченковознавчі студії*. 2008. Вип. 10. С. 196–203.
126. Куц О. В. Детермінантні другорядні члени в структурі речень із чотиривалентними предикатами. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. Київ, 2008. Вип. 4. С. 150–155.
127. Кучман І. М. Функціонально-семантична категорія каузативності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 19 с.
128. Кучман І. М. Структурно-семантичні особливості каузативних прислівників в українській мові. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2012. Вип. 7 (2). С. 55–61.
129. Лебедь Ю. Б. Семантичні єдності в реченнєвому контексті. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2011. Вип. 14-15. С. 94–99.
130. Ледней О. Ф. Об'єктні синтаксеми в структурі простого речення : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2003. 19 с.
131. Лихошерстова М. Ю. Історія лінгвістичних досліджень категорії темпоральності у вітчизняному мовознавстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Лінгвістика*. Херсон : ХДУ, 2012. Випуск 16. С. 7–10.
132. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові. Київ, 1974. 184 с.

133. Масицька Т. Є. Функційна диференціація інструментальних семантико-синтаксичних відношень. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2014. Вип. 17. С. 168–180.
134. Масицька Т. Є. Функціонально-семантична реалізація інструментальної синтаксеми. *Лінгвістичні студії*. 2001. Вип. 7. С. 147–150.
135. Масицька Т. Є. Функційні типи семантичних залежностей у структурі простого речення. *Українська мова*. 2012. Вип. 2. С. 24–33.
136. Масицька Т. Є. Диференційні особливості локативної семантичної залежності. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецький нац. ун-т; гол. ред. А. П. Загнітко. Донецьк : ДонНУ, 2013. Вип. 26. С. 109–113.
137. Масицька Т. Є. Об'єктна семантико-синтаксична залежність у мовотворчості Лесі Українки. *Лінгвостилістичні студії*. 2014. № 1. С. 118–126.
138. Медвідь О. М. Структурні особливості нумеральних сполучень. *Вісник СумДУ. Філологія*. Суми, 2000. Вип. 19. С. 24–35.
139. Медвідь О. М., Ходцева А. О. Польова експлікація лексичних квантитативних одиниць англійської мови. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. Луцьк. 2011. Вип. 6. С. 73–79.
140. Межов О. Г. Орудний відмінок як основний морфологічний варіант інструментальної синтаксеми. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії*. 2010. Вип. 18. С. 46–50.
141. Межов О. Г. Семантична диференціація інструментальної синтаксеми в сучасній українській мові. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. Серія : Філологія: Мовознавство*. 2010. Вип. 106, т. 119. С. 36–40.
142. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.

143. Межов О. Г. Позиційні варіанти вторинних предикатів у структурі простого речення. *Наукові записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки*. Кіровоград, 2012. Вип. 105. С. 364–368.

144. Межов О. Г. Функціональне навантаження модальних синтаксем у поетичних творах Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність*. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. С. 210–221.

145. Межов О. Г. Прийменниково-відмінкові засоби вираження суб'єктних та об'єктних синтаксем. *Граматика слова і граматика мови*. Донецьк, 2005. С. 152–176.

146. Межов О. Г. Просторові детермінанти у структурі простого речення. *Наукові записки*. 2013. Вип. 39. С. 65–68.

147. Межов О. Г. Об'єктна мінімальна семантико-синтаксична одиниця у формі знахідного відмінка. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2011. Вип. 1. С. 90–95.

148. Межов О. Г. Особливості вживання родового відмінка у вторинній семантико-синтаксичній функції об'єкта. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2008. Вип. 10. С. 69–74.

149. Мельник І. А. Транспозиційна граматика українського дієслова : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2015. 476 с.

150. Мельник Я. Г., Петрук В. Лінгвоаксіологічні та лінгвопрагматичні особливості «якості» як категорії німецького рекламного дискурсу першої третини ХХ століття. *Вісник НТШ „Слово”*. 2025. № 22 (81). С. 46–57. DOI: [https://doi.org/10.31471/2304-7402-2025-22\(81\)-46-57](https://doi.org/10.31471/2304-7402-2025-22(81)-46-57)

151. Мироненко О. В. Лексично okazіональні прислівники як репрезентанти увиразнення сучасної української літературної мови. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Лінгвістика*. 2014. Вип. 21. С. 78–82.

152. Мірченко М. В. Синтаксичні категорії речення : автореферат дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». К., 2002. 36 с.

153. Мірченко М. В. Модальність як комунікативно орієнтована категорія речення. *Граматика слова і граматика мови*. Донецьк : ДонНУ, 2005. С. 182–194.
154. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. Луцьк, 2004. 392 с.
155. Мокра Т. А. Структурно-семантичні особливості інструментальних дієслів в англійській та українській мовах. Донецьк, 2021. 84 с.
156. Назаренко І. О. Вставні конструкції в інфраструктурі речення. *XXXI International scientific and practical conference «Scientific Research in the Conditions of Rapid Development of Information Technologies» (July 17-19, 2024) Helsinki, Finland. International Scientific Unity*. 2024. С. 130–132.
157. Новікова О. О. Статус детермінанта у структурі простого речення. *Східнослов'янська філологія. Мовознавство*. Горлів, 2006. Вип. 9. С. 120–127.
158. Огаренко Т. А., Ліштаба Т. В. Синтаксеми з умовним значенням у реченнях займенниково-співвідносного типу. *Наукові записки Центрально-українського державного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький, 2023. Вип. 1 (204). С. 50–54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-204-7>
159. Ожоган В. Локативні й темпоральні синтаксеми займенникового типу в структурі речення. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія : Філологічні науки*. 2008. Вип. 80. С. 84–94.
160. Островська Л. С. Категорія атрибутивності в структурі простого українського речення : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2006. 20 с.
161. Островська Л. С. Атрибутивна конструкція в комунікативному аспекті. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. № 1. С. 242–252.
162. Островська Л. С. Прагматичний потенціал атрибутивних конструкцій у рекламному тексті. *Лінгвістичні студії*. Вінниця, 2019. Вип. 38. С. 23–29.

163. Островська Л. С. Проблема кваліфікації генітивних односкладних речень. *Південний архів (філологічні науки)*. 2023. Вип. 95. С. 31–38. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2023-95-4>
164. Павлишенко О. А. Квантитативні характеристики лексико-семантичних полів дієслова в авторських текстах англomовної художньої літератури : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2017. 24 с.
165. Плющ М. Я. Граматика української мови : у 2 ч. Ч. І. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ, 2005. 286 с.
166. Плющ М. Я. Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення : навч. посіб. К. : Вид-во Київ. пед. ін-ту, 1978. 107 с.
167. Попович Н. М. Функціонально-семантичне поле неозначеної кількості в українській мові (на матеріалі творів І.Я Франка). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. Одеса, 2018. Вип. 36. Т. 1. С. 57–60.
168. Попович Н. М. Числівниково-іменникові сполуки у функції детермінантів з умовним та допустовим значенням. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 537. С. 33–35.
169. Путіліна О. Л. Орудний відмінок з об'єктним значенням на поверхневому рівні сучасного українського речення у зіставленні з англійським. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонНУ, 2008. Вип. 16. С. 132–140.
170. Рис У. Г. Категорія інтенсивності у сучасній польській мові : когнітивно-семантичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03. Київ, 2010. 21 с.
171. Романченко А. П. Прагмалінгвістичний потенціал компарально-суб'єктно (об'єктно)-посесивних категорійних ситуацій в українській мові. *Записки з загальної лінгвістики*. О. : ОРІДУ НАДУ, 2005. Вип. 6. С. 186–194.
172. Романюк С. А. Структура категорії темпоральності в сучасній українській мові. Варшава : Sowa Sp. Z.o.o., 2012. 235 с.
173. Русанівський В. М. Українська мова : енциклопедія. Київ : Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана. 2014. 824 с.

174. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ, 1988. 236 с.
175. Семененко О. Ю. Функціонально-семантичне поле неозначеної кількості в поетичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2011. 19 с.
176. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
177. Солецький О. М. Методологія та іконічно-конвенційні коди: «Слов'янська міфологія» М. Костомарова. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. 2024. №19(71). С.299–308. DOI: [https://doi.org/10.31471/2304-7402-2024-19\(71\)-299-307](https://doi.org/10.31471/2304-7402-2024-19(71)-299-307)
178. Станіславська Л. В. Прийменниково-відмінкові форми обов'язкових адвербіальних синтаксем із цільовою семантикою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 234–238.
179. Степаненко М. І., Лукаш Н. М. Лексична і граматична реалізація предикатів кількості в українській мові : монографія. Полтава : Дивосвіт, 2018. 318 с.
180. Степаненко М. І. Валентність каузального поширювача і її зв'язок із семантичною та формально-граматичною структурою речення. *Вісник Запорізького державного університету*. Запоріжжя, 2001. Вип. 3. С. 128–135.
181. Степаненко М. І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення : монографія. Київ, 1997. 216 с.
182. Степаненко М. І. Локативний орієнтир як маркер концептуалізації простору. *Лінгвістичні студії*. 2021. Вип. 41. С. 105–113. DOI: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2021.41.10> (дата звернення: 08.08.2025).

183. Степаненко М. І. Правобічний поширювач у функції маркера локативної семантики на реченнєвому тлі. *Лінгвістичні дослідження*. Харків, 2021. Вип. 54. Ч. І. С. 60–75.
184. Степаненко М. І. Синтаксична і семантична валентність відносних прикметників у сучасній українській мові : монографія. Полтава : Астроя, 2017. 235 с.
185. Степаненко Я. М. Семантико-синтаксична структура речень з акузативним об'єктом. *Філологічні науки*. 2009. Вип. 1. С. 105–110.
186. Сторонська О. С. Категорія темпоральності у вимірах німецьких паремій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 47. Т. 2. С. 127–130. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-2.29>
187. Терехова С. І. Специфіка функціонально-семантичного поля часової референції в англійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2018. Вип. 33(2). С. 111–114.
188. Тесліцька Г. І. Засоби вираження об'єктної синтаксеми в напівпредикативних ад'єктивних конструкціях. *Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовтня 2018 р. Чернівці. С. 186–187.
189. Тимченко Є. К. Акузатив в українській мові: з української складні : монографія. Київ : Вид-во УАН, 1928. 101 с.
190. Ткачук Т. П. Функціонально-семантична категорія допустовості в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 19 с.
191. Тронь А. А. Засоби вираження кратності у сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2008. 33 с.
192. Турко О. В. Формально-граматичні та комунікативні чинники моделювання простих речень української мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика». Том 3. Вип. 85. 2025. С. 220–226. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/85-3-31>

193. Удовенко І. В. Місце суцільно оформлених інтенсифікаторів у системі прислівників як частини мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. Одеса, 2014. № 8. С. 199–201.
194. Умрихіна Л. В. Генітивно-акузативні конструкції з оптативним значенням. *Prospects for the development of science and the environment : Abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference, Helsinki, Finland, April 10–12, 2023*. Helsinki, 2023. С. 285–287.
195. Хавкіна О. М. Функціонально-семантичне поле параметричності в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2008. 19 с.
196. Христіанінова Р. О. Реалізація значення умови в сучасній українській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. Вип. 27(1). С. 52–56.
197. Шабат С. Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2000. 19 с.
198. Шевченко Т. В. Детермінантні члени речення в романі В. Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон». *Український смисл : наук. зб.* Дніпро : Ліра, 2017. С. 89–97.
199. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : Академія, 2004. 406 с.
200. Bartmiński J. Słowa klucze, kulturemy, koncepty kulturowe. *Przegląd Humanistyczny*, nr 3. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. 2016. S. 21–29.
201. Fillmore Ch. The Case for Case. *Grammatical Relations, Syntax and Semantics*. 1969. Vol. 8. P. 59–81.
202. Gibson E. The Perception of Complex Ungrammatical Sentences as Grammatical. *Language and Cognitive Processes*. 1999. Vol. 14. P. 225–248.
203. Givon T. *English Grammar : A Function-Based Introduction*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company. 1993. 363 p.

204. Grzegorczykowa R. Remarks on the Contribution of Grammar to Linguistic Worldview. *Ethnolinguistics. Problems of Language and Culture*. Lublin, 2019. P. 29–39.
205. Grzegorczykowa R. Wprowadzenie do semantyki językoznawczej. Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN, 2011. 224 s.
206. Grzegorczykowa R. Teoretyczne i metodologiczne problemy semantyki w perspektywie tzw. kognitywnej teorii języka. *Studia semantyczne*. Warszawa, 1993. S. 22–31.
207. Grzegorczykowa R. Wykłady z polskiej składni. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN. 2004. 160 s.
208. Chomsky N. Cartesian Linguistics. A Chapter in the History of Rationalist Thought. Third edition. New York : Cambridge University Press, 2009. 158 p.
209. Chomsky N. Language and Mind. Third Edition. New York : Cambridge University Press, 2006. 190 p.
210. Janowska A. Między przestrzenią a czasem: ewolucja temporalnych przyimków wtórnych w polszczyźnie. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*. Z. 71. 2015. S. 255–264.
211. Karolak S. Założenia gramatyki o podstawach semantycznych. Od semantyki do gramatyki. Wybór rozpraw. Warszawa : SOW. 2001. P. 21–61.
212. Kononenko, V., & Vorobets, O. (2023). Semantics of Subtext: Modernist Dimension. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Philology*. 2023. Vol. 10. P. 6–15. URL: <https://doi.org/10.15330/jpnuphil.10.6-15> (дата звернення: 13.06.2025).
213. Kuryłowicz J. The Evolution of Grammatical Categories. *Diogenes*. 1965. Vol. 13, Issue 51. P. 55–71.
214. Langendoen D. T. Quantity and disjunctive numerals of estimation. London, 2006. 127 p.
215. Przybyszewski S. O użyciu operatorów kwantyfikacji ogólnej w zdaniach przeczących. *Język Polski*, nr 3. 2020. S. 5–19.

216. Rudnik-Karwatowa Z. Wielojęzyczny system informacyjno-wyszukiwawczy językoznawstwa sławistycznego iSybisław: wyzwania, osiągnięcia i możliwości. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2014. Issue 49. S. 28–43.
217. Shibatani M., Pardeshi P. The causative continuum. *Typological studies in language*. 2002. 48(1). P. 85–126.
218. Stalmaszczyk P. Problemy metodologiczne współczesnego generatywizmu, czyli składnia generatywna uzupełniona o semantykę pojęciową. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*. 2011. 67. S. 31–51.
219. Świdziński M. Własności składniowe wypowiedników polskich. Warszawa : Dom Wydawniczy Elipsa. 1996. 163 s.
220. Tesnière L. Elements of Structural Syntax. *John Benjamins Publushung Company*. Amsterdam, 2015. 782 p.
221. Vainorenio I. P., Lemish N. Ye. Multidisciplinary aspects of causality as an ontological and epistemological category. *Journal of History Culture and Art Research*. 2020. 9(1). P. 305–314.
222. Vetulani G. Kolokacje werbo-nominalne jako samodzielne jednostki języka. Syntaktyczny słownik kolokacji werbo-nominalnych języka polskiego na potrzeby zastosowań informatycznych. Część I. Wydawnictwo Naukowe UAM. 2012. 190 s.
223. Vorobets O. Functional and Semantic Extension of the Sentence of the Modern Ukrainian Literary Language. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 8, 2 (Jun. 2022). P. 131–136. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.8.2.131-136>
224. Wierzbicka A. Semantics: Primes and universals. *Oxford University Press*. Oxford, 1996. Vol. 74, No. 1. P. 180–183.
225. Wierzbicka A. The Semantics of Grammar. *Studies in Language Companion Series, 18*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 1988. 617 p.

226. Żmigrodzki P. Właściwości składniowe analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych w języku polskim. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000. 228 s.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Андрусак І. Макітра. Тернопіль : Богдан, 2025. 48 с.
2. Андрухович С. Амадока. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 832 с.
3. Андрухович С. Фелікс Австрія. Львів : Видавництво Старого Лева, 2022. 288 с.
4. Андрухович Ю. Коханці Юстиції. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2018. 304 с.
5. Беспалов М. Африканський роман. Харків : Віват, 2025. 256 с.
6. Бічуя Н. Дрогобицький звіддар. Повісті. Новели. Київ : Віхола, 2024. 480 с.
7. Вахній О. Від дзвінка до дзвінка. Київ : Друге дихання, 2018. 222 с.
8. Винничук Ю. Аптекарь. Київ : «А-ба-ба-га-ла-ма-га», 2023. 368 с.
9. Винничук Ю. Міфи та легенди українців. Харків : Фоліо, 2024. 224 с.
10. Винничук Ю. Наречена вітру. Київ : «А-ба-ба-га-ла-ма-га», 2024. 384 с.
11. Винничук Ю. Цензор снів. Київ : «А-ба-ба-га-ла-ма-га», 2024. 384 с.
12. Відута Л. Бальні танці, або Хлопець для Марти. Тернопіль : Богдан, 2025. 280 с.
13. Войтенко О. Тім, Полін і Франсуа. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 208 с.
14. Геращенко О. Вокзал Перпіньяна. Київ : Віхола, 2025. 312 с.
15. Гнатко Д. Генеральша. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2025. 288 с.
16. Горицька Г. Агапе, або Шлях Святого Якова. Харків : Фоліо, 2025. 256 с.
17. Грабовська І. Замок із кришталю. Харків : Віват, 2025. 739 с.
18. Грувер А. Нерухомість. Київ : Лабораторія, 2025. 233 с.
19. Гуд Т. Двері у Вирій. Харків : READBERRY, 2025. 464 с.
20. Гуд Т. Дім між трьох світів. Харків : Ранок, 2024. 432 с.

21. Гуменюк Н. Та, що ламає вітер. Харків : Фоліо, 2025. 269 с.
22. Гурницька Н. Багряний колір вічності. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 192 с.
23. Гурницька Н. Мелодія кави у тональності кардамону. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2022. 512 с.
24. Дашвар Л. Ініціація. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2022. 416 с.
25. Дерев'янка П. Аркан вовків. Літопис Сірого Ордену. Книга 1. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 520 с.
26. Дереш Л. Спустошення. Харків : Фоліо, 2017. 375 с.
27. Дністровий А. Тибет на восьмому поверсі. Буча : Видавництво Жупанського, 2023. 232 с.
28. Дуденко В. Маяк. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2024. 288 с.
29. Дуденко В. Там, де живуть книжки. Київ : Лабораторія, 2025. 301 с.
30. Жадан С. Вишиваний. Король України. Київ : Білка, 2025. 200 с.
31. Жадан С. Ворошиловград. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 315 с.
32. Жадан С. Депеш Мод. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 235 с.
33. Жадан С. Інтернат. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2017. 334 с.
34. Забужко О. Музей покинутих секретів. Київ : Комора, 2019. 832 с.
35. Забужко О. Найдовша подорож. Київ : Комора, 2022. 168 с.
36. Забужко О. Наша Європа. Київ : Комора, 2025. 304 с.
37. Запека В. Завтра знову Сьогодні. Крихівці : Магура, 2025. 280 с.
38. Іваничук Р. Четвертий вимір. Черлене вино. Київ : Віхола, 2024. 424 с.
39. Калинчук Д. Пташники. Київ : Видавництво «Білка», 2025. 336 с.
40. Калитко К. Відкритий перелом голосу. Харків : Віват, 2024. 128 с.
41. Карпа І. З роси, з води і з калабані. Крихівці : Магура, 2025. 272 с.
42. Кащенко А. Над Кодацьким порогом. Тернопіль : Богдан, 2023. 320 с.
43. Кідрук М. Де немає Бога. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. 480 с.

44. Кідрук М. Зазирни у мої сни. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 528 с.
45. Кідрук М. Зорі над островом Пасхи. Харків : Бородатий Тамарин, 2024. 880 с.
46. Кідрук М. Нові Темні Віки. Книга 1. Колонія. Харків : Бородатий Тамарин, 2022. 897 с.
47. Кідрук М. Твердиня. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2023. 554 с.
48. Кокотюха А. Вигнанець і чорна вдова. Харків : Віват, 2019. 303 с.
49. Кокотюха А. Червоний. Без лінії фронту. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 320 с.
50. Коломійчук Б. Хороші передчуття. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 96 с.
51. Кононенко Є. Леся Українка. Драма усвідомлення Тіні. Київ : Видавництво Анетти Антоненко, 2023. 144 с.
52. Кононенко Є. Нескінчені розмови. Київ : Видавництво Анетти Антоненко, 2024. 152 с.
53. Кононенко Є. Той Божевільний Рік. Київ : Видавництво Анетти Антоненко, 2023. 192 с.
54. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ : «А-ба-ба-га-ла-ма-га», 2023. 416 с.
55. Кузнєцова Є. Драбина. Львів : Видавництво Старого Лева, 2024. 280 с.
56. Кузнєцова Є. Спитайте Мієчку. Львів : Видавництво Старого Лева, 2024. 272 с.
57. Лаба Ю. Усі персонажі вигадані. Або ні. Київ : Лабораторія, 2025. 367 с.
58. Литвин Я. Хрущі над вишнями. Харків : Фабула, 2025. 288 с.
59. Лір Є. Степовий бог. Київ : Віхола, 2025. 240 с.
60. Ліщинська Н. Незнайомка в люстерку. Крихівці : Магура, 2025. 288 с.

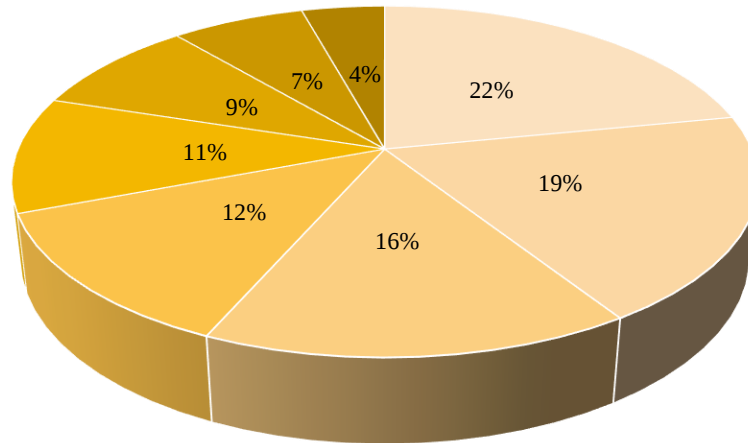
61. Луцишина О. Вірші Феліцити. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 96 с.
62. Малярчук Т. Згори вниз. Говорити. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 360 с.
63. Матіос М. Букова земля. Київ : «А-ба-ба-га-ла-ма-га», 2022. 926 с.
64. Матіос М. Жінці можна довіряти. Київ : «А-ба-ба-га-ла-ма-га», 2024. 638 с.
65. Матіос М. Майже ніколи не навпаки. Київ : «А-ба-ба-га-ла-ма-га», 2020. 192 с.
66. Матіос М. Нація: серце навпіл. Київ : «А-ба-ба-га-ла-ма-га», 2024. 432 с.
67. Матіос М. Солодка Даруся. Львів : Піраміда, 2012. 421 с.
68. Мацко І. Мигдаль для серця. Харків : Фоліо, 2017. 144 с.
69. Нагорнюк Ю. Відьма вмирає втретє. Київ : Ще одну сторінку, 2025. 320 с.
70. Нікуліна А. Вогняна варта. Харків : Віват, 2025. 112 с.
71. Новік А. Медальйон трьох змій. Книга 1. Київ : Nebo BookLab Publishing, 2025. 680 с.
72. Олекса М. Кімнати Естер. Київ : Віхола, 2025. 328 с.
73. Павлюк І. Білий Попіл. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 350 с.
74. Павлюк І. Я бачу, вас цікавить п'ятьма. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 662 с.
75. Пекур К. Пісня бризів. Книга 1. Діти Книги. Харків : Жорж, 2025. 472 с.
76. Прохасько Т. Так, але... . Чернівці : Меридіан Черновіч, 2024. 152 с.
77. Процюк С. Тотем. Брустури : Дискурсус, 2025. 232 с.
78. Роздобудько А. Арсен. Івано-Франківськ : Магура, 2025. 266 с.
79. Роздобудько І. Гудзик. Київ : Нора-Друк, 2023. 224 с.
80. Роздобудько І. ТРОє і одна. Харків : Віват, 2025. 301 с.

81. Рутківський В. Сині Води. Тернопіль : Богдан, 2015. 440 с.
82. Савка І. Небесна парасоля. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 432 с.
83. Самойленко К. Двоповня. Закони Невриди. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2024. Т.1. 478 с.
84. Сем'янків А. Танці з кістками. Київ : Віхола, 2024. 363 с.
85. Сенчишин Я. Упертюх і Дикунка. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 168 с.
86. Слапчук В. Роман & Роман. Київ : РМ, 2019. 592 с.
87. Сняданко Н. Перше слідство імператриці. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 272 с.
88. Сняданко Н. Убивства в Бургтеатрі. Львів : Видавництво Старого Лева, 2024. 248 с.
89. Соколян М. Прокляття Григора Нетутешнього. Тернопіль : Богдан, 2025. 264 с.
90. Соколян М. Серце гарпії. Київ : Нора-друк, 2013. 252 с.
91. Стрижевська Т. Цього літа в Барселоні. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 296 с.
92. Талан С. Розколоте небо. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2025. 528 с.
93. Таран Л. Обійми. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 220 с.
94. Татаринов В. Бачу острови! Тернопіль : Богдан, 2025. 368 с.
95. Терещенко О. Удвох на два світи. Київ : Академія, 2025. 192 с.
96. Тисовська Н. Справа про чорну ропу. Київ : Нора-Друк, 2024. 288 с.
97. Торохтушко Дзвінка Порічкове вино. Київ : Білка, 2025. 416 с.
98. Чапай А. Вивітрювання. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2021. 176 с.
99. Чапай А. Дивні люди. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2023. 304 с.
100. Чапай А. Понаїхали. Київ : Нора-друк, 2015. 240 с.
101. Чапай А. Тераріум. Авантюра. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2022. 440 с.

102. Чернінька Ю. Бестселер у борг. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 352 с.
103. Шевченко Н. Бранці мороку. Харків : Фоліо, 2017. 252 с.
104. Шкварка Й. Лицар Тризуб. Оповідка про житіє та діяння тричі славного лицаря. Харків : Фоліо, 2025. 352 с.
105. Шкляр В. Самотній вовк. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2023. 224 с.
106. Шкляр В. Спів Божої пташки. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2023. 285 с.
107. Шкляр В. Тінь сови. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2024. 300 с.
108. Шкляр В. Троща. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2021. 416 с.
109. Шкляр В. Чорний ворон. Залишенець. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2025. 425 с.
110. Штанко К. Вершники дощу. Київ : «А-ба-ба-га-ла-ма-га», 2025. 416 с.
111. Щербина М. Я напишу тобі завтра. Львів : Видавництво Старого Лева, 2025. 352 с.

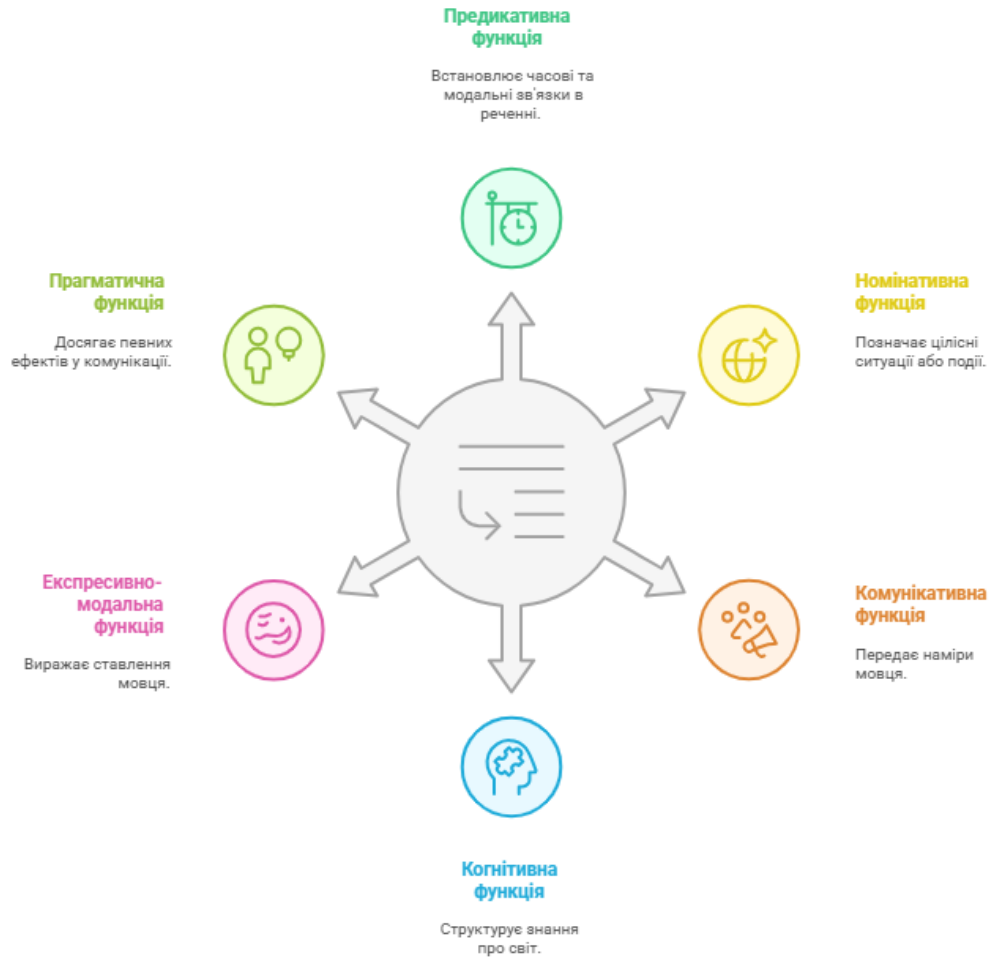
ДОДАТКИ**Додаток А**

Типи семантики ключових слів у поширювачах речення

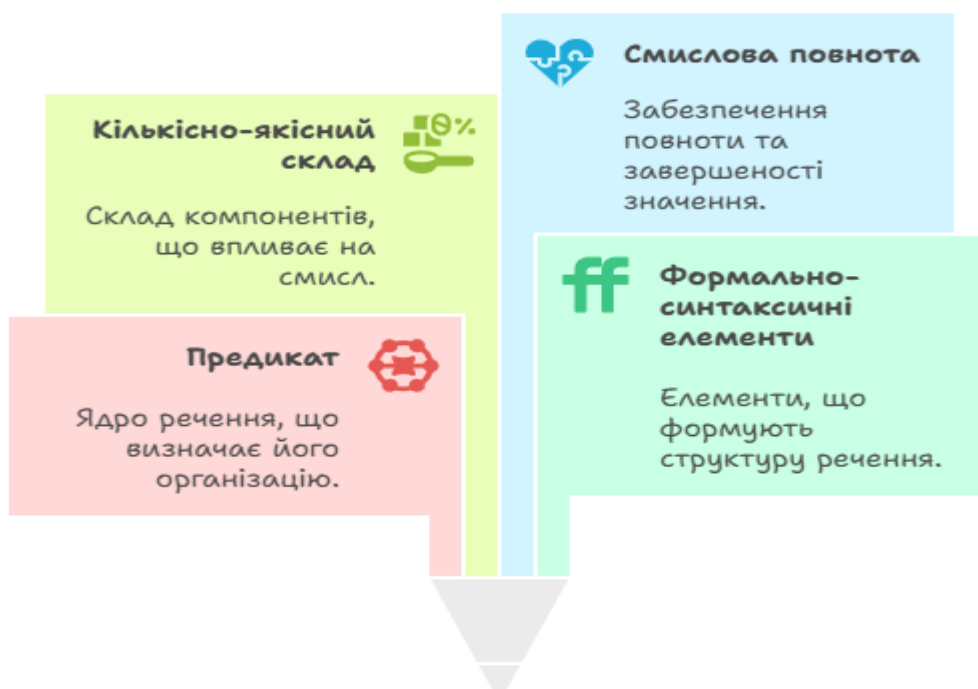

- Локативна
- Темпоральна
- Каузальна
- Модальна
- Квантитативна
- Інструментальна
- Атрибутивна
- Пацієнтна

Функції речення

Предикат як ядро речення

Типи речень

Лінгвістичні ознаки поширювачів

Когнітивний цикл ключових слів

**Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про
апробацію результатів дисертації**

Статті у фахових виданнях України (категорія Б):

1. Балаж Ю. І. Каузальна семантика ключових компонентів у реченні з поширювачами. *Нова Філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика». № 98. 2025. С. 7–13.

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2025-98-1>

URL: <http://novafilolohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/1008>

2. Балаж Ю. І. Позиційна варіативність ключових компонентів у реченні з поширювачами. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика». Том 1. Вип. 41. 2025. С. 9–13.

DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.1>

URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/41/part_1/3.pdf

3. Балаж Ю. І. Атрибутивні поширювачі речення: граматична природа та семантична багатовимірність. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. Кропивницький : Видавничий дім «Гельветика». Вип. 3 (214) Т. 1. 2025. С. 172–178.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.1-21>

URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/article/view/884/843>

4. Балаж Ю. І. Медіальна локалізація модальних ключових компонентів у реченнях із поширювачами. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика». Том 1. Вип. 88. 2025. С. 206–210.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-1-29>

URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/88_2025/part_1/31.pdf

5. Балаж Ю. І. Позиційна локалізація моделей речень із акузативним вираженням ключових компонентів поширювача. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика». Том 1. Вип. 90. 2025. С. 186–191.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/90-1-27>

URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/90_2025/part_1/29.pdf

Публікації в іноземних періодичних виданнях

6. Балаж Ю. І. Темпоральна семантика ключових слів у поширювальному реченні. *Innovations in philology: whims or the need of the hour* (December 6–7, 2023. Częstochowa, the Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. С. 8–10.

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-383-5-1>

URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/402/10949/22860-1>

Розділ іноземної колективної монографії (у співавторстві), що додатково засвідчує апробацію результатів дослідження

7. Воробець О. Д., Балаж Ю. І. Локативна семантика ключових компонентів у реченні з поширювачами. *Philological Studies in the Era of Globalization Changes: European and National Contexts: Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. С. 77–91.

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-619-5-4>

URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/662>

Публікації, що засвідчують апробацію результатів дослідження

8. Балаж Ю. І. Семантичний потенціал адвербіативів як ключових поширювачів речення. *Світ наукових досліджень. Випуск 42: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції* (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 24–25 червня 2025 р.). Тернопіль-Ополе, 2025. С. 111–113.

URL: <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/6313/>

9. Балаж Ю. І. Функційно-граматична специфіка постпозиції ключових компонентів із часовою семантикою у реченні з поширювачами. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «*Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*» : Зб. наук. праць. Переяслав, 2025. Вип. 109. С. 46–48.

URL: https://kzigm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/65/2026/02/balazh-iu.i._funktsijno-hramatychna-spetsyfika-postpozytsii-kliuchovykh-komponentiv-iz-chasovoiu-semantykoiu-u-rechenni-z-poshyriuvachamy._2025._c.-46-48.pdf

10. Балаж Ю. І. Поліфункціональність дативу в контексті семантичного поширення структури речення. *Україна – Литва : історичні, мовно-культурні та туристські паралелі* : програма матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (Вільнюс – Анікшяй, 21–22 липня 2025 р.). Одеса, 2025. С. 60–61.

URL: https://kzigm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/65/2026/02/balazh-iu.i._polifunktsionalnist-datyvu-v-konteksti-semantychnoho-poshyrennia-struktury-rechennia._2025._s.-61.pdf

11. Балаж Ю. І. Роль ключових слів поширювача речення у сучасному лінгвістичному дискурсі. *International Scientific and Practical Conference “Interdisciplinary Dimensions of Science, Education and Technology: Global Challenges, Innovations and Sustainable Development Prospects”* : Conference Proceedings (Seattle, USA, August 22, 2025). Seattle, USA : Golden Quill Publishing, 2025. С. 35–39.

URL: https://kzigm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/65/2026/02/balazh-iu.i._rol-kliuchovykh-sliv-poshyriuvacha-rechennia-u-suchasnomu-linhvistychnomu-dyskursi._2025.s.-35-39.pdf

12. Балаж Ю. І. Функційно-семантична специфіка медіальної позиції моделей речень із генітивним вираженням ключового компонента поширювача. *Філологічні науки : історія, сучасний стан та перспективи досліджень. Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 26–27 вересня 2025 р.)*. Одеса : Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 11–14.

URL: https://kzigm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/65/2026/02/balazh-iu.i._funktsijno-semantychna-spetsyfika-medialnoi-pozytsii-modelej-rechen-iz-henitivnym-vyrazhenniam-kliuchovoho-komponenta-poshyriuvacha._2025._c.-11-14.pdf

13. Балаж Ю. І. Препозиція моделей речень із дативним вираженням ключового компонента поширювача. *Кримський міжнародний форум : «Філологія та журналістика» : збірник матеріалів, м. Київ, 18–19 вересня 2025 року*. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського; Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 5–9.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-617-8574-47-5-1>

URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/419/13613/30674-1>

14. Балаж Ю. І. Семантична природа пацієнтивних ключових компонентів у реченнях із поширювачами. *Українська мова в сучасному науковому вимірі* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (до 90-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України І. Р. Вихованця), м. Луцьк, 9–10 жовтня 2025 р. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2025. С. 16-21.

URL: https://kzigm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/65/2026/02/balazh-ii.i._semantychna-pryroda-patsiientyvnykh-kliuchovykh-komponentiv-u-rechenniakh-iz-poshyriuvachamy._2025_c.-16-21.pdf

Апробація результатів дисертації.

Основні результати, отримані в дисертації, були презентовані й апробовані на наукових конференціях: The international scientific conference Innovations in philology: whims or the need of the hour (December 6–7, 2023, Częstochowa, the Republic of Poland); Звітна наукова конференція викладачів, докторантів, аспірантів за 2023 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (1–5 квітня 2024 р., м. Івано-Франківськ, Україна); Звітна наукова конференція викладачів, докторантів, аспірантів та студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника за 2024 рік (24–28 березня 2025 р., м. Івано-Франківськ, Україна); Всеукраїнська наукова інтернет-конференція «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (14 червня 2025 р., м. Переяслав, Україна); Міжнародна наукова інтернет-конференція «Тенденції та

перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (24 червня 2025 р., м. Переяслав, Україна); Міжнародна мультидисциплінарна інтернет-конференція на тему: Світ наукових досліджень. Випуск 42 (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 24–25 червня 2025 р.); VII Міжнародна наукова конференція «Лінгвостилістика ХХІ ст.: Стан і перспективи» 25–28 червня 2025 р., м. Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки; IV Міжнародна науково-практична конференція «Україна - Литва: історичні, мовно-культурні та туристські паралелі» 21–22 липня 2025 р. м. Вільнюс, Литва; Міжнародна науково-практична конференція «Міждисциплінарні виміри науки, освіти та технологій: глобальні виклики, інновації та перспективи сталого розвитку» 22 серпня 2025 року м. Сіетл, США; Міжнародна наукова інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (30 серпня 2025 р., м. Переяслав, Україна); «Кримський міжнародний форум: філологія та журналістика» 18–19 вересня 2025 року в Навчально-науковому інституті філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського; Науково-практична конференція «Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» 26–27 вересня 2025 року (м. Київ, Україна); III Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Українська мова в сучасному науковому вимірі» (до 90-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України І. Р. Вихованця) 9–10 жовтня 2025 року на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки; XV Міжнародна наукова конференція «Семантика мови і тексту», in memoriam академіка Віталія Кононенка, м. Івано-Франківськ 12–13 грудня 2025 р.; Звітна наукова конференція викладачів, докторантів, аспірантів та студентів Карпатського національного університету імені Василя Стефаника за 2025 рік (30 березня – 3 квітня 2026 р., м. Івано-Франківськ, Україна).